

İÇİNDEKİLER

1. Ibn Həğər al- 'Asqalānī (773/852 - 1372 /1449) Dr. İbrahim USTA	3
2. GENERAL ONTOLOGIC AND AXIOLOGIC ASPECTS OF HUMAN BEING Zahra HASSANI	10
3. QLOBALLAŞMA DÖVRÜNDƏ İRAN VƏ RUSİYA ARASINDAKI SİYASİ MÜNASİBƏTLƏRİN BƏZİ ASPEKTLƏRİ Abdol Naser FAHAZY	14
4. MANAGEMENT BASED ON ENTREPRENEURSHIP Forough ASGARZADE	19
5. ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В ОБЛАСТИ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЕВРОПЕЙСКОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ХАРТИИ Гюнай НУРИБЕВА	23
6. BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ HÜQUQDA UŞAQ HÜQUQLARI: MAHİYYƏTİ VƏ İNSAN HÜ-QUQLARI SİSTEMİNDƏ ONUN YERİ Səidə HƏSƏNZADƏ Bəhram qızı	27
7. CITIZENSHIP RIGHTS OF THE PRISONERS IN IRAN ISLAMIC REPUBLIC Shahla ZARAI	34
8. DAŞNAKSÜTUN 1905 YILI ÇATIŞMALARINDA Anar KÜRDOĞLU EYUBOV	37
9. THE TYPES OF MURDER IN IRAN LAW AND ITS DIFFERENCE FROM DELIBERATE MURDER. ALI SHAHBAZI YOUSIF OGLI	43
10. BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ İNFLYASİYANIN FORMALARI VƏ ONUN TƏYİN EDİLMƏSİ YOLLARI Nüsrət MƏLİKOV RƏHİM OĞLU	48
11. MEZHEPLERİN OLUŞUMU HAKKINDA DEĞERLENDİRME VE ANALİZLER Dr. İbrahim USTA	54
12. SİYASET VE AHLAK İLİŞKİSİ Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL Ferhat ATEŞ	58
13. DİNİ KULTUN (PƏRƏSTİŞİN) SÖİOLOJİ MAHİYYƏTİ VƏ KULT QRUPUNUN YARANMA SƏBƏBLƏRİ (Klassik və müasir sosioloji modellər) Mustafa TUNCER	69
14. TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNİN YENİLƏNMƏSİNƏ ERMENİ POLİTİKACILARININ TEPKİSİ Yakub YAKUBOV	75
15. AZƏRBAYCANIN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ NEFT AMİLİNİN ROLU Turan MƏMMƏDOV	83
16. KÖK TÜRKLERDE MÜZİK Feyzan GÖHER VURAL	88
KİTAP TANITIMLARI ve REKLAM	93

(1)

Ibn Hağar al- 'Asqalānī
(773/852 - 1372 /1449)
Dr. İbrahim USTA*

Özet: Hicri 8. yüzyılda, özellikle hadis alanında, islam dünyasının en tanınmış simalarından birisi olan, İbn-i Hacer el-Asqalānī üzerine yapılmış bir biyografi çalışmasıdır. Bu çalışmada İbn-i Hacer el-Asqalānī'nin yaşadığı çevre olan Mısır toplumu, zamanındaki siyasi, politik ve ilmi gelişmeler ele alınmış, telif etmiş olduğu en önemli eserleri kısaca tanıtılmıştır.

Abstract: Abu-I-Faql Aḥmad b. 'Alī b. Muḥammad Šihāb ad-dīn al-Kinānī al-'Asqalānī. Ibn Hajar, major hadith the Islamic world, historian, Qadi of Egypt and a professor at al-Azhar University, was born on 28.02.1372 in Egypt (al-Fustat) was born and died in 1449 (852) in Egypt. Although he made the city of 'Asqalān (Palestine) came, he was nicknamed Ibn Hajar famous, dating back to his ancestors Āl-i Hajar (Hajar family), who lived near al-Ġarīt.¹

Keywords: Ibn Hadjar, Ibn Hajar, Hadith

Die politische, soziale und kulturelle Situation zu seiner Zeit

Es ist sinnvoll, kurz die politische und soziale Situation darzustellen, die zu seiner Zeit herrschte, um sein Wirken besser einordnen zu können.

Der Niedergang der Ayyubiden brachte einige Bürgerkriege mit sich und das Reich zerfiel in einzelne Fürstentümer. Die Sultane dieser Fürstentümer, besonders jene von Damaskus und Ägypten, kauften Sklaven (Mamlūk, Pl. Mamālik) um ihre Armeen zu verstärken.

Der Herrscher von Ägypten, Sultan Šālīḥ Nağmaddīn Ayyūb machte Rawdagolf, das am Ufer des Nils liegt, zu seinem Zentrum. Er bildete fast seine ganze Armee aus türkischen Sklaven, und dieses neue Konzept erwies sich beim V. Kreuzzug (1248-1250) als erfolgreich. Der König von Frankreich, Luis IX., der den Krieg führte, wurde durch diese Armee gefangen genommen. Im Jahr 1250, ein Jahr nach dem Krieg, wurde das Sultanat durch diese türkischen Matrosensklaven entmacht; die mamlukischen Kleinreiche wurden insgesamt ungefähr 130 Jahre von den Ayyubiden kontrolliert(1250-1381).² 783 n.H. wurde Amīr Ḥağī mit 11 Jahren Sultan von Ägypten; die Regierungsgeschäfte lagen während der Unmündigkeit des Thronfolgers in den Händen von Barqūq al-Šarkazī. Dieser nutzte diese Situation aus und erklärte sich selbst zum Sultan.

Ein weiteres Fürstentum, nämlich jenes der Tscherkessen oder al-Burūğī ist hier von Bedeutung.³ Der Name „al-Burūğī“ kommt von tscherkessischen Sklaven, die in der Zeit von Sultan Qalawūn aus Georgien gebracht und in Festungstürmen (al-Burğ) ausgebildet wurden. Diese neuen Sultane hatten die Macht nicht von ihren Vorfahren geerbt und waren deswegen öfters mit Rebellion und Bürgerkrieg konfrontiert. Sie konnten aber diese Schwierigkeiten überwinden und die vordrängenden Mongolen eine Zeitlang abhalten. Diese Türk-Dynastie hielt sich 134 Jahre (1382-1517) und ging 1517 unter, als Sultan Salīm der II. Ägypten eroberte.

In der Mamlukenzeit war das soziale Leben gut entwickelt. Die Sultane hielten sich weit gehend an die islamischen Regeln und setzten sie in die politische Praxis um. Sie errichteten Krankenhäuser, Bäder und sonstiges für den Wohlstand des Volkes, trafen sich mit den Menschen, hörten ihre Probleme an und versuchten, ihnen behilflich zu sein. Die soziale

* **Viyana Üniversitesi, Doğu bilimleri(Orientalistik) Fakültesi, Arap dili ve Edebiyatı bölümü.**

¹ - **Ibn al- İmād**, Šuzurāt al-ḡāhab, Dar kutub al- 'ilmiyya, Beirut 1998. Bd.7 s.271.

² - **'Abd. Sattār aš-Šayḥ**, Ibn Hağar al- 'Asqalānī, Dar al-Qalam, Damaskus 2002, s. 43.

³ - **P. M. Holt**: The Age of the Crusades: the Near East from the Eleventh Century to 1517. London 1986.

Hierarchie von Ägypten bestand aus:

- Statthaltern und Sultanen. Sie hatten die meisten Rechte.
- Gelehrten, Richtern und Lehrern. Da die Mamluken die Wissenschaften förderten, war diese Schicht auch respektiert und wurde von Statthaltern und Sultanen mit Geschenken belohnt.
- Geschäftsleuten. Sie stellten die Mittelschicht der Gesellschaft dar.
- Ackerbauern. Sie stellten die niedrigste Klasse dar.⁴

Ibn Ḥağar lebte in einer Zeit, in der die Wissenschaften hoch im Kurs standen. Das spielte natürlich eine prägende Rolle für die Entwicklung. Wenn wir die Schulen und Gelehrten seiner Zeit und seines Umfeldes hier anführen, können wir die Gründe seines Erfolgs besser verstehen.

Die Moscheen al-Azhar und ‘Amr b. al-‘Ās waren wichtige Universitäten seiner Zeit und die Wiege der Wissenschaften. Dort lehrte man neben Koranauslegung, Hadithwissenschaft und Grammatik auch andere Wissenschaften unterschiedlicher Gebiete. Es gab jedoch andere Schulen in Kairo, die nicht so berühmt wurden aber denselben Wert besaßen. Die wichtigsten davon sind:⁵

1. Alte Zāhiriyya: Gegründet 662 von Sultan Baybars. Dort unterrichtete man neben Hadith- und Koranwissenschaften (Qirāa) auch schafiitische und hanafitische Rechtswissenschaften.

2. Maṣūriyya: Gegründet 679 von Sultan Maṣūr Sayfaddīn. In dieser Schule unterrichtete man die Rechtswissenschaften aller vier Rechtsschulen, Koranauslegung, Hadithwissenschaft und Medizin.

3. Nāširiyya: Ihr Bau begann in der Zeit der Herrschaft des Sultans Kutboğa und wurde 703 unter Sultan Nāšir Muḥammad b. Qalawūn vollendet. Man unterrichtete hier die Rechtswissenschaften der vier Rechtsschulen.

4. Bahāiyya: Diese Schule befand sich in der Nähe der ‘Amr ibn-l- ‘Ās Moschee und wurde 654 von Wesir Bahāaddīn ‘Alī b. Muḥammad gegründet.

5. Mankutamīr: Errichtet 698 von Amīr Sayfaddīn Mankutamīr al- Ḥusāmī in Kairo.

6. Ğamāliyya: Diese Schule wurde 730 von ‘Alāaddīn Mağlatī al-Ğamālī, dem Statthalter des Sultan Nāšir Muḥammad b. Qalawūn errichtet.

7. Zāhiriyya Barqūqiyya: Sie wurde 788 vom Sultan Zāhir Barqūq errichtet.

8. Maḥmūdiyya: Wurde 797 vom Statthalter Ğamāladdīn Maḥmūd b. ‘Alī al- Astarad errichtet.

Im Folgenden seien die Namen der berühmtesten Gelehrten – sowohl Arabisten, als auch Historikern usw.- der genannten Schulen nach Fachgebiet angeführt.

Ibn Manzūr (gest.711), Ibn Nubāta al-Miṣrī, der berühmte Dichter (gest.768), Ibn ‘Aqīl (gest.769), Muḥammad b. ‘Alī al-Fayyūmī (gest.770), Abī Ḥağla (gest.776), Qalqašandī (gest.821), Badraddīn al-Dimamīnī (gest.827), und Ibn Ḥiğğa al- Ḥamawī (gest.837).

Ismā‘īl b. ‘Alī Abū-l- Fidā (gest.732), Dahabī (gest.748), Ibn Katīr (gest.774) , Ibn al-Firāt (gest.807), Ibn Ḥaldūn (gest.808), Ibn Doqmāk (gest.809), al- Maqrīzī (gest.845), und Ibn Tagribaradī (gest.874).Ibn Sayyidi-n-Nās (gest.734).

Kindheit, Familie, Studium und Lehrer

Ibn Ḥağar verlor seinen Vater mit vier Jahren, bald darauf auch seine Mutter in Niğār

⁴ - U. Vermeulen/J. van Steenbergen (ed.): Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras IV. Proceedings of the 9th and 10th International Colloquium organized at the Katholieke Universiteit, Leuven in May 2000 and May 2001, Leuven 2005, s. 67.

⁵ - Ebd. s. 67-69.

und blieb mit seiner Schwester alleine. Sein Vater gab zwei Freunden genügend Vermögen für seinen Sohn. Der eine davon war ein Händler, Dakīyyuddīn al- Ḥarrūbī, und der andere ein Gelehrter namens Ibn Qaṭṭān as- Samannūdī. Dakīyyuddīn al- Ḥarrūbī reiste wegen seiner Handelstätigkeit des Öfteren nach Mekka und nahm Ibn Ḥağar mitunter dorthin mit. Der inzwischen 9 Jahre alt gewordene Ibn Ḥağar lernte bei Muhammad b. Muhammad as-Şaḫḫī den Koran auswendig.⁶

Als Ibn Ḥağar mit 12 Jahren nach Mekka ging, begann er bei Scheich Muḥammad an-Našāwarī sein Hadīthstudium mit dem berühmten Werk Şaḫīḥ al-Buḥārī und studierte bei Ğamāladdīn b. Zāhira „‘umdatu-l-aḥkām“. Nach dem Tod seines Gönners Dakīyyuddīn al-Ḥarrūbī unterbrach er sein Studium für drei Jahre. Er studierte des Weiteren Fiqh, „‘usūl al-fiqh“ (Methodologie des Rechts), arabische Sprache und Mathematik bei Ibn Qaṭṭān as-Samannūdī. Er interessierte sich für Geschichte⁷ und Hadithüberlieferer und hatte Unterricht bei Muḥammad b. Ibrāhīm al-Baštakī, dem großen Literaten und Dichter, und erweiterte so seine Kenntnisse im Bereich der Literatur.⁸ Mit zwanzig Jahren begann er um der Wissenschaft Willen zu reisen. In seinem Werk „ad-Durar al-Muḍiyya min fawā'id al-Iskandariyya“ sammelte er jene Werke, die er bei den unterschiedlichen Gelehrten studiert hatte, sowie Informationen über diese Werke, Gedichte und Briefe. Dann ging er nach Hiğāz, Damaskus und Jemen und hielt sich dort er bei vielen Wissenschaftlern auf⁹. Als er in Jemen war, machte er in einigen Städten wie Taiz, Zabid, Adan und Vādī-l- ḥaṣṣb Halt und besuchte dort berühmte Gelehrte. Er lernte insbesondere den Autor von „Qāmūs al-Muḥīṭ“ Fayrūzābādī kennen, studierte sein Buch und bekam eine Billigungsurkunde (Iğāza).¹⁰

Als der damalige Fürst von Jemen, Malik Aşraf b. Ismā'īl b. 'Abbās al-Rasūlī,¹¹ davon erfuhr, dass Ibn Ḥağar sich (1391) in Jemen aufhielt, lud er ihn nach Zabīd ein. Ibn Ḥağar schenkte dem Fürsten seine vierzigbändigen literarischen Aufzeichnungen und andere Werke und kehrte mit einer Karawane, die der Fürst auf Pilgerfahrt geschickt hatte, nach Mekka zurück.¹²

Mit 23 Jahren (1394) widmete Ibn Ḥağar sich im Kreis seines Lehrers Ḥāfiẓ Zaynuddīn al-'Irāqī der Hadīthwissenschaft.¹³ Er studierte bei seinem Lehrer die Bücher „al-Muqaddima“ von Ibn Şalāh, Sunan al-Bayḥaqī und Sunan Daraqtunī und Siyra Ibn Hişām und bekam die Urkunden für alle diese Bücher. Sein Lehrer verlieh ihm den Namen Ḥāfiẓ. Wenn man damals diesen Titel hörte, dachte man sofort an ihn.¹⁴

Ibn Ḥağar heiratete 798 durch die Empfehlung seines Wali Ibn Qaṭṭān eine Frau, die Anīs (Uns) hieß. Er nahm seine Frau zu wissenschaftlichen Sitzungen mit, um auch ihr Bildung zu ermöglichen. Er nahm sie auch zweimal, 815 und 824, auf die Pilgerfahrt nach Mekka mit. Ibn Ḥağars Schüler as-Saḥāwī erzählt, dass sie anderen aus der Hadīthsammlung Şaḫīḥ al-Buḥārī Unterricht gab.¹⁵ Ibn Ḥağar widmete eines seiner Bücher, die Interpretation von 40 der Hadīthen, die er von 40 Gelehrten gesammelt hatte, seiner Frau, und richtete dabei folgende freundliche Worte aus: „Jetzt bist du auch ein Scheich (Gelehrter).“

Von Anīs hatte Ibn Ḥağar fünf Töchter, die alle vor Ibn Ḥağar starben. Sie hießen Zayn Ḥāṭūn, Farḥa, Ğaliya, Rābi'a und Fāṭima .

Ibn Ḥağar heiratete 833 eine zweite, verwitwete Frau, aber bekam keine Kinder von ihr. Er verheiratete sich ein drittes Mal 834 mit einer freigelassenen Sklavin und bekam eine

⁶ - aş-Şawkānī, al- Badr al-Ṭālī', Dar Kutub al-'ilmiyya, Beirut 2007, Bd.1 s.87.

⁷ - as-Suyūṭī, Dayl taḍkirat al- Ḥuffāz, Dar Kutub al-'ilmiyya, O. Datum, Beirut, s.380.

⁸ - Ibn al-'Imād, Şuzurāt al-ḡāhab, Dar kutub al-' ilmiyya, Beirut 1998. Bd.7 s.271.

⁹ - Zirikli, 'A'lām, Dar 'ilm al- Malāyīn, Beirut 1986, Bd.1 s.131.

¹⁰ - TDV. İslam Ansiklopedisi, [Enzyklopädie des Islam], Ankara 2004, Bd.19 s.514.

¹¹ - Abdul Ali: Islamic Dynasties of the Arab East. Delhi 1996, s.88

¹² - aş-Şawkānī, al- Badr al-Ṭālī', Dar Kutub al-'ilmiyya, Beirut 2007, Bd.1 s.81.

¹³ - Zirikli, 'A'lām, Dar 'ilm al- Malāyīn, Beirut 1986, Bd.1 s.178.

¹⁴ - TDV. İslam Ansiklopedisi, [Enzyklopädie des Islam], Ankara 2004, Bd.19 s.514.

¹⁵ - Kamāladdīn, 'Izzaddīn, Ibn Ḥağar Muarriḥan, Dar 'Alam al-kutub, Beirut 1987, s.81.

Tochter, Amina, aus dieser Ehe. Nach dem Tod dieser Tochter ließ er sich scheiden als er sich in Amid (Diyarbakır) befand. Als er 836 auf dem Weg dorthin war, heiratete er eine Frau namens Layla, ließ sich aber 841 scheiden. Dann heiratete er seine leibeigene Dienerin Hastürk und bekam etwas später seinen einzigen Sohn Abū-l-Ma‘ālī Badraddīn Muḥammad¹⁶

Ibn Ḥağars Dienste

Rechtschreibung: Nach dem Tod von Hāfız Ibn Salāh waren die Sitzungen der Schreiber und Korrekturleser in den Moscheen vorüber und diese hatten auch ihren ehemaligen Ruhm nicht mehr. 795 n. H wurde Ibn Ḥağars Lehrer Hāfız al-‘Irāqī Leiter dieser Sitzungen des Rates und nach dessen Tod übernahmen sein Sohn und Ibn Ḥağar diese Aufgabe. Ibn Ḥağar führte die bis dahin wöchentlichen Sitzungen zweimal pro Woche (dienstags und freitags) bis zu seinem Tod durch. Die Aufgabe dieses Rates war das Abschreiben von größeren Werken, da es damals keine Druckereien gab. Ibn Ḥağar und andere Gelehrte korrigierten die Fehler der Schreiber oder ergänzten die fehlenden Teile der Bücher.

Lehrtätigkeit: Nachdem 606/1258 die Mongolen Bagdad zerstört hatten, wurde Ägypten zum neuen Zentrum der Wissenschaften und der islamischen Zivilisationen. Die Sultane von Ägypten waren sich dessen bewusst und gründeten überall in ihrem Land neue Schulen und förderten damit die Ausbildung der Menschen.¹⁷ Ibn Ḥağar lehrte im Zuge dessen Koranauslegung in der Schule Husayniyya Qubbatu-l mansūriyya und Hadithwissenschaft in Sayhūniyya, Baybarsiyya, Ğamāliyya und in der Ibn Ṭulūn Moschee.¹⁸

Als Mufti bei Dar al-‘adl: Ibn Ḥağar widmete sich dieser Tätigkeit in der Zeit von 811 bis zu seinem Tod. Während dieser Zeit gab er Gutachten über religiöse Probleme heraus, in denen sich die Menschen nicht einig waren. Nach der Aussage seines Schülers as-Saḥāwī gab er täglich 30-50 Gutachten, die er dann im Werk “‘ağāibu-d-dahr fī fatawā aš-šahr” sammelte.¹⁹

Dienst als Kadi (Richter): Obwohl er den Dienst als Kadi mehrere Male abgelehnt hatte, sagte er schließlich zu. Man stellte ihn jedoch – wahrscheinlich wegen seiner gewagten Aussagen – mehrmals außer Dienst. Es stellte sich aber jedes Mal heraus, dass er Recht hatte, und er wurde wieder Richter.²⁰

Vorbeter und Prediger: Er begann diese Arbeit 810 in der al-Azhar-Moschee und setzte sie in der ‘Amr b. al-‘Ās-Moschee fort. Wenn er wegen anderer Tätigkeiten dazu keine Gelegenheit hatte, ließ er sich durch jemand anderen vertreten.²¹

Vorsitzender des gelehrten Kreises: Diese Position ähnelt unserem heutigen Dekanat an der Universität. Mit dem Befehl von Sultan Baybars wurde er dort 815 angestellt. Er wurde nach einem Jahr außer Dienst gestellt und dann 818 wieder einberufen.²²

Direktor der Bibliothek: Er war sowohl der Direktor, als auch ein Beamter der damaligen größten Bibliothek Ägyptens und schrieb Auslegungen und Verzeichnisse zu den Büchern. Dort arbeitete bis zu seinem Tod er einen Tag pro Woche.

Ibn Ḥağars Positionen

Obschon Ibn Ḥağar zur schafiiitischen Rechtschule gehört, zählt man ihn zur Glaubensschule der Salafiyya. Er kritisiert in seinem berühmten Werk Faṭḥ al Bārī einige Schulen (wie die Mu‘tazila, Mušabbiha und Murğī‘a) mit dem Verweis, dass sie – wenn sie auch die gute Absicht hatten, der Religion damit zu dienen – sich auf die griechische Philosophie bezögen und Sachen, über welche man in der Zeit des Propheten geschwiegen

¹⁶ - Ebd. s.82-86.

¹⁷ - Kamāladdīn, ‘Izzaddīn, Ibn Ḥağar Muarriḥan, Dar ‘Alam al-kutub, Beirut 1987, s.56-57.

¹⁸ - as-Saḥāwī, aḍ-Ḍaw u al- Lāmi‘, Dar Kutub al-‘ilmiyya, Beirut 2003, Bd.2 s.38.

¹⁹ - Kamāladdīn, ‘Izzaddīn, Ibn Ḥağar Muarriḥan, Dar ‘Alam al-kutub, Beirut 1987, s.62-63.

²⁰ - as-Saḥāwī, aḍ-Ḍaw u al- Lāmi‘, Dar Kutub al-‘ilmiyya, Beirut 2003, Bd.2 s.36.

²¹ - Kamāladdīn, ‘Izzaddīn, Ibn Ḥağar Muarriḥan, Dar ‘Alam al-kutub, Beirut 1987, s.74.

²² - Ibn al-‘Imād, Šuzurāt al-ḡahab, Dar kutub al-‘ilmiyya, Beirut 1998. Bd.7 s.271.

hatte, unter Einsatz von Logik und Vernunft kommentierten. Er fügt hinzu, dass dies aus der Sicht der Religion verpönt (al-makrūh²³) sei.²⁴

Obwohl er den Anspruch erhebt, zur Salafiyya zu gehören, hat Ibn Ḥağar die Namen und Attribute Allahs umgedeutet. Hierfür seien zwei Beispiele genannt.

Er zitiert folgende Meinung von Ibn Daqīq al-‘İyd über die Attribute Allahs:

„Wenn die Umdeutung der arabischen Grammatik entspricht, nehmen wir sie an; wenn nicht, nehmen wir sie weder an, noch lehnen wir sie ab. Das betreffende Thema verstehen wir so wie es ist (d.h. ohne Interpretation - Ta’wīl)“.²⁵

Über die Schönsten Namen (oder Attribute) Allahs schreibt er folgende Meinungen:

Wenn ein Wort nicht im Koran vorkommt, hängt es von zwei Bedingungen ab, dass es als ein Gottesname (oder Attribut) gilt.

- Das Wort darf keinen Mangel ausdrücken.

- Es muss im Koran ein Beweis dafür stehen.

Er gibt das folgende Beispiel: Das im Hadith „Heile mich, denn du bist der Heiler“ vorkommende

Wort „Heiler“ (الشافى) ist ein Attribut Gottes. Denn im Koran steht folgender Vers: „Und wenn ich krank bin, ist Er es, Der mich heilt“ Koran 28,80

Er hält es nicht für erlaubt, die Attribute des göttlichen Wesens (sifatul ‘udmā) wie ‘ilm, (das Allwissen), sam‘ (das Allhören), Basar (das Allsehen), Kalām (die göttl. Sprache) und die Bezeichnungen Hand, Gesicht, Auge, Istiwā und Nuzul, deren Umdeutungen als gefährlich betrachtet werden, zu beschreiben, wenn diese Beschreibungen nicht von dem Koran, der Sunna oder der Übereinstimmung der Gelehrten unterstützt werden.²⁶

Seine wichtigsten Werke²⁷

Nach der Aussage seines Schülers Saḥāwī, schrieb Ibn Ḥağar über 150 Werke, vor allem im Bereich der Hadithwissenschaft. In dessen Buch, das er sechs Jahre vor Ibn Ḥağars Tod verfasste, steht, dass die Anzahl seiner Bücher 142 ist. As-Suyūṭī²⁸ erwähnt sogar 200 Bücher, jedoch nennt er manche Bücher wiederholt und andere fehlerhaft²⁹. Die umfangreichste Forschung machte Šākīr Maḥmūd ‘Abd al-Mun‘im; er gibt die Anzahl von 282 an.³⁰ Nach Brockelmann sind die Namen dieser Werke³¹:

1- Hadyu-s-Sārī³² “Geschenk des Gottes”

Es ist das Vorwort von Faṭḥ al Bārī und beinhaltet Erläuterungen zu Ṣaḥīḥ al-Buḥārī, und versucht zugleich seine lückenhaften Seiten zu erklären.

2 - Faṭḥ al-bārī bi-šarḥ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī :

„Der Sieg des Schöpfers in der Erläuterung des Ṣaḥīḥ al-Buḥārī “

Es wird angenommen, dass dieses Werk das Wichtigste unter allen seinen Werken ist. Darin sind auch Informationen enthalten, die in seinen verloren gegangenen oder in den Werken anderer Autoren standen. Er fing an, zwei Bücher, šarḥ und muhtasar, nieder zu schreiben, vollendete sie jedoch nicht.³³

3 - al-Iṣāba fī tamyīz aṣ-ṣaḥāba :

²³ - al-Makrūh ist eine islamische Einstufung bzw. Wertung zwischen den erlaubten und verbotenen Handlungen

²⁴ - ‘Abd. Sattār aṣ-Šayḥ, Ibn Ḥağar al-‘Asqalānī, Dar al-Qalam, Damaskus 2002, s.350.

²⁵ - Ebd. s.350

²⁶ - ‘Abd. Sattār aṣ-Šayḥ, Ibn Ḥağar al-‘Asqalānī, Dar al-Qalam, Damaskus 2002, s.353.

²⁷ - Für die weitere Informationen und Liste der Bücher, siehe **Enzyklopädie des Islam**, Bd.19 s.517-520.

²⁸ - **S. E. M. Sartain**: Jalal al-din al-Suyuti. Volume 1: Biography and Background. Cambridge u.a. 1975.

²⁹ - **as-Suyūṭī**, Dayl taḍkirat al- Huffāz, Dar Kutub al-‘ilmiyya, O. Datum, Beirut, s.380.

³⁰ - **TDV. İslam Ansiklopedisi**, [Enzyklopädie des Islam], Ankara 2004, Bd.19 s.517.

³¹ - **Sezgin, Fuat**, Geschichte des arabischen Schrifttums, Brill, Leiden [u.a.] 1976. Bd. 11 s.1-84 Supp1, 11, 73-76.

³² - **Mohammad Fadel**: Ibn Hajar's Hady al-sārī: A Medieval Interpretation of the Structure of al-Bukhārī's al-Jāmi‘ al-ṣaḥīḥ: Introduction and Translation, in: Journal of Near Eastern Studies 54 (1995), S. 161-197.

³³ - **aṣ-Šawkānī**, al- Badr al-Ṭālī, Dar Kutub al-‘ilmiyya, Beirut 2007. Bd.1 s.83.

„Der Treffer bei der Unterscheidung der Prophetengefährten“

Beinhaltet 12.300 Biographien mit den jeweiligen Wiederholungen. Deswegen ist es das umfangreichste Werk auf seinem Gebiet.

4 - Tahdīb tahdīb al-kamāl fi 'asmā' ar-riğāl :

„Zusammenfassung der Erweiterung des Vollständigen über der Namen der Überlieferer“ - kurz auch Tahdīb at- tahdīb genannt.

5 - Tahdīb at-tahdīb:

In diesem Werk wird das Werk at-Tahdīb al-kamāl von al-Mizzī über die Überlieferer von Kutub sitta und Ibn Ḥağar fügte dem Werk ein Drittel seines Volumens hinzu.

6 - Tağlīq at- ta' līq:

Bei manchen Autoren wird das Werk fälschlicherweise als Ta' līq at- ta' līq bezeichnet. Ibn Ḥağar schrieb es mit Hilfe von 350 Werken als er 30 war und brachte es 1404-1405 in Reinschrift.

7 - Taqrību-t- tahdīb:

Dieses Werk ist die Zusammenfassung von Tahdīb tahdīb und wurde von Ibn Ḥağar 1424 vollendet.. Es beinhaltet kurze Biographien von 8826 Hadithüberlieferern.

8 - Nuḥbatu-l-fikar:

Dieses ist eine Zusammenfassung von Muqaddima (İbn-Salāh). Im Werk al-Muqaddima werden die Hadithwissenschaften in 65 Teile unterteilt, Ibn Ḥağar fügte 40 weitere Teile bei.

9- ad-Durar al-kāmina fi a'yāni-l-mi'ati-t-tāmina:

„Die verborgenen Perle unter den bedeutenden Persönlichkeiten des achten Jahrhunderts“

Dieses alphabetische und historische Werk beinhaltet die Biographien von 4500 bedeutenden Personen, die zwischen 1302-1398 starben.

10 - Inbā'u-l-gumr bi-abnā'i-l-'umr : „Nachrichten über bekannte Söhne der Epoche“

Das Buch beinhaltet die Ereignisse von seinem Geburtsjahr 1372 bis 1446, denen er zum Teil als Zeitzeuge beiwohnte, und Informationen über unterschiedliche Institutionen und Stiftungen in dieser Zeit. Man kann das Werk auch als eine Geschichte Ägyptens ansehen. Im Werk sind natürlich die Biographien vieler berühmter Persönlichkeiten der islamischen Welt enthalten. Man kann es als die Fortsetzung des Werkes Al-bidāya wa-n-nihāya von Ibn Katīr sehen, in dem die wichtigsten Entwicklungen bis 1374 gesammelt sind.

11 - Muḥtasar at-Tarğīb wa-t-tarhīb li-l-Mundirī.

In diesem Werk sind 855 Hadithe, die Mundirī sammelte und die Verlässlichkeit der Überlieferungen dieser Hadithe herausgearbeitet.

12- Bulūğ-u-l-marām min adillati-l-aḥkām:

Dieses Werk über Recht und Gottesdienste verfasste er für seinen Sohn Abū-l-Ma'ālī Badraddīn Muḥammad. Es beinhaltet 1356 Hadithe und zählt zu den grundlegendsten Büchern der schafiitischen Rechtschule.

13- 'Aḥwāli -l-qubūr wa 'ahwāli-n-nuṣūr:

Das Werk beinhaltet kurze Antworten auf 28 Fragen über das Leben der Verstorbenen des Grabes und des Jenseits. Dieses Buch werden wir weiter unten noch behandeln.

LITERATURVERZEICHNIS

Ibn al-'Imād, Abū-l- Falāḥ 'Abd al- Ḥayy, Şuzurāt al-ḡahab, Dar kutub al- 'ilmiyya, Beirut 1998.

'Abd. Sattār aš-Şayḥ , Ibn Ḥağar al- 'Asqalānī , Dar al-Qalam, Damaskus 2002.
aḡ-Ḍahabi, Şams ad-din, Taḡkirat al- Ḥuffāz, Dar Kutub al-'ilmiyya, Beirut 2007.

P. M. Holt: The Age of the Crusades: the Near East from the Eleventh Century to 1517. London 1986.

U. Vermeulen/J. van Steenberghe (ed.): Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras IV. Proceedings of the 9th and 10th International Colloquium organized at the Katholieke Universiteit Leuven in May 2000 and May 2001, Leuven 2005.

aş-Şawkānī, Muhammad b. ‘Alī, al- Badr al-Ṭālī’, Dar Kutub al-‘ilmiyya, Beirut 2007.

as-Suyūṭī, Ğalaladdīn ‘Abd al-Rahmān, Ḍayl taḍkirat al- Ḥuffāz, Dar Kutub al-‘ilmiyya, O. Datum, Beirut.

Zirikli, Ḥayraddīn, ‘A‘lām, Dar ‘ilm al- Malāyīn, Beirut 1986.

TDV. İslam Ansiklopedisi, [Enzyklopädie des Islam], Ankara 2004.

Abdul Ali: Islamic Dynasties of the Arab East. Delhi 1996.

Kamāladdīn, ‘Izzaddīn, Ibn Ḥağar Muarriḥan, Dar ‘Alam al-kutub, Beirut 1987.

as-Saḥāwī, ‘Abd al-Rahmān, al-Ḍaw‘u al- Lāmi’, Dar Kutub al-‘ilmiyya, Beirut 2003.

S. E. M. Sertain: Jalal al-din al-Suyuti. Volume 1: Biography and Background. Cambridge u.a. 1975.

Sezgin ,Fuat, Geschichte des arabischen Schrifttums, Brill, Leiden [u.a.] 1976.

Mohammad Fadel: Ibn Hajar's Hady al-sārī: A Medieval Interpretation of the Structure of al-Bukhārī's al-Jāmi‘ al-ṣaḥīḥ: Introduction and Translation, in: Journal of Near Eastern Studies 54 1995.

(2)

GENERAL ONTOLOGIC AND AXIOLOGIC ASPECTS OF HUMAN BEING Zahra HASSANI³⁴

ABSTRACT

Due to peripatetic school representatives human being is consisting of matter and form (that is to say spirit). From this reason he belongs to moral world and the matter in the formal world. Due to this his place and motion in the existence hierarchy is two-sided. As if, he was born two times: from the unique to plurality. Mashai school representatives think the mystery of this is not in matter, is in the spirit of human being. In thanks to of its character he is higher from other beings live in the world. He is well-wisher, clever, wisdom and kind. He is the Khalif of God in the world, that is to say human being is new existed as structural. That same character is consist of intelligence and sense and consciousness.

Keywords: mashaism; human; existance; God; necessary being.

Generally, for Eastern peripatetic school is characterized the structural commentary of the existence and the attitude to the world from different consciousness levels as total. They showed that The God stays in a high stage of the existence. It would be noted in contact with this; the mashshaists give specifically mean to the God idea, and characterized it as commonest and most abstract and pure philosophical notion. Also in Middle Asia, or Azerbaijan` creative God conception was realized Platonist mean Allah-rifah, Allah-vahdat (rifah - prosperity; Vahdat - oneness), on the other side, Aristotelian God and Idea mean [1, 55-56].

It is possible to see by peripatetic school God`s such meaning, comment of it in the issue relation with the world in the doctrines of Al-Kindi, Farabi, Avicenna and other representatives of this school. In Al-Kindi`s philosophy the Platonist and Aristotelian tradition keeps it tracks. He tried to proof existence of the God, is basing the following evidences. He was showing that the order and the rule in microcosm and macrocosm begin with the name of God. It is proof that the separately objects has formed regulate with the order has created by God and this rule is very important. According to Philosopher Kindi, the highest layer of the sky was created by God from anything and it depends from the will of God. If God wants, the world would be perishing. According to other famous peripatetic Farabi belong to God some Koran attributes (for example, truth, wisdom, honor, life etc.). In his metaphysics, God is defined as the necessary being and the primary cause of all other things. Al-Farabi used from the cosmologic arguments was known from the ancient time, as the proof of God existence and his relation to the world. Avicenna and his Azerbaijanian continuers (A.Bahmanyar, N.Tusi, and others) continued their ancestors` ideas connected with the God and deepened approached the God idea as pure idea, necessary being and possible being is basing on the solve of conceptual analysis of the being. Generally, the peripatetic don`t making change emanation rule from the highest beginning of the existence. This conception was considering that the God is not primary cause, but the God is necessary, primary Necessary God. Thus, Avicenna and his continuers enriched the peripatetic school doctrine about the existence with the new conception. In the result, they understand the God is the final cause and the all over the world moved him [2,141].

The attitude of God to the world is not the attitude of the cause to the result in the defined time, it has happened in the outside of the time. Peripatetics understand that it is not suffice to show the absolute existence is the cause of the world in the time and comment for

³⁴ Azad Islamic University, Astara Branch, Department of Islamic Education, Astara/IRAN.

the cause of the world. Al-Farabi's following thoughts is interesting in this attitude He writes: "If somebody accept the God has body and form and Primary Creator in the place and tense; in the result they cannot imagine more beautiful, more honorable being from him" [3, 89]. In his thought "I is absurd to say the Universe has the beginning as a time" [3, 83].

According to the peripatetic school representatives imagine the world is the process moves to the highest stage of existence. Due to him, the world is the eternal hierarchy of the existence, here the highest layer that the form has prevalence is the highest stage but the "matter" is the most bottom layer. With this equal the peripatetic representatives claimed that the world is not separate from the form, and it is highest top in the existence hierarchy (multi-stage structure). And this position shows their approaching to the ancient philosophical traditions. If we say exactly, mashahasists claim that the God is the highest stage in the structure of the existence and from this point of view, the Islam religion characterized God's essence character [3, 142].

Notable side that there is idea closeness between Eastern philosophy and Aristotelian conception and in the same time, this expresses the evolution process of that doctrine. Due to the peripatetic school the reality is defined with the form and therefore only the God is the origin reality. It takes the highest place in the structure of the being, because it corresponds to the high level of the form. It is pure thought and intellect with exception degree. The God as a final cause means absolute aim and all personal beings try to approach it. The God is encirclements aims of all highest existences. God is also an active cause, therefore the primary cause of all motions, differentnesses and creations in the existence. The God is "primary giver motion" and is inactive in him.

The using proof widely by the peripatetic school about the God's being "primary giver motion" is basing to the idea of Aristotle. Aristotle claims that the world depends on the causality and determination. The main essence of this idea is consisting of that the motion of all objects has happened in thanks to other object which is moving. In his due the motion of the final object is closed with the motion of other object and in the contact with his. Thus among of the events this succession of the causality relations would be continue to the eternal limit. In this case, it is impossible to comment the motion and its real cause. Thus the origin and first cause must be invariable character. Aristotle's this conception is not understand simple by peripatetic school, otherwise they will be claim the new idea about the "Giver motion" has a time beginning and at the same time his giving a motion to other being types. But peripatetic school thought in other form, for they the real and origin cause is the final cause. But the explanation of the time, about this they thought that the world or the motion here has not any time beginning. But the God is no mechanical cause; he is the theological cause carries out the activity as a last purpose. The God is existed from above all, which are to say from all beings. God makes role of "primary Giver motion" of its creative.

The world's has no time beginning, but God has no any final as a time. We can take out the result that the world is eternal. His last purpose is such an absolute form, but everybody has no chance to get it [5, 43].

As Aristotle, the peripatetic school approached to God as a thought and an idea. According to their thoughts the necessary being has no type and sex and kind. It is impossible to comment and does not definition him. Al Farabi wrote about this: "The God is welfare in a real form". He is a real intellect. All of these have been combined in him [6, 145; 26, 68-69].

After Farabi, Avicenna his Azerbaijanian students A.Bahmanyar and Nasiraddin Tusi have improved this emanation problem. The outer heavens, the sphere of the fixed stars, the sphere of Saturn, Jupiter, Mars, Sun, Venus, Mercury and the Moon. Once we arrive in our own sublunary world, we become aware of a hierarchy of being that evolves in the opposite direction, beginning with inanimate matter, progressing through plants and animals to culminate in humanity, whose soul and intellect partake of the divine Reason, while his body comes from the earth. Al-Farabi's doctrine of emanation became generally accepted by the Faylasufs although there were clear differences between it and the Koranic vision of reality. But al-Farabi and the Faylasufs saw philosophy as a superior way of understanding truths,

which the prophets had expressed in a poetic, metaphorical way, in order to appeal to the people.

Eastern peripatetic school are separated the existence to three place (necessary, possible, impossible). In the basic of this division is accepted the causality problem. In their thought the causality corresponds to the ready being of the realities, no to the creative to the organization of the things. The necessary of the creative of the things depends on the cause which is consisting of every things has a cause, that is main cause is a necessity. According to the peripatetic school, the entire world is connected with the cause-result relation in a universal scale. But due to them, this cause-result chain is not eternal, it begins with an existence and ends, his last necessary being is not mean with other being. If we say otherwise, in this chain, the main has no result, on that time this is an end of the chain. We can take a result from this thought that everything must be ended with the necessary existence and completed [7, 284].

Due to the peripatetic school, all beings are the necessary free, or are necessary thanks to other. The finals are possible or impossible beings. The finals would be not existed in a free form. They have only a cause, they need another being for their being in the life. If they have a cause, they will be necessary, if they don't find any cause, they are not create free and don't live in a life. For perish of every existed being, it is necessary nonbeing of its opportunity. But the opportunity is belong to the causality [4, 134].

The peripatetic school's representatives using God conception is basing to two positions; firstly, God is inside of the world, carries out of it; secondly, from other side, God is in the edge of the world. The root of this idea goes to Aristotle conception. Thus, Aristotle shows in his doctrine, God is existed in the edge of the world. Therefore, God has not any knowledge about the world. He understands himself only. From other side, God is primary beginner. He is unique and he is in the oneness. We cannot add any symbol to him. Thus, if we say God has any knowledge, on that time God is understands him, and is understood by any being and this idea goes to the dualism. Peripatetic school took from the Aristotle such idea, as if God understands him, and he has pure intellect, but the peripatetic school has combined this idea with the theory of Neo-Platonism. In the result, God and the theory of dualism of the world does not corresponds each other. So, the newer God theory with the ideas of Aristotle conception is completed with the important attribute. That is to say God does not understand him, because he understood every being. God understand only his essence and this knowledge

Islamic philosophy always leads to one main conclusion, that the power of Allah was supreme. God understands his and therefore his words were the absolute truth. Islamic philosophy greatly encouraged science, particularly mathematics and medicine. Without philosophy's constant encouraging of scientific development, the large number of discoveries made by the Muslims may never have taken place [5, 152].

The entire argument of the philosophers with regard to the eternity of the world is, thus, full of contradictions and unproved assumptions, but the most manifest of their inconsistencies and the sheer baselessness of their assumptions become conspicuous when they come to explain the origination of the world from the being of God in the terms of the Platonian Theory of Emanation.

All creation is necessarily and eternally dependent upon God. It consists of the intelligences, souls, and bodies of the heavenly spheres, each of which is eternal, and the sublunary sphere, which is also eternal, undergoing a perpetual process of generation and corruption, of the succession of form over matter, very much in the manner described by Aristotle.

The four elements have been created in the process of emanation {fire, air, mist and wind}. In those elements some powers were formalized under the efforts of some heavenly bodies. In the result some bodies influence others. In the result of contradictions, influences and impacts, many mixed bodies are created. Every mixed structured body is more complex than before it's. Generally, the complex level of mixed bodies is defined as distance each

other. This chain completes with the creation of human being and his existence very mixed [3, 254].

The existence hierarchy in Mashshaists` philosophical doctrine is consisting of completeness and non-completeness, opportunity and reality, material and evil indicators. Their this ontological hierarchy coincides equal with values scale. The final, includes its structure three main prosperity group: Lowest type; high layer; and highest beings. According to the peripatetics God doesn't think about edge from his thought. He agreed upon on a high level, observes only his supreme completeness. Al-Farabi wrote about it: "The primary cause loves only in a specific form, is connected himself and is wonder to his essence. In his being lover and loving only he is; be wonder and wondering he is [8, 223-234].

LITERATURE:

1. Koyre A. Ocherki istorii filosofskoy misli. M., Progress, 1985, 572 p.
2. Abu Ali Ibn Sina. Kanon Vrabechnoy nauki, Kn-1. Taskent, "Ir-Fon", 1980, 578 p.
3. Al-Farabi. Filsofskiye traktati, Alma-ata, "Nauka", 1975, 492.
4. Abu Ali Ibn Sina. Kniqa Znaniya. Metafikia. M., Nauka, 1980, 212 p.
5. Azimov K.A. Problema cheloveka v reliqiozno-philosophiskikh doktrinakh zoroastrizma i islama "Letepress", Baku, 2009, 304 p.
6. Al-Farabi. Sushestvo voprosov \ Izbranniye proizvedeniya misliteley stran Blijneqo i Srednoqo Vostoka, M. "Nauka", 1961, 582 p.
7. Abu Ali Ibn Sina. Ukazaniya i postavleniya \ Ibn Sina. Izbranniye proizvedniya. Dushanbe, "Ir-fon", 1980, 420 p.
8. Al-Farabi. Traktati o vzglayadakh jiteley dobrodetelnoqo goroda \ Izbranniye proizvedeniya misliteley stran Blijneqo i srednogo Vostoka, M. "Nauka", 1961, 582 p.
9. Bahmanyar al-Azerbaijani. At-Takhsil (pozneniye) Baku, Elm, 1983, KIII, 391 p.
10. Abu Ali Ibn Sina. Izbranniye proizvedeniya, T., Dushanbe, "Ir-fon", 1980, 420 p.
11. Bahmanyar al-Azerbaidjani. At-Takhsil (pozneniye). Baku, 1983, KI 327 p.
12. Izbranniye proizvedeniya misliteley stra Blijneqo I Sredneqo Vostoka, M., "Nauka", 1961, 682 p.

(3)
**QLOBALLAŞMA DÖVRÜNDƏ İRAN VƏ RUSİYA ARASINDAKI SİYASİ
MÜNASİBƏTLƏRİN BƏZİ ASPEKTLƏRİ**

Abdol Naser FAHAZY³⁵

Özet: Yazar globalization döneminde bazı teorik İran'ın ve Rusya'nın arasındaki siyasal işbirlik görüşleri inceler. Yazar tek her iki bu ülkeler durumu da biraraya getiren faktörler kategorilerini sınıflar ve hangi bu ülkeler durumlarının ara orada kesin Farklılıklar

Abstract: The author examines some theoretical aspects of political cooperation between Iran and Russia in the period of globalization. The author classifies the individual categories of factors that bring together both the positions of these countries, and which between the positions of these countries there are certain differences.

Keywords: Iran, Russian, globalization, Azerbaijan, Islam, energy

Soyuq müharibənin başa çatmasından sonra beynəlxalq münasibətlər sisteminin yenidən formalaşması prosesi yeni güc təmərküzləşmələrini və müxtəlif ölkələrin yeni münasibətlər sistemini qurma ehtiyacını gündəmə gətirdi. Yeni dövr ABŞ-in tək qütüblü dünya qurma təşəbbüsləri, AB-nin qlobal aktyor olma arzusu, Çinin və Hindistanın əhalisinin çoxluğu və sürətli iqtisadi inkişafı, Yaponiyanın rol arayışı və Rusiyanın bu prosesdə fəal iştirak arzusu ilə səciyyələnəndir. Bu prosesdə əsas mübarizə mərkəzlərindən biri kimi dünya enerji ehtiyatların böyük bir hissəsinin yerləşdiyi Yaxın Şərq və Xəzər bölgələri böyük önəm qazandı. Beynəlxalq münasibətlər sisteminin gələcək taleyinin müəyyənləşdirilməsində mühüm əhəmiyyətə malik olan bu coğrafiyadakı güc mübarizəsində bölgə xaricindən bir gücün, yəni fəvqəldövlət ABŞ-in fəallığına qarşı ənənəvi bölgə güc İran ilə SSRİ-nin dağılması ilə fəvqəldövlət statusunu itirərək özünə yeni rol axtarışında olan Rusiyanın münasibətləri xüsusi diqqət cəlb etməkdədir.

Qısa bir dövrdə, İranda 1979-cı ildə İslam inqilabının qələbəsindən 1991-ci ildə Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının dağılmasına qədər İranda və Rusiyada, eləcə də dünya səviyyəsində baş verən kompleks dəyişikliklər və proseslər İran və Rusiya arasındakı münasibətləri əsaslı dəyişikliklərlə üz-üzə qoydu. Bu münasibətlər birtərəfli və birmənalı şəkildə Rusiyanın xeyrinə olan formadan yeni bir fazaya daxil oldu ki, bu da qarşılıqlı mənafeələrə əsaslanan əlaqələrə əsaslanırdı. İranın siyasi elitası keçmiş Sovetlər Birliyinin dağılmasının İranda şah rejiminin süqutu ilə mənafeələri itirmiş ölkə olan ABŞ dünyadakı hegemonluğunun artacağına səbəb olmasından narahatlıq keçirməyə baxmayaraq, optimist baxışlarla qonşu ölkələrdə güdən prosesləri izləyirdilər. Digər tərəfdən isə soyuq müharibə dövründəki mülahizələr və sonu sifirə bərabər olan oyun kontekstində iki supergücün oyunu, İranın yüksək rütbəli dövlət rəsmiləri üçün ölkənin mənafeyi naminə supergüclər arasındakı təzadlardan faydalanmaq üçün ikiqat imkanlar və fürsət yaratdı. Qeyd etmək lazımdır ki, İranla Rusiya arasındakı əlaqələrin tarixinə nəzər saldıqda görürük ki, heç bir dövrdə belə bir imkanlar mövcud olmamışdır. Yuxarıda qeyd olunan məqamları nəzərə alaraq, bunu deyə bilərik ki, dialoq və danışıqlardakı atmosferdəki dəyişikliklər özünü biruzə verdi. Başqa sözlə desək 15 illik bir zaman kəsiyində İranda və Rusiyada mövcud hakimiyyətin baxışlarında əsaslı dəyişikliklər arxada qaldı. Daha sonra isə soyuq müharibə sona yetdi və qloballaşma dövrü başladı. [1, 176-178]

³⁵ AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı, Bakı/AZƏRBAYCAN.

Tarixən bölgədə rəqabət içində olan Rusiya və İranın bugünkü şərtlərdə daha çox əməkdaşlıq edən və hətta strateji xarakterli əlaqələr quran iki ölkə olduğu müşahidə edilməkdədir. Bunun əsas səbəbi hər iki ölkənin yeni dünya sisteminə baxışında meydana çıxan ümumi strateji xəttidir. Hər iki ölkənin beynəlxalq sistemin yaxın və orta gələcəyiylə bağlı əsas məqsədi ABŞ-ın öz hegemonyasında qurmaq istədiyi tək qütblü sistemin əleyhinə çıxmaq və bunun əvəzinə çox qütblü sistemin qurulmasına çalışmaqdır. Rusiya üçün bu əsas strateji məqsədin həyata keçirilməsində İranın xüsusi önəmi var. (2)

Xüsusiylə də Putinlə birlikdə yeni bir strateji inkişaf xətti tutan Rusiyanın “böyük strategiyası” (grand strategy) üç əsas istiqamətdən ibarətdir: 1) Müasir beynəlxalq sistemdə güclü və böyük dövlət olmaq üçün ölkədə inkişaf etmiş ölkələrin standartlarına uyğun lazımi iqtisadi, siyasi, hərbi və ideoloji transformasiyasını/reformları həyata keçirmək. 2) Vaxtından əvvəl, yəni öz iqtisadi, siyasi, hərbi və ideoloji transformasiyasını həyata keçirmədən ABŞ-la birbaşa qarşı-qarşıya gəlməmə taktikasına üstünlük vermək. Bu taktikanı şərtləndirən iki əsas səbəb var. Birincisi, bu transformasiyanı həyata keçirmək üçün Rusiyanın Qərbin maddi-texniki köməyinə və ən əsası “strateji fasiləyə”, yəni zamana ehtiyacı var. İkincisi, reformlarını tamamlamayan Rusiyanın ABŞ-la təkbaşına açıq rəqabətdə uduzacağı çox açıqdır. 3) Ancaq o biri tərəfdən Rusiya bu müddət ərzində ABŞ-ın beynəlxalq sistemdə öz üstünlüyünü tam təmin etməsinə imkan verməmək və bu məqsədlə çox qütblü sistemin qurulmasına təkan verən proseslərin inkişafını sürətləndirmək arzusundadır. (3, 2)

İran Rusiyanın bu böyük strategiyasının üçüncü istiqamətində ən önəmli rollardan birinə sahibdir. Mövcud şərtlərdə Rusiya üçün İranın əhəmiyyətini artıran amillər bunlardır: Əvvəla, İran ABŞ-ı “böyük şeytan” kimi görməkdə, onun dünyada və xüsusiylə də Yaxın Şərqdə hegemonya qurma siyasətinə açıqca və həm də radikal şəkildə qarşı çıxmaqdadır. İkincisi, ABŞ-ın kürəşəl hakimiyyətinin vacib taktik hədəfləri olan enerji amili və İslam dünyası baxımından da İran əhəmiyyətli rola sahibdir. Rusiya İrani beynəlxalq sistemdə gətirdikə güclənən din faktorunun fonunda ABŞ-a qarşı İslam dünyasındakı potensial strateji müttəfiqlərdən biri kimi görməkdədir. Bundan başqa həm isbatlanmış qaz ehtiyatlarına, həm də neft ehtiyatları baxımından ikinci sırada olması da İranın Rusiya üçün önəmini ortaya qoymaqdadır. (4, 2)

İranın dünya enerji ehtiyatlarının təxminən % 70-75-nin yerlədiyi Yaxın Şərq və Xəzər bölgəsinin ikisinə də aid dövlət olması onun strateji önəmini Rusiya üçün daha da artırmaqdadır. İran üçün Rusiyanın önəmini şərtləndirən amilləri isə rəsmi Tehranın mövcud beynəlxalq sistemdəki vəziyyəti ortaya qoymaqdadır. Belə ki, İran hal hazırda dünyadakı tək fəvqəldövlət olan ABŞ-a düşmənçilik mövqeyindədir və mövcud şərtlər baxımından da yaxın gələcəkdə vəziyyətin dəyişməsi ehtimalı zəifdir. Bu baxımdan mövcud beynəlxalq sistemdə İranın güclü strateji münasibətlər qurabiləcəyi ölkələrə ehtiyacı var. Rusiya isə bunun üçün ən önəmli ölkələrdən biridir. Əvvəla, Rusiya BMT Təhlükəsizlik Şurasının veto hüququna malik ölkəsi kimi İran üçün çox vacibdir. İkincisi, İran rejiminin öz strateji təhlükəsizliyinin təmini üçün vacib saydığı nüvə proqramını davam etdirmə siyasətində Rusiya əvəz edilməz tərəfdaşdır. Üçüncüsü, İrana qarşı bir Xristian təmərküzləşməsinin qarşısının alınması baxımından pravoslav Rusiya ilə əməkdaşlıq çox əhəmiyyətlidir. Dördüncüsü, İran üçün elə enerji amili baxımından da böyük enerji ehtiyatlarına malik olan və Putinlə bərabər bir enerji süper gücü olmağa başlayan Rusiya ilə ümumi strateji xətt ABŞ-ın hegemonyasına qarşı vacib şərtidir. Bütün bu strateji mənzərə içində Rusiya və İranın ABŞ hegemoniyasına qarşı çıxma məqsədi çərçivəsində Orta Asiya, Qafqaz və Yaxın Şərq kimi bölgələrdəki yaxın və orta perspektivdəki maraqlarının ümumi mənada üst-üstə düşdüyünü demək mümkündür. (5.)

İran və Rusiya münasibətlərinin nəzəri əsaslarının tədqiqi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Realistlər belə düşünür ki, İran və Rusiya arasındakı əlaqələr spesifik milli mənafeyə malik olan iki ölkə arasındakı əlaqələrə bənzəyir. Bu əlaqələr müxtəlif şəraitdə güclərin oyununun müxtəlif formalarını nümayiş etdirir. Realist nəzəriyyələrinə görə dövlətlər mütləq nailiyyətlər deyil bəlkə, daha çox nisbi nailiyyətlər ardındadırlar. Bu nəzəriyyəyə əsasən oyunçular qarşı ölkənin daha çox fayda götürəcəyindən narahatlıq keçirirlər. Liberallar isə belə düşünür ki, əməkdaşlıq mənafeləri İran və Rusiya arasındakı münasibətlərdə ən

mühüm amillərdən biri sayılır. Liberalların baxışlarına görə dövlətlərin hansı səbəbdən biri-birilə əlaqədə olması, elə də çətin başa düşülən və izah edilən məsələ deyildir. Dövlətlər qarşılıqlı şəkildə mənfəət və fayda götürməyə əsaslanan əlaqələr fonunda əməkdaşlığa meyillidirlər. Sadələv insanların baxışlarına əsasən İran və Rusiya münasibətləri ictimai rəydən formalaşan hesablamalardır. İran və Rusiya arasındakı münasibətləri daha dərinədən öyrənmək üçün diqqəti Rusiyanın tutduğu mövqeyi təhlil etmək üzərində cəmləşdirmək lazımdır. Məsələn, İranın ABŞ əleyhinə olması, ABŞ və digər qərb dövlətlərin düşmən xarakterli davranışı təqribən desək enişli-yoxuşlu olmaqla sabit olaraq davamlı xarakter daşmışdır. Bunun müqabilində isə Rusiya mövcud vəziyyət fərqli idi. Belə ki, bəzi iran tədqiqatçıları Rusiyanın xarici siyasətinin proqnozlaşdırılmasını qeyri mümkün olan siyasət kimi qiymətləndirirdi. [6, 23-25]

İran və Rusiya münasibətlərinin təhlil səviyyəsinə toxunaraq, qeyd etmək lazımdır ki, SSRİ-nin dağılması əslində yalnız İran və Rusiya arasındakı zehni strukturları və əməkdaşlıq meyarlarını dəyişikliyə məruz qoymadı, bəlkə iki ölkə arasındakı əməkdaşlıq sahələrini başqa bir formaya saldı. İran və Rusiya münasibətlərində yeni mərhələ zaman nöqtə-nəzərindən keçmiş zamanlarda iki ölkə arasındakı əlaqələrlə müqayisə olunmaz olsa da, həcminə, geniş miqyasına və əhəmiyyətinə görə keçmişdəkindən daha çox müxtəlif və təlatümlü olmuşdur. İki ölkənin əməkdaşlıq sahələrinin müxtəlifliyi və geniş miqyaslı müxtəlif səviyyələrdə - beynəlxalq, regional, ikitərəfli və daxili dəyərləndirilə bilər.

Belə ki, fikrimizcə, İran və Rusiya beynəlxalq və regional səviyyədə iki peşəkar və həlledici qüvvəyə malik olan oyunçudurlar. Rusiya dövləti nüvə silahları daxil olmaqla hərbi və siyasi gücünə və iqtisadi potensialına, eləcə də Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasında "veto" hüququna malik olduğu üçün Sovet İttifaqının dağılmasından sonra üzleşdiyi bütün problemlərə rəğmən hələ də dünyanın supergüclü dövlətləri sırasındadır. İran isə İslam dünyasında malik olduğu özünə məxsus mövqeyinə görə sözün əsl mənasında global təsirə malik regional güc hesab olunur. Məhz bu səbəbdən İran və Rusiya arasında nüvə texnologiyaları və silah istehsalı kimi əhəmiyyət kəsb edən sahələrdə əməkdaşlıq əlaqələri beynəlxalq aspektlərə malikdir. Başqa sözlə desək mövzunun həssaslığı səbəbindən İran və Rusiya arasındakı əlaqələr bir çox sahələrdə ikitərəfli məhdud atmosferdə qalmamışdır. Belə ki, Rusiya dünyanın bir çox ölkələri ilə İranla müqayisədə daha geniş əlaqələrə malikdir və Rusiyanın bu ölkələrlə əlaqəsi digər supergüc ölkələrin diqqət mərkəzində olmamışdır.

Regional səviyyədə isə istər Orta Şərqdə, istərsə də Orta Asiya və Qavqazda potensial gücə malik olan oyunçu kimi təsirli rola malik olan İranın tutduğu mövqe İran və Rusiyanın eyni zamanda qarşılıqlı və ya ziddiyyətli mövqələrin gündəmə gəlməsinə səbəb olur. Bu sahələrin hər birində iki ölkənin mənafeələri müxtəlif aspektlərə malikdir və müxtəlif maraqlardan irəli gəlir.

Əksər hallarda İran və Rusiya arasındakı əlaqələr ikitərəfli səviyyədə olmuşdur. Hətta İran məsələsinin ABŞ-Rusiya danışıqları mövzusu olduğu zaman İran və Rusiya münasibətləri ikitərəfli əlaqələr çərçivəsindən çıxmırdı. Son illərdə də İran və Rusiya ikitərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsi üçün çoxsaylı səbəblər tapmışlar. Rusiyada mövcud olan iqtisadi durum səbəbindən ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoya biləcək hər bir ölkə müsbət qarşılıq idi. İran da ABŞ-nin sanksiyaları səbəbindən texnologiya və silah baxımından çıxışı olmayan dalandan çıxış tapmaq üçün hər hansı bir yolu yeni bir imkan kimi diqqət mərkəzində saxlayırdı.

Xüsusən son illərdə İran və Rusiya arasındakı əlaqələrin səviyyəsi və forması texniki və rəsmi səviyyədə çıxaraq iki ölkənin daxili səviyyələrində ictimai rəyi düşündürən mövzulardan birinə çevrilmişdir. Bir çox mütəxəssislər və siyasi ekspertlər bu mövzuları diqqət mərkəzində saxlamaqla onunla əlaqədar fikirlərini və rəylərini bildirirlər. Kütləvi informasiya vasitələrinin (KİV) fəaliyyətinin genişlənməsi səbəbindən, eləcə də mövzunun mahiyyətinə görə iki ölkənin müxtəlif sahələrdə, xüsusilə nüvə sahəsində əməkdaşlığı ictimaiyyətin diqqət mərkəzində qalmaqdadır. [7, 124-125]

İran və Rusiya münasibətlərində önləyici və mənfi amillərə dair qeyd etmək lazımdır ki, İran və Rusiya mədəniyyət və ideoloji baxımından fərqli cəhətlərə malik olan iki ölkədir. Bu ölkələr arasında ideoloji nöqtə-nəzərindən mövcud olan fərqli cəhətlər spesifik durumda ciddi təzadə çevrilmək üçün böyük potensiala malikdir.

İran və Rusiya münasibətlərinə təsir edə bilən amillər içində NATO-nun Şərqi doğru genişlənməsi, üçüncü gücün, eləcə də transmilli nəhəng neft şirkətlərinin bu regionda nüfuz dairəsi, və bununla yanaşı regionda etnik münaqişələrin adlarını sadalamaq olar. Lakin daha dərin araşdırmanın aparılması göstərir ki, bu məqamların heç biri birliyə gətirib çıxaran müştərək hədələr xüsusiyyətinə malik deyildir.

İran və Rusiya münasibətlərinə təsir edə bilən vacib amillərdən biridə hər iki ölkənin iqtisadiyyatının mükəmməl olmamasıdır. İran-Rusiya ticarət mübadiləsinin həcmi 2008-ci ildə 3,7 mlrd. ABŞ dollarına çatsada [8], iki ölkə arasındakı iqtisadi əlaqələr, bəzi irəliləyiş və inisaf templərinə baxmayaraq, şübhə və çatışmazlıqlarla müşayiət olunmaqdadır. Rusiya tərəfinin öz öhdəliklərini yerinə yetirməməsi və ya yubatması (Buşir AES-nin inşasını misal göstərmək olar), İran tərəfindən ödəmələrdə problem yaranması, Rusiya istehsalı olan malların keyfiyyət və texnologiya baxımından aşağı səviyyədə olması, nəticə etibarilə bu malların İranın ehtiyaclarını ödəməməsi, iki ölkənin arasında iqtisadi əlaqələrdə problemlərin meydana gəlməsinə gətirib çıxaran amillərdən sayılır.

Digər bir amil isə Rusiyanın siyasi atmosferinin müəyyənliyi və bu ölkədəki sabitsizlik. Hələ 1939-cu ildə Böyük Britaniyanın Baş naziri Uinston Çerçil Rusiya barəsində belə demişdir: “Mən Rusiyanın gələcəkdə hansı addımlar atacağını proqnozlaşdırma bilmərəm. Rusiya müəmmalı, sirlili və mürəkkəbdir. Reallıq budur ki, Rusiyada müxtəlif meyillərin meydana gəlməsi və baş qaldırması bu ölkənin siyasi elitasına İranla əlaqələrdə həmrəyliyin olmamasına səbəb olan amillərdəndir. Nəticə etibarilə Rusiya ilə İran arasında etimad və inteqrasiyanın baş tutması yolunda çoxsaylı problemlər meydana gəlmişdir”.

Vacib amillərdən biridə İran xalqının tarixi yaddaşındadır. Tarixdə baş verən olayları nəzərə alaraq, qeyd etməliyik ki, ruslar İran xalqının yaddaşında və zehində müsbət simada qalmayıblar. İranlılarda belə bir fikir formalaşmış ki, Rusiya tarix boyu tamah gözlərini İran torpaqlarına tikmiş ölkədir. Tarixdə Rusiya tərəfindən edilən hücumlar yaddaşda bu ölkənin xoş simada qalmamasına səbəb olmuşdur.

İranla Rusiya münasibətlərində önləyici rol oynayan amillərdən digəri kimi Orta Asiya və Qafqazın neft və qaz resurslarının nəqli, eləcə də Xəzər dənizinin hüquqi statusunun müəyyən edilməsi məsələsində İran və Rusiya arasında fikir ayrılıqlarına toxunmaq olar. [9]

Bununla yanaşı, fikrimcə İran və Rusiya münasibətlərində bir neçə inteqrasiya amillərini qeyd etmək olar.

Birincisi, NATO-nun Şərqi doğru genişlənməsi planı reallaşacağı təqdirdə İran və Rusiya öz sərhədlərində eyni təhlükələrlə üzləşəcəkdir. Bu məsələ onlar arasında müəyyən yaxınlaşmaya və hətta inteqrasiya amilinə çevrilə bilər. Prof. P Dərəbadi qeyd edir ki, İran kontinental tipli regional dövlətdir və onun maraqları bir çox hallarda Rusiyanın maraqları ilə üst-üstə düşür, xüsusən cənub istiqamətində NATO-nun Şərqi doğru irəliləməsinə müqavimət göstərməyə. [10, 164-165]

İkincisi, regionda sülhün və sabitliyin qorunması və Qərbi ölkələrin regiona nüfuzunun önlənməsi amili. Belə ki, Orta Asiya və Qafqaz regionu İran və Rusiya üçün təhlükəsizlik zonası sayılır və hər iki ölkənin geosiyasi durumunu təsir altına alır. Bu nöqtəyi-nəzərdən bu region hər iki ölkə üçün həssas və həyati əhəmiyyətli sayılır.

Üçüncüsü, nəhəng qərb neft və qaz şirkətlərinin regionun neft və qaz resurslarına nəzarətinin qarşısının alınması amili. Belə ki, Orta Asiya və Qafqaz regionunda neft və qaz resurslarının inkişafı məsələsi rusların nöqtəyi-nəzərincə yalnız iqtisadi fenomen deyil [11], bəlkə Rusiyanın milli təhlükəsizliyi ilə birbaşa bağlılığı olan strateji faktordur. Rusiya prof. A.A. Kokoşin qeyd edir ki, rusiya “siyasi sinifin” böyük bir hissəsi amerika (və bütövlükdə qərb) energetika şirkətlərinin Xəzər və Mərkəzi Asiya regionuna soxulmasına çox mənfi yanaşdı [12, 39] Digər tərəfdən, qərblilərin regionda varlığı İranın da milli təhlükəsizliyini təhlükə altına qoya bilər. [13, 5]

Məhz bu məsələ hər iki ölkənin mövqelərində yaxınlaşmanın meydana gəlməsinə səbəb olmuş, iki dövlətin bir sıra strateji maraqlarının üst-üstə düşməsində böyük rol oynamışdır. [14, 61]

Müasir dövrdə İran və Rusiya regionda intensiv rol oynaya bilərlər. Eyni halda bu iki qonşu ölkənin regiona yaxşı təsirləri ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

Mahmud Şuri. İran və Rusiya münasibətlərində yeni mərhələnin dialoq strukturu//Rəhbord (Strateqiya) jurnalı. № 47, 1387 (miladi tarixi ilə 2008), s.176-178.

О дипломатических отношениях Российской Федерации с иностранными государствами <http://www.mid.ru/nsite-sv.nsf/4d82d693c900b211c325756300358f4c/48c43a5acd47994ac32575760040ff1d?OpenDocument>

Эндрю Качинс. Нова ли новая политика Путина? Независимая газета, 28 февраля 2003

Julian Borger. Bush's love of Pootie-Poot Putin // Guardian, 20 мая 2002

Внешняя политика Ирана и значение на международной арене как актера Международных отношений <http://5ballov.qip.ru/referats/preview/92100?kursovaya-vneshnyaya-politika-irana-i-znachenie-na-mejdunarodnoy-arene-kak-aktera-mejdunarodnyih-otnosheniy>

Mahmud Şuri. İran və Rusiya. Özəl Universitetin nəşriyyatı, 1388 (miladi tarixi ilə 2009), s. 23-25.

Mansur Kamqari. Sovet İttifaqının dağılmasının İranın milli təhlükəsizliyinə təsiri. Pərləman Nəşriyyatı. 1386 (miladi tarixi ilə 2007), s. 124-125.

О торгово-экономическом сотрудничестве с Исламской Республикой Иран//URL:<http://www.mid.ru/nsrasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/f59eef21d4cb660043256a54002a62ae?OpenDocument>

Mahmud Dağəti. Beynəlxalq siyasi araşdırmalar mərkəzi. Tehran, 1387 (miladi tarixi ilə 2008), s. 70-71.

R. İsmayıl, N. Axundova, A. Vağırova. Asiya və Afrika ğlkələrinin çağdaş tarixi. Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2004.- 656 s.

Дарабади П.Г. Геоистория Каспийского региона и геополитика современности. Баку, Элм, 2002. – 192 с.

Кокошин А.А. Международная энергетическая безопасность. М., 2006. – 80 с.

Mahmud Dağəti. Beynəlxalq siyasi araşdırmalar mərkəzi. Tehran, 1387 (miladi tarixi ilə 2008), s. 70-71.

Пашковская И.Г. Энергетическая политика Европейского Союза в отношении России и новых независимых государств. М., 2010. – 168 с.

(4)
MANAGEMENT BASED ON ENTREPRENEURSHIP
Forough ASGARZADE³⁶

Abstract: Governments and community organizations apply for operating authority are needed under the forces of innovation and entrepreneurship. In this regard, the identification of the status quo and the dominant factors is inevitable that impact on entrepreneurship.

Keywords: Key words: entrepreneurship, entrepreneurial-based management, administration, organization, elements, factors

Introduction

Goal of profitability are: Entrepreneurship in organizations, strategic restructuring, fostering innovation profitable, amassing knowledge to make money in the future, international success, organizational restructuring, performance improvement, value creation, hunting opportunities, deal with environmental changes, organizational survival, the possibility competing, to improve the quality of life has occurred end etc. Sense for the organization and promotion of their work and avoid obstacles bureaucratic entrepreneurship and preparation space.

Management based on entrepreneurship, provides the ground for entrepreneurial activity, so traditional and entrepreneurial organization with any adaptation of the traditional theory is formalized. The organization needs a new paradigm based on the cognitive process of collective decision of the organization, smart and savvy.

Traditional thinking of the paradox of entrepreneurial: Tuesday fundamental paradox between traditional thinking and entrepreneurship are:

a. The traditional theory of organization:

Not escape the uncertainties of entrepreneurship, they are a source of opportunity and freedom and do not plan propels names unknowingly threatening but sometimes it is welcomed.

b. specialization:

The traditional theory of liability is to limit the amount enclosed. The work is not limited to the area.

c. Differences in working methods and processes:

Organizations than in traditional practices, laws and structures are revised, new tasks in Outlook and they are not well defined. But the entrepreneurial behavior is completely inconsistent, with such behavior.

1. The characteristics of an entrepreneur Mahadaran organizations will discuss three features [4, 2001] for the traditional organization of entrepreneurial:

2 - Improve the performance of organizational units through a small sample, not through the allocation of system resources, planned and managed systematically. Budgeting systems on the legality of these organizations is stimulating and progressive and flexible allocation of capital.

3 - The role of support rather than control-oriented mentality

Jelling and colleagues [5, 1995] have proposed the following features:

1 – Management.

2 - Non-rational consciousness of the [irregular].

³⁶ Islamic Azad University; Astara Branch, department of Governmental management, Astara/IRAN.

3 -the ability to accept ambiguity.

These features use the directional key management tools including strategy, information systems, organizational culture and operational systems. This ensures the common management tools:

Figure 1: elements of cognitive structure and entrepreneurial organization [Jelling, 1995].

Lech and Singer [7, 2001] cites the following four characteristics:

- 1 - emphasis on working groups' results;
- 2 - Encourage innovation and risk taking;
- 3 - Teaching and learning lessons from mistakes;
- 4 - Resilience and differences;

Elements of the entrepreneurial management

- Leadership
 - Planning and Control
 - Objectives and strategies
 - Decision and Information
 - Management skills

Leadership: leadership style and responsibilities of co-management work is distributed among all people. The uncertainties were identified and the members understand the problems as they are resolved. Before those issues forth from top to bottom, they can identify problems and opportunities quickly. Management is seeking to use the knowledge and insights.

Planning: The management of the organization, management in the shadow of perception and action. But the traditional organization of the management is at the top of the pyramid, the difficulties found in practically implemented. Members of the organization and planning procedures and formal structures are not less valid. The management is encouraged in response to urgent problems.

Official controls to be sensitive, rapid, and is consistent with the culture and shared values. Social control objectives and controls are prevented threats against the normative values for the joint to be used.

Objectives and strategies, management provides the necessary background to make people feel that their own organizational goals and priorities are given to collective goals.

Decision-making and management of enterprise information across all channels of the throws. The inherent limitations and bottlenecks can be overcome by management. Management believes that the people believe it to be, hardworking, responsible, innovative and loyal. Dynamic social processes and information flow for management considers [Mahadaran, 2001]

Management skills: cognitive skills, including entrepreneurial skills, human and institutional, which include the following: [Trumann, 1982]

- A) Cognitive skills include:
- Partnership and Innovation in action
 - Knowledge of business such as market analysis, financial planning
 - The ability to write and to think
 - Ability to analyze failures
 - Awareness of entrepreneurship and the process of creating ideas scientist.

- B) human skills include:
- In a good display
 - Implement the ideas of others
 - Role Analyst
 - Space agency
 - The calm atmosphere

- C) organizational skills in order to fulfill the following principles:
- The coordination, effectiveness and enrich

- Reports by the various
- Non-priority recommendations
- The role of coach and speaker

Entrepreneurship in the public sector: Most public sector as a Bratty, thought to be conservative and non-transparent. It makes people think of entrepreneurship in the public sector are hesitant. Although the public sector entrepreneurship is not opposed to the traditional bureaucratic structure that is the nature of the anti-entrepreneurial. And governments often lack the entrepreneurial behavior of subordinate units, and even lament those independent organizations. Following the adoption of the entrepreneurial process is in the public sector. Changes, public policies oriented towards the customer, market, have led the response and performance. Monopoly in the provision of public services is now being dismantled. Not only increased competition but also cooperation between the private and public sectors closer to what they are [Hunan, 2000].

For use in the public sector entrepreneurship:

First view: Scott and Michelle's eight points that provide the basics of entrepreneurship is one of the three criteria that legitimize the actual office. The best people to do things in public sector management require are essential vision and skills.

Second approach: entrepreneurship in the beginning of a new political movement or government agencies to keep pace with economic changes, there has been political.

Third approach: use of the product of entrepreneurial leadership and strategic management in government institutions. It requires the strategic management of long-term approach, focusing on external factors and open communication and participatory decision-making.

Fourth approach: this approach is provided by Osborne and Gilbert following the downsizing of government reduces government size, reengineering, continuous improvement, increasing service quality standards, enabling staff to resolve problems and needs of customers are restored

Fifth approach: the application of this approach, the government is to privatize. Requires the involvement of private sector resources as levers for encourage entrepreneurship in the private uses [V. Morris, 1999].

Van Marley [1996] explains the existence of entrepreneurial government says a major factor in the state of entrepreneurship and strategic management of innovation is bureaucratic government.

First solution: the withdrawal of government price and market mechanisms and government insists on preserving nature.

One of the divisions of public entrepreneurship by Jerne Hunan has been proposed. There are two types of entrepreneurship based on his findings for the public and private organizations together to:

The first: the resulting changes in society lead to changes in operating procedures will be in the public sector.

Type II: the policies of other organizations, the central government to improve the way organizations develop and promote competition between them. Individual and institutional entrepreneurship are in cooperation with private organizations to be used as a working model.

Van Marley three levels of government entrepreneurship is interpreted as follows:

1 - Level of Government: Government to change the entrepreneur's

2 - level government officials: Converting Units within government agencies to entrepreneurial agents

3 - Level of Government: relationship with all government agencies under a national entrepreneurship

Factors in the entrepreneurial state Robert Sadler [2009] believes that the incentives and constraints of institutional entrepreneurship in the public sector have been less

investigated. For example, Michele [1999] considers the following factors affecting the entrepreneurial state:

- Low Willingness to Contrary Interest
- Strong reinsurance to the reward for
- leadership to manage risks system small
- Protected from political influence

Foster and Graham, Pavli, rabid chorus, Parukuvin10 factors such as leadership, innovation, creativity, opportunism, risk, and facilitators have noted dramatic composition.

Sadler factors such as perception, goals, allocating resources to innovation, less political involvement, participatory decision making, emphasis on output rather than data, the visibility, understanding the competition, and common goals in a turbulent environment has raised public entrepreneurship. As well as, individual factors such as motivation to succeed, consistency, and desire for personal control, persistence, ambition, responsibility and ... As personal factors affect entrepreneurship. But for the assessment of entrepreneurship researchers is confirmed that the five factors are: innovation, risk taking, effective treatment strategies based on aggressive competition and independence.

Result

Change the value creation, problems, problems become opportunities, providing new ideas, are used to influence behavior. Rich, you will not be an appropriate response. Corporate entrepreneurship scholars also emphasize the concept of recovery and reconstruction performance Szman much research in the field of enterprise and entrepreneurship have elements and attributes. Although some research on entrepreneurship as an independent variable, dependent variable is defined in some studies.

LITERATURE

1. Hooman Haidar Ali [1380]. Multi-variable data analysis in behavioral research, Tehran, Parsa publication.
2. Farshadfar Ezatollah, [1380]. Advanced statistical principles and methods, Kermanshah, West AntshlrIt.
3. Farshadfar Ezatollah, [1380]. Multivariate statistical methods and principles, Kermanshah, West AntshlrIt.
4. Ekrami Mahmoud, [1380]. Developed a mathematical model for effective leadership in public universities, academic doctoral dissertation, Islamic Azad University.
5. Babai and Sedghi, [1378]. Specific research techniques, Tehran, the future of publishing.
6. Morris Michael, H. [1999]. The forms corporate entrepreneurship Takes. EPI update. No 2
7. Johnson David, [2001]. What is innovation and entrepreneurship? Lesson for larger organizations, indistrual and commercial training. Vol 33, N.4.
8. Mahaderan Sanker & Sanker Amit [2001]. Innovation and entepreneurship in post – labialized India, innovation and Entrepreneurship in corporate India.
9. Tropman J., Gesh M., (1982) Entepreneurial systems for the 1990s, Greenwood press, US.

(5)
**ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В ОБЛАСТИ ТРУДОВЫХ
ОТНОШЕНИЙ И ЕВРОПЕЙСКОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ХАРТИИ**

Гюнай НУРИЕВА³⁷

В последние годы в результате широкомасштабных мероприятий в области укрепления и устойчивого развития независимого государственного устройства Азербайджанская Республика стала ведущим государством в регионе и одним из значимых государств мира. Причины столь стремительных успехов Азербайджанского государства стали объектами исследования авторитетных мировых политиков и экономистов. В мире заговорили об Азербайджанской модели социально-экономического развития и устойчивости к мировому финансовому кризису.

Современная Азербайджанская Республика является полноправным членом Совета Европы. 25 декабря 2001 года Милли Меджлис Азербайджанской Республики ратифицировал Европейскую Конвенцию о защите основных прав и свобод человека и гражданина, а 06 января 2004 года – Пересмотренную Европейскую Социальную Хартию.

Тем не менее, отмечу, что далеко не все авторы, которые пишут и говорят об интеграции Азербайджана с Европой, являются оптимистами в том, что касается её перспектив и значения для будущего Азербайджана. Например, высказывается точка зрения, что определенная угроза европейской интеграции – глобализация, которая не только размывает социальную и культурную базу азербайджанского общества, но и ставит под вопрос экономическую независимость Азербайджанского государства, «съедая» её социально-экономическую основу[1, стр. 91-97].

Однако есть и иная точка зрения. Интеграция является самым эффективным орудием преодоления извечного разрушительного противоречия между соперничающими в мировой политике государствами. Успехом интеграции является и то, что наиболее продвинутые в экономическом и социальном отношении государства «подтягивают» развивающиеся в этом направлении страны, помогают им не только материально, но и организационно-технически. Интеграция – одно из высших проявлений европейской цивилизации, прочными узами связавшая не только разные социально-экономические системы, но и массу национально-этнических колоритов, культур, языков и традиций. Интеграция позволила Европе прочно утвердиться в мировой экономике как крупнейший центр силы.

Азербайджанская Республика ещё под руководством Общенационального Лидера Гейдара Алиева для себя однозначно решила: быть интеграции с Европой. Молодое развивающееся государство не испугали обязательства, взятые для членства в Совете Европы. Одним из таких обязательств явилась Европейская Социальная Хартия.

В Государственной Программе Азербайджанской Республики по реализации норм Европейской Социальной Хартии, утвержденной Распоряжением Президента Азербайджанской Республики № 1193 от 07 апреля 2003 года говорится, что в условиях перехода к рыночным отношениям и создания качественно новых экономических отношений становится необходимым реформирование системы социальной защиты, отвечающей требованиям современного периода с гибкими, работоспособными механизмами, обеспечивающими трудовые права граждан[5].

Вообще же, первый в Европе двусторонний договор о социальном обеспечении был заключен между Францией и Италией в 1904 году. Однако, несмотря на свой

³⁷ диссертант Института по правам человека НАН Азербайджана.

богатый исторический опыт социальная система Европы всё ещё далека от идеала (как это не удивительно для нас, привыкших олицетворять Европу как эталон социальной системы). Сегодняшняя Европейская Социальная Хартия, пусть и пересмотренная, на самом деле, все еще остается “бедной родственницей” Европейской конвенции [2].

Она, к сожалению, уступает Конвенции Совета Европы не только по популярности, но и по нижеследующим причинам, легшим в основу выводов нашего исследования. Прежде всего:

1. Хартия могла бы иметь значительно большее влияние, если бы она шире пропагандировалась. Гласность имеет принципиально важное значение для любой эффективной системы международной защиты прав человека. Гласности легче также добиться с помощью традиционной системы контроля, при которой вопросы ставятся узко и в увязке с конкретной личностью, по сравнению с системой такой отчетности, какая предусмотрена Хартией.

Реформы, к счастью, создали болееблагоприятные условия для его вовлечения в общественно-политическую и гражданскую систему общества государств: с 1998 года, действует система коллективных жалоб, а Секретариат Совета Европы активно проводит семинары и конференции на темы Хартии, им были подготовлены многочисленные издания на тему Хартии, в том числе “монографии” по Социальной Хартии – исследования “прецедентного права” Комитета по отдельным группам положений [3, 151-152].

2. Проведенный анализ азербайджанского законодательства по направлениям, охватываемым основными статьями Пересмотренной Европейской Социальной Хартии, показал, что в целом в Азербайджане существует нормативная база, создающая предпосылки для выполнения обязательств, предусмотренных данными статьями Хартии. В то же время, несмотря на наличие в Азербайджане законодательных и иных нормативных актов, обеспечивающих правовые и институциональные основы системы социального обеспечения, защиты занятости, предоставлении социальной и медицинской помощи, уровень реально предоставляемых гарантий для соответствующих групп населения определяется, в основном, экономическими возможностями государства. Повышение этого уровня до стандартов, установленных Хартией, зависит от преодоления мирового финансового кризиса, хоть и не затронувшего, но косвенно постигшего и нашу страну.

3. Проблематичным для Хартии является контраст, который можно проследить в отношении национальных судов к Европейской конвенции о защите прав человека и Социальной Хартии. Если некоторые суды Азербайджана, чаще – это Верховный и Конституционный Суды Азербайджана, неоднократно ссылаются на Европейскую Конвенцию 1950 года в качестве критерия при определении и применении гражданских и политических свобод, то проведенный нами анализ официальной опубликованной судебной практики Азербайджана показал отсутствие таких ссылок национальными судами на Социальную Хартию. Хотя у Хартии налажен и действует механизм мониторинга-контроля за исполнением её норм государствами-участниками, проведенное нами исследование в соответствующей главе показало наличие существенных проблем в применении, вернее отсутствии санкций к государствам, нарушившим Хартию или не применившим её нормы. Это обстоятельство, безусловно, ослабляет исполнительную силу Хартии, что неизбежно, в свою очередь, ослабляет её возможное воздействие на национальные суды.

Тем не менее национальные суды всё же могли и должны полагаться и ссылаться на Европейскую Социальную Хартию при аргументации своих решений, в частности, на те положения, к которым присоединилась Азербайджанская Республика. Для этого, на наш взгляд, необходима просветительская и пропагандистская работа, прежде всего, среди судей Азербайджана, в особенности, районных судей.

4. В связи с тем, что полноценное и эффективное функционирование системы Хартии страдает от ряда структурных недостатков, что в свою очередь связано

с нехваткой достаточного внимания со стороны ведущих государств Европы, занятых в основном Евросоюзом, думается, нужна новая политическая воля для серьёзных реформ, которая однажды позволила принять Пересмотренную Хартию. Реформ, затрагивающих, прежде всего взаимоотношения и сотрудничество Хартии с новыми развивающимися государствами Европы, с учетом их специфики, национальных особенностей, социально-экономической инфраструктуры.

5. Однако, даже скромные предложения о реформировании системы Хартии встречают сопротивление правительств некоторых стран-членов Совета Европы. Причины подобного отношения, в принципе, те же, которые привели к разделению прав человека на две категории в начале пятидесятых, однако к ним прибавились также последствия процессов глобализации, рост конкуренции на мировых рынках и изменившееся отношение к государственному регулированию. Определенные характерные черты системы Хартии, не тронутые реформами, наводят на мысль, что государства Совета Европы все еще рассматривают содержащиеся в Социальной хартии права как права второго сорта.

Считаю, Хартия могла бы играть такую же роль для регулирования европейских трудовых отношений, какую Европейская конвенция играет для регулирования гражданских и политических отношений. Но этого не произойдет без дальнейшего усиления и усовершенствования контрольной системы Социальной Хартии, повышения осведомленности общества о ней, и, конечно же, без серьезного отношения европейских правительств. Следовательно, для максимальной эффективности Хартии было бы желательно реформировать ее контрольную систему, с тем, чтобы стандарты, разработанные Комитетом за годы контроля за осуществлением Хартии, вышли со страниц “Заключений” и получили реальное воплощение в качестве основных прав и свобод европейцев.

Для достижения этой цели было бы необходимо, скорее всего: а) реформа Правительственного комитета и б) создание системы индивидуальных петиций. Одним словом, если Хартия Совета Европы не настолько эффективна, насколько она могла бы быть, то это является, в основном, следствием ограничений, связанных с системой контроля за соблюдением Хартии, а не результатом содержащихся в ней материальных гарантий [4, р.41-48]

6. На мой взгляд, уже ошибочно одну и ту же норму Хартии одинаково применять как во Франции с развитой социально-экономической системой, так и в Азербайджане, где эта система только строится. Предлагаем «пошаговое» присоединение к Хартии, т.е. по мере развития государства с учетом внутренних возможностей и ресурсов. Фактически на деле так оно и происходит, т.е. государства сначала присоединяются только к тем статьям Хартии, реализация которых им под силу. Так поступил и Азербайджан, перечисливший в ратификационном акте статьи Хартии, к которым он присоединился.

Однако, юридически «пошаговая» процедура нигде не оформлена. Нет также четких юридических критериев, по которым государство «выбирает» статьи. На сегодняшний день эта процедура напоминает скорее всего «игру в лотерею», т.е. парламентарии стран-участников «выбирают» скорее им необходимые и даже «понравившиеся» статьи, нежели те, которые нужны действительно работникам и работодателям.

Несмотря на отмеченные проблемы, Европейская Социальная Хартия, конечно же, имеет важное значение для всей социально-трудовой инфраструктуры Азербайджана. Достижением Хартии уже является то, что благодаря ей была создана широкая система юриспруденции как на европейском пространстве, так и на национальном внутригосударственном уровне, с помощью которой толкуются и применяются международные гарантии в области прав человека, в особенности, в области социальных и трудовых прав.

В заключении необходимо отметить, что присоединение Азербайджана к Пересмотренной Европейской Социальной Хартии и возникающие при этом обязательства по гармонизации национального законодательства с высокими международными стандартами должны послужить дополнительным стимулом к дальнейшему развитию социально-трудового законодательства Азербайджана и стать основным ориентиром в проведении, провозглашенной Президентом Азербайджанской Республики Господином Ильхамом Алиевым, социально-экономической реформы в стране.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Əliyev M.N. Sosial təminat, sosial sığorta və əhəlinin sosial müdafiəsi anlayışları. Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 13-cü buraxılış. Bakı, 2005.-s.91-97;
2. Аметистов Э. М., Международное право и труд: факторы имплементации международных норм о труде. - М.: Международные отношения, 2004;
3. Klaus Fuchs, The European Social Charter: Its role in Present-Day Europe and its Reform, в Krzysztof Drzewicki, Catarina Krause & Allan Rosas (eds.), Social Rights as Human Rights: A European Challenge, 1994. p. 151-152;
4. R. Birk, The European Social Charter and the European Union, in R. Blanpain (ed.), The Council of Europe and the social challenges of the XXIst century: Brussels, 9 May 2000, International Conference, 2001, pp. 41-48;
5. www.prezident.az

Summary

The article covers the benefits of joining of Azerbaijan to the Received European Social Charter. It is also noted that arising from this obligation to harmonize national legislation with the highest international standards to serve as an incentive for further development of social and labor legislation of Azerbaijan and to become a major landmark in the conduct of socio-economic reforms in the country.

Özet

Makalede Azerbaycanın Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Sözleşmesine katılmanın avantajları incelenmektedir. Ayrıca, bu yükümlülükten kaynaklanan Azerbaycan sosyal ve iş mevzuatının geliştirilmesi için bir teşvik olarak hizmet sunacağını, en yüksek uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi ve ülkenin sosyal-ekonomik reformların yürütülmesinde önemli bir dönüm noktası haline geleceği belirtilmektedir.

(6)
**BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ HÜQUQDA UŞAQ HÜQUQLARI: MAHİYYƏTİ
VƏ İNSAN HÜQUQLARI SİSTEMİNDƏ ONUN YERİ**
Səidə HƏSƏNZADƏ Bəhram qızı³⁸

Özet: Çocuk düşünülen temsil edilmiş makalenin iç yasal özel sivil devrimin içindeki diğer katılımcıları kişi kesin karakter az onun yasal durumu tarafından herşeyden önce, belli edil veya durum. Bu bağlantının iç sadece kavram tanımı yasal durum çocuk yazar tarafından öneril ama ayrıca açıklan teorik ve akli başında Ayrı biçimler izolasyonu için ihtiyaç yasal durum ergin olmayan, genel, özel ve tek.

Abstract: in the represented article the child is considered as special legal person with respect to other participants in the civil revolution. The specific character of minor is evinced, first of all, by its lawful position or status. In this connection not only the definition of the concept of legal status of child is proposed by the author, but also is explained the theoretical and practical need for the isolation of the separate forms of legal status of minor, such as general, special and individual

Keywords: lead statute, child, general statute, special statute, individual statute.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 17-ci maddəsi beynəlxalq hüquqda uşaq hüquqlarını tənzim edən normalara tamamilə müvafiq olaraq ailə və uşaqların dövlətin himayəsində olduğunu təsbit etmişdir. 18 mart 2009-cu il tarixdə referendum yolu ilə Konstitusiyanın 17-ci maddəsinə müvafiq dəyişikliklər edilmişdir. Belə ki, orada valideynləri və ya qəyyumları olmayan, valideyn qayğısından məhrum olan uşaqların dövlət himayəsində olduğu, uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyətinə təhlükə törədə bilən fəaliyyətə cəlb etməyin, o cümlədən 15 yaşına çatmamış uşaqların işə qəbulunun qadağan edildiyi və uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlətin nəzarət etdiyi müddəası qeyd edilməklə, bu norma beynəlxalq hüquqa uyğunlaşdırılmış və mahiyyət etibarilə daha da təkmilləşdirilmişdir³⁹. Son illər BMT-nin «Uşaqlara qarşı zorakılıq. Dünya Hesabatı» və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin məlumatları⁴⁰ uşaq hüquqlarının pozulmasına dair faktların artmağa meyilli olduğunu təsdiq edir. Bu da uşaq hüquqlarının mühafizəsinə və müdafiəsinə diqqətin beynəlxalq və milli dövlət səviyyəsində artırılmasının nə dərəcədə aktual olduğunu bir daha şərtləndirir. Bu mənada uşaq hüquqlarının, ümumiyyətlə, bir fərd kimi «uşaq» anlayışının, onun statusunun müəyyən edilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır.

Uşaq hüquqları həm hüquqi cəhətdən, həm də bu hüquqların müdafiəsi baxımından özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Buna görə də həmin hüquqlar bütövlükdə insan hüquqları, onların müdafiəsi və təminat sistemində xüsusi yer tutur. Uşaq hüquqları ailə və nikah hüququ, beynəlxalq hüquq, mülki hüquq və hüququn digər sahələri ilə qırılmaz bağlılıq təşkil edir. Buna görə də məsələnin tədqiqinə hər şeydən əvvəl «uşaq» anlayışı, «uşaq hüququ», «uşağın statusu» terminlərinin izahından başlamaq məqsədmüvafiqdir. Belə ki, BMT-nin «Uşaq hüquqları Konvensiyası»nın 1-ci maddəsinə uyğun olaraq «hər bir insan 18 yaşına çatanaqədər bu Konvensiyanın məqsədləri üçün uşaq sayılır, bir şərtlə ki, həmin uşaq

³⁸ AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutunun “Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər” şöbəsinin böyük elmi işçisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı/AZƏRBAYCAN.

³⁹ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2009. s.10-11

⁴⁰ Uşaqlara qarşı zorakılıq, BMT-nin dünya hesabatı. Bakı, Çarşıoğlu nəş., 2007; Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Məlumatı. Bakı, 2011

barəsində tərtib edilə bilən qanuna görə o, yetkinlik yaşına çatmamış olsun»⁴¹. Konvensiyada uşaqlıq dövrünün başlanğıc anı ilə bağlı hər hansı müddəə göstərilmir. Bununla belə hələ 1996-cı ildə Avropa Şurasının bioetika üzrə keçirilən sessiyasında alimlər yekdilliklə belə qərara gəlmişlər ki, uşaq ana bətninə düşdükdən 18 gün sonra artıq onu insan hesab etmək mümkündür⁴². Bunun uşaqlıq dövrünün başlanğıc mərhələsinin müəyyən edilməsi üçün əhəmiyyətini şişirtmədən demək olar ki, ana bətnində olan 18 günlük rüseym bioloji və hüquqi baxımdan müəyyən nəticələr çıxartmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eyni mövqə insan hüquqları üzrə Amerika Konvensiyasının 4-cü maddəsində də öz təsdiqini tapmışdır. Elm birmənalı şəkildə təsdiq edir ki, ana bətninə düşdükdən 18 gün sonra, döldə ürək və əsəb sisteminin ilkin elementləri formalaşır, 12 həftədən sonra isə o tam fəaliyyət göstərir. Beyin isə 5 aylığında artıq tam formalaşmış olur. Bu da uşağın, başqa sözlə, insanın təşəkkül tapdığı zaman hesab oluna bilər. Buna görə də son illər insan həyatının başlanğıc anının, uşağın ana bətninə düşdüyü vaxtdan hesablanması mövqeyini dəstəkləyənlərin mövqeyi güclənmişdir. Bu təklifin tərəfdarları artıq aborta hamiləliyin pozulması kimi deyil, insan həyatına qəsd kimi qiymətləndirməyi təklif edirlər. L.N.Linik Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının mənasına görə həyatın başlanğıc anının uşağın ana bətninə düşdüyü vaxtdan hesablanmasını təklif edir⁴³.

ABŞ prezidenti Corc Buş «Doğulmamış qurbanların zorakılıqdan müdafiəsi haqqında Akt» imzalamışdır. 24 həftəlik hamiləliyi olan qadınların abort etməsi və ya vaxtından əvvəl doğuşla bağlı uşağın ölməsi Nyu-York Ştatu Cinayət Məcəlləsinin 125.00 §-na görə cinayət məsuliyyəti yaradır. Rusiyalı mütəxəssis A.N.Popov isə birmənalı şəkildə uşağın ana bətninə düşdüyü vaxtı insan həyatının başlanğıc anı kimi qəbul etməyi təklif edir⁴⁴. Dünyanın bir sıra ölkələrində bu baxımdan abort qadağan edilmişdir. Məsələn, İrlandiya qanunvericiliyi abortu qadağan etdiyi halda, Slovakiya Konstitusiyası insan həyatının mühafizəsinin hələ ana bətnində olarkən başlanmasının vacib olduğunu nəzərdə tutur⁴⁵.

Beynəlxalq hüquq normalarının məzmunu və mahiyyətinə uyğun olaraq «Uşaq hüquqları haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda «uşaq» anlayışına aydınlıq gətirilərək, 1-ci maddədə göstərilir ki, uşaqların bu Qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqları və vəzifələri 18 yaşına çatmamış hər bir şəxsə aid edilir⁴⁶. Bu da onu göstərir ki, «uşaq» dedikdə, 18 yaşınadək olan şəxs başa düşülməlidir.

Mülki qanunvericilik 18 yaşınadək olan şəxsləri fəaliyyət qabiliyyətinə görə iki kateqoriyaya ayırır: Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 28.3-cü maddəsinə uyğun olaraq fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslər – 7 yaşınadək; məhdud fəaliyyət qabiliyyətli şəxslər – 7 yaşından 18 yaşınadək olan şəxslər hesab olunurlar⁴⁷. Beynəlxalq Konvensiya yetkinlik yaşının əsaslandırılmamış şəkildə aşağı həddə müəyyən etməyə icazə vermir. Konvensiyanın həyata keçirilməsinin monitorinqini aparmaq üçün təsis edilmiş «Uşaq Hüquqları Komitəsi»nin fəaliyyətindən aydın görünür ki, minimum yaş hədləri, xüsusən də nikah münasibətinə girmək və əmək fəaliyyətinə başlamaq üçün yaş hədləri tətbiq edilərkən Konvensiyanın tələbləri, uşaq maraqlarının üstünlüyü nəzərə alınmalı, ayrışdırıcı yol verilməməlidir. Bundan fərqli olaraq Mülki Məcəllənin 28.4-cü və 28.6-cı maddələrinə görə 18 yaşına çatmayan şəxslər müstəsna hallarda tam fəaliyyət qabiliyyətinə malik ola bilərlər. Belə ki, qanunvericiliyin tələbinə görə on altı yaş tamam olan, əmək müqaviləsi üzrə işləyən və ya valideynlərinin, övladlığa götürənlərin, yaxud qəyyumun razılığı ilə sahibkarlıq

⁴¹ Azərbaycan qanunvericiliyində uşaq hüquqları. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya. Bakı, Azərbaycan nəş., 2001. s. 536

⁴² Медведева И., Шишова Т. Безмольный крик // Советская Россия. 2000. 5 сентября; Романовски Г.Б. Право на жизнь. Архангельск, 2002. с. 12

⁴³ Линик Л.Н. Конституционное право на жизнь: Введение в теорию. Чебоксары, 2005. с.23

⁴⁴ Попов А.Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах. СПб., 2001. с.27

⁴⁵ Конституция Словацкой Республики от 1 сентября 1992 г. Прага, 1992

⁴⁶ Йени сяндляр. Ганун топлусу. Бақы, «Ганун» няш., 1998. № 15-16. s.15

⁴⁷ Азярбайъан Республикасынын Мцлки Мяъяллыси. Бақы, «Щцгуг дябиййаты» няш., 2008. s.14

fəaliyyətilə məşğul olan şəxs, qanunun yol verdiyi hallarda 18 yaşına çatmamış nikaha girən şəxs, buna misal ola bilər⁴⁸.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi və mühafizəsi istiqamətində tədqiqatlar apararkən bu məsələnin hüquqi tənzimlənməsinə önəm verilməsi vacibdir. «Uşaq» anlayışına beynəlxalq hüququn müxtəlif normaları ilə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının ailə, mülki, inzibati, əmək, cinayət və digər qanunvericiliklərində müəyyən baxışlar sistemi öz ifadəsini tapmışdır. Mülki Məcəllənin 25.2-ci maddəsinin tələbinə əsasən fiziki şəxsin hüquq qabiliyyəti onun doğulduğu an əmələ gəlir və ölümü ilə xətm edilir⁴⁹. Vərəsə olmaq hüququ isə ana bətninə uşağın düşdüyü andan yaranır. Fiziki şəxsin mülki hüquqi fəaliyyət qabiliyyəti o, yetkinlik yaşına çatdıqda, yəni 18 yaşı tamam olduqda tam həcmdə əmələ gəlir. Mülki Məcəllənin 28.3-cü maddəsinin tələbinə görə isə 7 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların fəaliyyət qabiliyyəti yoxdur. 7 yaşından 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların fəaliyyət qabiliyyəti məhduddur. 16 yaşı tamam olmuş yetkinlik yaşına çatmayan şəxs əmək müqaviləsi üzrə işləyirsə, o, tam fəaliyyət qabiliyyətli sayıla bilər. Eləcə də 18 yaşına çatanaqədər nikaha girməyə qanunun yol verdiyi hallarda, 18 yaşına çatmamış fiziki şəxs nikaha girdiyi vaxtdan tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etmiş olur. Buna görə də 14 yaşı tamam olmamış yetkinlik yaşına çatmayanların əvəzinə əqdlərin onların adından yalnız valideynlərin və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər şəxslərin imzalaya bilməsi şərti nəzərdə tutulmuşdur. Bununla belə Mülki Məcəllənin 29-cu maddəsi 7-14 yaşlı şəxslərin hansı əqdləri imzalamaq hüququ olduğunu daha konkret olaraq təsbit edilir. 14 yaşından 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanlar Mülki Məcəllənin 30-cu maddəsində göstərilən əqdləri müstəqil şəkildə bağlamaq hüququna malikdirlər⁵⁰.

Azərbaycan Respublikası Əmək Qanunları Məcəlləsinin 42-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən 15 yaşına çatmış hər bir şəxs işçi kimi əmək müqaviləsində tərəf ola bilər⁵¹.

Ailə Məcəlləsinin 49.1-ci maddəsinə görə «18 yaşına (yetkinlik yaşına) çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən şəxslər uşaq hesab olunurlar»⁵². Bu norma eyni zamanda BMT-nin «Uşaq Konvensiyası»nın tələblərinə tam uyğundur.

Ümumiyyətlə, fiziki, əqli, psixi, mənəvi, tibbi, sosial və digər çoxsaylı komponentlər nəzərə alınaraq insan yalnız 18 yaşı tamam olduqda yetkinlik yaşına çatmış şəxs hesab edilir. Qanunvericilik müxtəlif şəxslərə qarşı müxtəlif yaş senzləri müəyyən etmişdir. Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin tələbinə görə 18 yaşına çatmış hər bir vətəndaşın seçmək, referendumla səs vermək, seçkiləri müşahidə etmək və digər hüquqları vardır⁵³. Avropa Şurasının son məlumatları göstərir ki, indi dünyada 16 yaşı tamam olmuş hər bir şəxsin seçkilərdə səs vermək hüququnun tanınması barədə yeni mülahizələr irəli sürülməkdədir⁵⁴. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinə əsasən 15 yaşına çatmamış şəxslər işə götürülə bilməzlər⁵⁵. Ailə Məcəlləsinin 10-cu maddəsinə əsasən nikah yaşı kişilər üçün 18, qadınlar üçün 17 yaş müəyyən edilmişdir⁵⁶. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 85-ci maddəsinə əsasən yaşı 25-dən aşağı olmayan hər bir vətəndaş Milli Məclisin deputatı, 100-cü maddəsinə əsasən yaşı 35-dən aşağı olmayan şəxs Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, 30 yaşı tamam olmuş şəxs Baş nazir, yaşı 25-dən aşağı olmayan şəxs Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, nazir, digər mərkəzi icra hakimiyyət orqanının rəhbəri vəzifəsini tuta bilər⁵⁷. Konstitusiyanın 126-cı maddəsinə əsasən yaşı 30-dan aşağı olmayan şəxslər hakim seçilə bilər. 16 yaşına çatmış şəxslər dövlət qulluğuna

⁴⁸ Азярбайҗан Республикасынын Мцлки Мяҗялласи. Бақы, «Щцгуг ядябийяаты» няш., 2008. с.15

⁴⁹ Азярбайҗан Республикасынын Мцлки Мяҗялласи. Бақы, «Щцгуг ядябийяаты» няш., 2008. с.13

⁵⁰ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2008. s.12-26

⁵¹ Azərbaycan Respublikasının Əmək Qanunları Məcəlləsi. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2009. s.57

⁵² Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2006. s.55

⁵³ Cəfərov İ. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhli. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2010. s. 247-249

⁵⁴ «Azərbaycan» qəzeti. 20 iyun 2011-ci il. s.4

⁵⁵ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2009. s.11

⁵⁶ Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2006. s.14

⁵⁷ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2009. s.36, 48, 61, 63

qəbul edilə bilərlər⁵⁸. Yaşı 20-dən aşağı olmayan şəxs polis orqanlarına işə qəbul edilə bilər. 30 yaşınadək olan şəxslər prokurorluğa işə qəbul edilə bilərlər. Bu kimi yaş senzinə dair digər çoxsaylı nümunələr də göstərmək mümkündür. İnsanın yaş və məktəb psixologiyası üzrə olan mütəxəssislər psixi və əqli cəhətdən uşaqları anadan olandan 1 yaşa qədər olan dövrü körpə yaş, 1 yaşdan 3 yaşa qədər olan dövrü ilkin uşaqlıq, 3 yaşdan 7 yaşa qədər olan dövrü məktəbəqədər yaş dövrü (bəzən bunu «bağça dövrü» də adlandırırlar), 7 yaşdan 12 yaşa qədər ibtidai məktəb dövrü, 12 yaşdan 15 yaşadək yeniyetmə dövrü, 15 yaşdan 18 yaşa qədər isə ilkin gənclik dövrü kimi təsnifata ayırırlar⁵⁹.

Beləliklə, beynəlxalq və milli hüquq normalarının təhlili göstərir ki, 7 yaşınadək olan uşaqların körpə, 7-14 yaşınadək olan uşaqların yeniyetmə, 14-16 yaşınadək olan uşaqların azyaşlı, 18 yaşınadək olan şəxslər isə ümumiyyətlə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər kimi qəbul edilirlər.

Planetin müxtəlif regionlarında, inkişaf etmiş və inkişaf etməmiş ayrı-ayrı dünya dövlətlərində yetkinlik yaşına çatmamışların hüquqlarının cinayətkar qəsdlərdən qorunmasına və müdafiə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Elə buna görə də hər il BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsi yetkinlik yaşına çatmamışlara qarşı və onlar tərəfindən törədilən kriminal əməllərin statistikasını təhlil edir, əsas inkişaf istiqamətləri üzrə müvafiq qərarlar qəbul edir. «Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə Dünya Hesabatı» bu sahədə böyük narahatçılığa əsas verir⁶⁰.

Cəmiyyətdə və onun strukturunda baş verən köklü dəyişikliklər uşağın hüquqi statusunun daha müfəssəl öyrənilməsi, uşağın ailədə və cəmiyyətdə hüquqi vəziyyətinin müəyyən edilməsi zərurətini meydana çıxarır. «Status» dedikdə, hər hansı şəxsin cəmiyyətdəki hüquqi vəziyyətini səciyyələndirən əlamətlərin məcmusu başa düşülür. V.M.Sırxın mövqeyinə görə «hüquqi status» şəxsin qanunvericiliklə hüquqlarının və vəzifələrinin məcmusudur⁶¹. Buna görə də müəyyən edilmiş «uşağın hüquqi statusu» anlayışının tədqiqinə xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir. «Uşağın hüquqi statusu» anlayışının tədqiq edilməsinin nəzəri və praktiki cəhətdən məqsədəuyğunluğu həm də ondan irəli gəlir ki, hüquq ədəbiyyatında bu məsələyə dair müxtəlif mövqelər mövcuddur. «Hüquqi status» anlayışı tərifinin işlənilib hazırlanmasında xüsusi çətinlik onunla bağlıdır ki, hüquq ədəbiyyatında indiyədək hüququn xüsusi subyekti kimi «uşağın statusu» dürüst fərqləndirilməmişdir. M.V.Geller hesab edir ki, beynəlxalq və milli hüquqda «uşağın statusu» dedikdə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin hüquqi vəziyyətini xarakterizə edən əlamətlərin cəmini və konkret şəxsdən – valideynlərdən törəyən birinci dərəcəli qan qohumu başa düşmək lazımdır. Buna görə də o, «uşaq» terminini «yetkinlik yaşına çatmayan» termini ilə əvəz etməyi məqsədəuyğun hesab edir⁶².

Burada qeyd edilməsi zəruridir ki, hüquq ədəbiyyatında, ümumiyyətlə əsasən «vətəndaşın hüquqi statusu» institutu daha çox tədqiqatə cəlb edilmişdir. Bu da onun cəmiyyətdəki vəziyyətinin tam müəyyən olunmasına edilən təşəbbüslərlə bağlıdır. Aydındır ki, dövlət vətəndaşın hüquqi vəziyyətinin formalaşması və onun hüquqlarının mükəmməl təmin edilməsi istiqamətində müəyyən qanunvericilik fəaliyyətinin həyata keçirilməsində maraqlıdır. Hüquq ədəbiyyatında düzgün olaraq qeyd edilir ki, şəxsiyyətin bu və ya digər ictimai münasibətlər sahəsində faktiki vəziyyəti onun hüquqi statusunu müəyyən edir⁶³. Fikrimizcə, şəxsiyyətin, o cümlədən «uşağın hüquqi statusu» haqqında məsələyə vətəndaş kimi ona Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə verilmiş hüquqi imkanlar kontekstində nəzər yetirmək lazımdır. Burada söhbət ilk növbədə vətəndaşa Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə verilən hüquqi preroqativlərdən gedir. Bu da onun konstitusiyaya

⁵⁸ «Dövlət qulluğu haqqında» Qanun. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2011. s.37

⁵⁹ Моргун В.Ф., Ткачева Н.Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. Учебное пособие. М., 1981. с.12

⁶⁰ BMT-nin «Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə Baş katibin Ümumdünya Hesabatı». BMT-nin nəşri, 2006. s.8-36

⁶¹ Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник. М.: ЗАО Юстицинформ, 2005, с.302

⁶² Геллер М.В. Реализация и защита права несовершеннолетнего жить и воспитываться в семье по законодательству Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007, с.26

⁶³ Зайцев О.Б. Трудовая правосубъектность как правовая категория. Оренбург, 2006. с.55

statusunu müəyyən edir. Belə status özlüyündə vətəndaşın əsas hüquq və azadlıqlarının, vətəndaşlığın və hüquq subyektliliyinin əsaslarını ehtiva edən hüquqi kateqoriyalar kompleksini nəzərdə tutur və Konstitusiyaya müvafiq olaraq bununla bağlı normativ-hüquqi aktların əsası kimi çıxış edir. Bu mənada bir fərd olaraq insanın, kollektivlə və ya cəmiyyətlə birlikdə götürdükdə şəxsiyyətin statusunun, onun hüquq qabiliyyətinin, fəaliyyət qabiliyyətinin və delikt qabiliyyətinin qanunvericiliklə dəqiq tənziminin nəzəri və təcürbi problemlərinin tədqiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir⁶⁴.

Uşağın «hüquqi vəziyyəti», «hüquqi statusu» anlayışlarının hüquqi təbiət etibarilə birmənalı olmaması həmin anlayışların kompleks xarakter daşdığını göstərir və onlara müxtəlif aspektlərdən yanaşmanı zəruri edir. Çünki ümumi hüquq nəzəriyyəsində həmin anlayışlar əvvəllərdə olduğu kimi, indi də mübahisəli səciyyə daşıyan elementlərlə sıx bağlıdır. Bəzi müəlliflər hesab edirlər ki, «hüquqi vəziyyət» və «hüquqi status» anlayışlarının bir-birinə münasibətdə müstəqil anlayışlar olmasına baxmayaraq, onların eyniliyi istisna olunmur⁶⁵. Digər tədqiqatçıların fikrincə isə, əksinə, bu anlayışların fərqləndirilməsi üçün əsas yoxdur, onlar öz məzmununa görə eyni anlayışlardır. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında «həddi-buluğa çatmayan» ifadəsi «tam fəaliyyət qabiliyyətinə malik olma yaşına çatmamış şəxs» mənasında işlədilmişdir⁶⁶. Ümumilikdə isə, əgər «yetkinlik yaşına çatmaq» ifadəsi insanın fiziki, bioloji, əqli və mənəvi cəhətdən tam yetkinliyini və vətəndaşlıq hüququ alması xüsusiyyətlərinin məcmusunu ifadə edirsə, «yetkinlik yaşına çatmama» insanda yuxarıda sadalanan bu keyfiyyət göstəricilərinin olmamasını, onun bir insan kimi hələ yetişməməsini, natamam olması vəziyyətini ifadə edir.

«Hüquqi status»un məzmunu adətən, onun hüquq subyektliliyi, hüquq qabiliyyəti, hüquqlar, azadlıqlar və vəzifələr, vətəndaşlıq, prinsiplər, təminatlar, məsuliyyət və s. bu kimi struktur elementlərinin tədqiq edilməsi yolu ilə nəzərdən keçirilə bilər. Bu halda, bir qayda olaraq, hüquqi statusun anlayışı və məzmunu bir-birindən fərqlənmir və onlar eynilik təşkil edirlər. Bununla yanaşı, vətəndaşın statusunun hüquqi təbiətində iki əsas məqam mövcuddur. Birinci məqamda hüquqi status dar mənada, yəni hüquqların və vəzifələrin müəyyən məcmusu kimi başa düşülür. İkinci məqam isə ondan ibarətdir ki, hüquqi statusun məzmununda hüquq və vəzifələrdən başqa, digər elementlər də ehtiva olunur və bu, hüquqi statusun geniş mənada başa düşülməsinə imkan verir. Hüquqi statusun belə başa düşülməsi hüquq normaları, hüquq subyektliliyi, hamı üçün ümumi olan hüquqlar və vəzifələr, onların birliyinin təminatı, vətəndaşlıq, məsuliyyət, prinsiplər, ümumi (status) xarakterli hüquq münasibətləri, qanunla mühafizə olunan mənafeələr və s. bu kimi elementlərlə müəyyənləşdirilir. Buradan da aydın olur ki, şəxsin hüquqi statusunun belə başa düşülməsi öz məzmununa görə geniş həcmli elementləri özündə birləşdirən kateqoriya kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimizcə bütün bunlar geniş götürüldükdə onun təcrübədə tətbiqini çətinləşdirir, statusun məzmununda əsas elementi konkret müəyyən etməkdə çətinlik yaradır. Belə ki, əgər uşağın hüquqi statusunun müəyyən edilməsi haqqında danışılarsa, tamamilə aydın olacaqdır ki, hüquqi statusun yuxarıda sadalanan elementlərinin bəziləri, o cümlədən fəaliyyət qabiliyyətsizliyi, məsuliyyət daşımaq imkanı müəyyən mənada şərti xarakter daşıyır. Çünki onların təcrübədə təzahürü uşağın yaşından – zaman göstəricisindən asılı olaraq həll edilir. Bu da onu göstərir ki, uşağın hüquqi statusunun məzmununu təşkil edən bəzi elementlərin realizəsi müəyyən hüquqi faktlarla, daha konkret desək uşağın müəyyən yaş həddinə çatması ilə şərtlənir və belə hüquqi faktların meydana çıxması fəaliyyət qabiliyyəti kimi status elementinin reallaşdırılmasına hüquqi baxımdan imkan verir. Deməli, göstərilən elementlərin bir hissəsi istisnasız olaraq bütün vətəndaşların hüquqi statusunun məzmununu təşkil edə bilməz. Çünki onların heç də hamısı ümumilik əlamətinə malik deyildirlər. Bununla əlaqədar olaraq uşağın hüquqi

⁶⁴ Воеводин Л.Д. Индивидуальное и коллективное в конституционном статусе личности // Вестник МГУ. Серия «Право». II, 1997. № 5. с.3

⁶⁵ Борисов Н.Е. Конституционные основы правового положения несовершеннолетних в Российской Федерации (Проблемы теории и практики): Автореф. дисс... докт.юрид.наук. М., 2004. с.16

⁶⁶ Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası: 10 cildə, X c., Bakı: Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1987. s.187

statusuna münasibətdə onun normativ mənada başa düşülməsi, fikrimizcə, daha təqdirəlayiq hesab olunmalıdır. Bununla belə, hüquqi statusun məzmununun ancaq uşağın hüquq və vəzifələri ilə əhatə olunması ilə kifayətlənsək, onda biz bu statusun çoxşaxəliliyini, çoxaspektliliyini və kompleksli xarakterini aşkar etmədən məhdud halda baxmış olarıq. Uşağın ümumi statusunun mahiyyətinin başa düşülməsi üçün onun ancaq hüquq və vəzifələrini diqqət mərkəzində saxlamaq kifayət etmir. Lakin uşağın hüquqi statusunun məzmununa vətəndaşlıq kimi elementin daxil edilməsi, fikrimizcə, uşağın Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı kimi məhz hansı hüquq və vəzifələrə malik olduğunu birmənalı şəkildə ayırmağa, onun spesifikliyini, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayan uşaqlarla müqayisədə onun hüquqi vəziyyətini daha dəqiq müəyyən etməyə nail ola bilərik.

Vətəndaşlıq xüsusiyyəti onun ümumi əlamətlərə malik olmasında təzahür edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığını Azərbaycanın ərazisində doğulan bütün uşaqlar əldə edirlər. Bu da öz növbəsində o deməkdir ki, uşağın hüquqi vəziyyətini müəyyən edərkən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşağın, onun ümumi statusunu təşkil edən hüquqlarının və vəzifələrinin kompleksi eyni olur və bu, bütün uşaqlar üçün ümumi səciyyə daşıyır. Çünki hüquq və vəzifələrin həmin kompleksi Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik normaları ilə müəyyən edilmişdir.

Uşağın hüquqi statusu heç də həmişə öz müəyyənliyi ilə fərqlənir. Hüquq ədəbiyyatında belə bir mülahizə mövcuddur ki, uşaq iki müxtəlif vətəndaşlığa, yəni həm Azərbaycan Respublikasının, həm də xarici dövlətin vətəndaşlığına malik ola bilər. İkili vətəndaşlığa malik olan uşaq azərbaycanlı uşağın ümumi statusunu təşkil edən hüquqlara və vəzifələrə faktiki olaraq malik olur. Bununla yanaşı o eyni zamanda mənsub olduğu xarici dövlətin uşaqlarına verilən hüquqları və vəzifələri də əldə edir. Bu zaman belə uşaqlarda eyni vaxtda bir-birilə bağlı olan ümumi və xüsusi status mövcud olur⁶⁷. Buna görə də onlara ümumi ilə xüsusi, hissə ilə tamın qarşılıqlı münasibəti kimi baxıla bilər. Göründüyü kimi uşaqların statusunun müəyyən edilməsində və uşaq anlayışının definisiyasının verilməsində müxtəlif fikirlər və mövqelər vardır. Hüquq elminin müxtəlif sahələri bu məsələyə hər biri öz mövqelərindən yanaşmağa üstünlük verirlər. Ümumilikdə götürüldükdə isə «uşaq», «yetkinlik yaşına çatmayan» və s. sinonim anlayışlar asanlıqla başa düşülsə də, qanunvericilikdə onun anlayışına indiyə qədər qəti mövqe bildirilməmişdir. Əslində bu məsələ haqqında danışılarkən ən lokonik ifadə «uşaq» istilahıdır. «Yetkinlik yaşına çatmayan» ifadəsi müxtəlif hüquq sahələrində aydın şəkildə öz ifadəsini tapmışdır. Son illər qəbul edilən qanunların müsbət cəhətlərindən biri onunla bağlıdır ki, müstəqillik illərində qəbul edilən bir çox qanunlarda mürəkkəb söz və hüquq ifadələrinin anlayışlarının verilməsi həm onun mənasının düzgün başa düşülməsinə kömək edir, həm də onun icrası və müdafiəsi ilə bağlı problemlərin həllini asanlaşdırır. Bu baxımdan «Uşaq hüquqları haqqında» Azərbaycan Respublikasının 19 may 1998-ci il tarixli Qanunundan fərqli olaraq «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında» Azərbaycan Respublikasının 24 may 2005-ci il tarixli Qanunu mühüm üstünlüklərə malikdir⁶⁸. Bu Qanun beynəlxalq uşaq hüquqları konvensiyalarına və digər beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq daha mükəmməl hazırlanmışdır. Bundan başqa həmin Qanun hüquq pozuntularının profilaktikasına dair hələlik yeganə bir Qanun olaraq fəaliyyət göstərir. Digər tərəfdən bu Qanunun 1-ci maddəsinin 1.0.1 bəndində verilmiş anlayışdan görünür ki, yetkinlik yaşına çatmayanlar dedikdə, 18 yaşınadək olan şəxslər başa düşülür. Fikrimizcə, bu anlayış daha anlaqlı və hüquqi baxımdan daha mükəmməl verilmişdir. Bununla belə hesab edirik ki, qanunvericilikdə «uşaq» terminindən istifadə edilməsi daha uğurlu, daha lokonik və daha aydın başa düşülə bilər. Bütün bu fikir müxtəlifliklərinin sonu olaraq hesab edirik ki, 18 yaşına çatmayan şəxs «uşaq» anlayışı ilə əhatə edilməmişdir. Buna görə də həmin Qanunda belə bir anlayışın verilməsi aşağıdakı kimi təmin edilməlidir:

«Maddə 1.

⁶⁷ Легова Н.В. Правовой статус ребенка. - Государство и право, 2010, № 11. с.79

⁶⁸ Azərbaycan qanunvericiliyində uşaq hüquqları. Bakı, «Azərbaycan» nəş., 2009. s.205-235 (674)

1.0.1. uşaq – 18 yaşına çatmayan şəxslər hesab edilir».

Bu düzəliş həmin Qanunda, onun adında, ümumiyyətlə «Uşaq hüquqları haqqında» Azərbaycan Respublikasının 19 may 1998-ci il tarixli Qanununda və digər normativ hüquqi aktlarda da birmənalı şəkildə istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilməlidir. Bu fikrimiz həm də ondan qaynaqlanır ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 17-ci maddəsində də məhz «uşaq» terminindən istifadə edilmişdir⁶⁹.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2009
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəş., 2008
3. Azərbaycan Respublikasının Əmək Qanunları Məcəlləsi. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2009
4. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2006
5. Uşaqlara qarşı zorakılıq, BMT-nin dünya hesabatı. Bakı, Çarşıoğlu nəş., 2007; Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Məlumatı. Bakı, 2011
6. Azərbaycan qanunvericiliyində uşaq hüquqları. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya. Bakı, Azərbaycan nəş., 2001
7. Yeni sənədlər. Qanun toplusu. Bakı, «Qanun» nəş., 1998. № 15-16
8. Cəfərov İ. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhli. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2010
9. “Azərbaycan” qəzeti. 20 iyun 2011-ci il
10. “Dövlət qulluğu haqqında” Qanun. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2011
11. BMT-nin “Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə Baş katibin Ümumdünya Hesabatı”. BMT-nin nəşri, 2006
12. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası: 10 cildə, X c., Bakı: Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1987
13. Azərbaycan qanunvericiliyində uşaq hüquqları. Bakı, “Azərbaycan” nəş., 2009
14. Медведева И., Шишова Т. Безмолвный крик // Советская Россия. 2000. 5 сентября; Романовски Г.Б. Право на жизнь. Архангельск, 2002
15. Линик Л.Н. Конституционное право на жизнь: Введение в теорию. Чебоксары, 2005
16. Попов А.Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах. СПб., 2001
17. Конституция Словацкой Республики от 1 сентября 1992 г. Прага, 1992
18. Моргун В.Ф., Ткачева Н.Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. Учебное пособие. М., 1981
19. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник. М.: ЗАО Юстицинформ, 2005
20. Геллер М.В. Реализация и защита права несовершеннолетнего жить и воспитываться в семье по законодательству Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007
21. Зайцев О.Б. Трудовая правосубъектность как правовая категория. Оренбург, 2006
22. Воеводин Л.Д. Индивидуальное и коллективное в конституционном статусе личности // Вестник МГУ. Серия «Право». II, 1997. № 5
23. Борисов Н.Е. Конституционные основы правового положения несовершеннолетних в Российской Федерации (Проблемы теории и практики): Автореф. дисс... докт.юрид.наук. М., 2004
24. Летова Н.В. Правовой статус ребенка. - Государство и право, 2010, № 11

⁶⁹ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2009. s.10

(7)
**CITIZENSHIP RIGHTS OF THE PRISONERS IN IRAN ISLAMIC
REPUBLIC**
Shahla ZARAI⁷⁰

Annotation: It is right that the constitution of each country's political system and discipline of all aspects of central government and the main force determining the best public relations people, and its strict enforcement, blocking all avenues of despotism to freedom, human dignity and citizenship rights to the guarantee.

Keywords: prisoners, human rights, citizenship, justice, reform.

Introduction:

Development strategy on the judicial system, prisons, widespread impact on the left, not to say that if the spine and the arrowhead of the judicial reform of prisons and punishment system of enforcement is not an exaggeration to say because the prison with its own characteristics and structured and legal dimensions of social, political, cultural, economic and punish its traditional functions, and finally, today is the importance of communities. Punishment, freedom, justice and the damage is common in contemporary punishment that includes, but is still a good substitute for it has been found that the losses from the punishment of being free, it has other features.

Subject:

Between types of God's law, the major emphasis of the Holy Quran and is knew right then that God had the right to govern the citizens of the ruling. "Sobhan Allah" saying, the duty for each of the two, and it required another source of consistency, dignity and authority of religion has Donyaishan. Discussion and research on topics such as individual, community, government and general government, law and politics, the issues are always challenging and long, and throughout history, has shifted to the human mind. Philosophers and thinkers such as Plato, Aristotle, Farabi, Ghazali, Ibn Khaldun, Avicenna, and Skinner ...Today the discussion of issues such as civil rights and civil society that the authorities consider it will be closer to the ideal society (1, p. 222 and 223).

One major cause of failure in the community is a civil rights violation. The underlying problem can be caused by trauma and consequences. A psychological drain (2, p. 402) will see and assess the problems Musity.

The background in prison reform and judicial role in advancing its development strategy is:

Background correction in the prison's recent history, the era of the late Mirza Taqi Khan Amir Kabir. So that in the year 1266 AH, he issued a decree, abolished torture in prisons and detention centers said.

Ministry of the Interior, and in 67, 68, 72, 80 changed and 81 were finally amended in 1384 and was corrected (4 pp, 97 98) and in the province today, a prison office there, and each province has established a juvenile institution. Established offices in support of prisoners' rights, adoption and notification of law respecting the legitimate rights and freedoms, and the like can be studied.

Citizenship rights in the constitution of Iran:

Non-discrimination and equality before the law, equal protection of all, create a favorable background for all-round development of people, press freedom, immunity, the

⁷⁰ Azad Islamic University, Astara Branch, Department of Theology, Astara/IRAN.

private conversations of persons, freedom of trade and political parties, gatherings and rallies, the job , benefit from social security, education and Mvzsh free, right to housing, prohibition of arbitrary arrest and detention, unlawful deportation of non-lawyer, the legality of the punishment, torture to extract confessions Vksb information, or to prohibit coercion testimony, confession, or oath, prohibiting desecration of detainees and prisoners, and prohibits non-citizens for others, and (1 pp, 228 229).

Development of civil rights and human rights standards are in the prison system: postponement and suspension of punishments, the semi-freedom, the development of conditional release, over time, of repentance and the pardon and exemption from punishment, along the traditional criminal law, that proposed Code of Criminal Procedure of the facilities and legal instruments concerning the enforcement and penalties Prison reform bill has been entered. So that after restoring the separation of the public prosecutor and the prison authorities, the bill has arrived.

Criminal and prison guards to its promise:

Act respecting the legitimate rights and freedoms: their basis in human universal rights cases 1,3,5,6,7,8,9,11, and articles 7,9,14,16 and 17 of the Covenant on Civil and Political Rights and the Treatment of Prisoners, Basic Principles, paragraph 1, found subparagraph 2 Article 11 Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice,. Humanity and human dignity that is unjust or contrary to the duty of all persons and the protection of the law all are equal before the law, is obliged to apply any kind of discrimination and prevent rape. The judiciary should dispute any claim that any person has violated law, hearings and proceedings and the arrest, detention and arbitrary deportation and refused to consider the presumption of innocence. Respect the right to defend against known and adhered to at all stage. The agencies overseeing the police and the chase for the prevention of abuse of power put in your applications.

Hence, this directive is to the legal aspects, in addition to the emphasis on due process of law and human rights, the observance of the legal issues in practice are also emphasized. (1 p., 332)

The prisoner's civil rights laws:

One of the principles of civil rights is that the penalty should not be detained for more than the amount specified in the law to bear. In this regard, Article 39 of the constitution states that "defamation law and the dignity of the person arrested, detained, imprisoned or deported to any of the prohibited and liable to punishment» or put under pressure not as food, water, clothing, medical facilities and the provision of any violence that is incompatible with human dignity and principles.

The constitution in Article 579 of the penal code has been implemented, so that this matter has acknowledged that prisoners should not be punished more than the amount specified in the law, to tolerate.

Enable him to contribute back to society. Otherwise, only the penalty depriving of liberty, not supply, but the devastating effects and consequences for society will be sought and created (1 pp, 233, and 234).

RESULTS:

As a result, this topic should be said, like other prisoners, and a man should preserve his dignity and rights. After the humiliation and insult and disrespect to him, is explicitly prohibited by the laws and regulations. He also stressed the need to respect the dignity and character.

SOURCES:

1. Proceedings of a Conference on the income of the thirty-year record Islamic Republic of Iran, vol: 5 compilations Klantan Abrahm, Tehran University Publications, Tehran 1389.
2. Sigmund Freud, “The psychological analysis in Thursday's speech”, translated by F. Amani Nia, The Sun Publications, Tehran 1381.
3. Threewise B, Jury and Justice, Scientific Publications, Tehran 1369.
4. Boroujerdi, Mohammad Reza Goodarzi, Penal systems in Eastern Europe, Technology Publications, Tehran 1383.
5. United Nations Centre for Human Rights Studies, a selection of the most important international documents on human rights, law and political science at Tehran University.

(8)
DAŞNAKSÜTUN 1905 YILI ÇATIŞMALARINDA
Anar KÜRDOĞLU EYUBOV⁷¹

Özet: Bir makale o güney Kafkasya'nın içindeki zamandaki parti "Dashnag" etkinliğine adanar. Parti onun kendi siyasal kibirlikleri ve amaçlar ve yükseltiyor anlaşmazlığı kullandı bölgedeki etkiyi sahiplen. Makale tsarism ve devrimci parti "Dashnag" güçler durumları ve suchlike davranışı nedenleri açıkta bırakar. Makalenin iç olumsuz "Dashnag" gösterilen bölge için ve yakındaki ulusların arasındaki olayları inceler.

Abstract: An article is devoted to the activity of the Armenian party "Dashnag" in that time in Southern Caucasus. The party used the conflict for its own political arrogances and aims and for increasing of own influence in the region. The article exposes positions of tsarism and revolutionary forces with regard to the party "Dashnag" and reasons of suchlike attitude. In the article are shown the negative results of "Dashnag"s tactics both for the region and for the Armenians" image among the neighboring nations.

Keywords: Azerbaijan, Armenian, "Dashnag", Southern Caucasus.

Ermenistan ve Azerbaycan arasında 1905 yılında ortaya çıkmış çatışmanın en dikkate değer tarafı, bu çatışmanın Azerbaycan ve Ermenistan arasında istisnai ihtilaf olmamasındadır. Şöyleki çatışma kurbanları arasında aynı zamanda diğer milletlerden olan insanlar da bulunmaktaydı. Bu zaman Azerbaycanlıların hedefi sadece ermeniler ve onların en azılı suç ortakları olduğu halde, ermeniler diğer milletleri de hedefe götürmüş ve her kes aleyhine sık sık kendine özgü savaş gerçekleştiriyorlardı.

Müslümanlar sadece ermenilerle ilişkilerine bir belirginlik kazandırmaya çalışır ve onlar için asıl maksat kendilerini koruma ve ermenileri kendi yerlerinde, yani çatışmalardan önceki kaskaslarda feodal-etnik kanunlarla çizilmiş yerde oturtmaktı. Ermeniler ise asıl olarak her kesi ve her şeyi kitle halinde yok etme, yalnız ermeni nüfusun bulunduğu arazi oluşturma çabası içindeydiler. Onlar yönetimden diğer halklarla eşit haklar talep etmiyor, ermeniler için müstesna haklar (muafiyetler) istiyorlardı. Ermeni Devrim Federasyonu Kafkasyadan Sorumlu Komitesi (Daşnaksütun) tarafından 18 Mayıs 1905 tarihinde hükümete yapılan muraacatda, barış ve huzur içinde yaşamı yeniden kazandırma ve Kafkasyada düzeni sağlama değil, ermenileri fiilen devlet içinde devlet olarak tanıma talebi duyuruluyordu:

"Ermeni Devrim Federasyonu tarafından tüm şehir ve mahalle gardiyanları, bölge polis subayları, kaymakamlar, polisler, jandarma ve arama görevlileri ve diğer üst yöneticilere yapılan müracaatda belirtilmiştir: 'Eğer Kafkasya Ermenilerinin elinde bulunan silahlarını zorla alma, onlar üzerinde arama işlemi gerçekleştirme ve bu sebeple onları göz altına almaya cesaret edilirse, o zaman "Daşnaksütun" tarafından her şey acımasızca ve aman zaman bilmez yok edilecektir.'⁷²"

Hükümetten hoşnut olmamaya bir hayli sebebi bulunan ve bölgede hakları kısıtlanmış en büyük nüfusun müslümanlar olmasına rağmen onlar meseleni politik soruna dönüştürmemişler. Müslümanlar tarafından siyasi maksatlarla diğer milletlerden olan ve aynı zamanda müslüman yöneticilerin öldürülmesi bundan önce görülmemiştir. Fakat Daşnaksütun partisinin faaliyeti bu bakımdan farklı amaçlar taşıyordu. Yani kendilerini ermenilere, Azerbaycanlılara ve bölgenin tüm diğer milletlerine ve aynı zamanda hükümete Güney Kafkasyada tek politik, silahlı ve radikal güç olarak göstermek onlar için çok önemliydi. Millet olarak ayakta kalma sorunu değil, politik kimliklerini kabul ettirme sorunu öne çıkarılıyordu. Çar memurlarına ve ermeni "devrimcileri"ne ait çatışma kurbanlarıyla (Bakü

⁷¹ Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü doktora öğrencisi, Bakü/AZERBAYCAN.

⁷² Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasal Partiler ve Sosyal Hareketler Devlet Arşivi, fond 276, dosya 8, belge 61, s. 84.

valisi Nakaşidze, Elizavetpol vali yardımcısı Andreyev, kaymakam Boguslavskiy, Şmerling, Naşansk, Pavlov, polis memuru Saharov, yöneticiler Cavahov, Şumakeviç, gardiyan Ter-Saakov, şehir yöneticisi Sergey, kapıçı Şego⁷³) ilgili resmi raporlara bakarsak görürüz ki, birinciler için “sade” kayıplar ilgi çekici değildi, aynı zamanda ikinciler için de yerel ahalinin kendileri tarafından öldürüldüğünü belirtmek avantajlı değildi. Sonuçta, kenar gözlemçilerde, çatışmanın ermeni ve Azeriler arasında değil, ermenilerle hükümet arasında veya ermenilerle ruslar veya her kes arasında oluştuğuyla ilgili izlenim yaranıyordu. Devlet Bankası Erivan Yönetim Şubesine ait 16 Ocak 1905 tarihli rapordan alıntı bu bakış açısına göre ilgi çekicidir:

“Erivanda ermeni kargaşası yüzünden yaşamak imkansız oldu. Gazetelerde yalnız ara sıra bazı rusların öldürüldüğüyle ilgili haberlere rastlanıyor. Fakat aslına bakarsak, onlar daha fazla katlediliyorlar. Ondört ermeninin yönetim tarafından Erivandan tehcir edilmesi ardından, onlara ait komite işle ilgisi olmayanlar arasından kendi kurbanlarını seçmeğe başladılar. Böyleki Ekim ayında Erivanda baş sokakta yerli tüccar Edelson ve onun eşi katledildi. Bu katilden dolayı, Edelsonun casus olduğundan şüphelenildiği için öldürüldüğüyle ilgili bizleri sakinleştirici bazı söylentiler dolaştı. Bir hafta önce akşam saat dokuzda Şube yakınlığında Hrapko Jimnazyumu öğretmenini katlettiler. Bu insan her kes tarafından sevilen birisiydi ve özel düşmanının olacağını düşünemeyiz. Kiralık katillerin cüreti en son hedde ulaşıyor. Hava kararmadan baş sokaklarda seri katller gerçekleştiriliyor ve bunlar gizli tutuluyor. Talihsiz Hrapkoya dar sokakta 5 kere ateş açılıyor ve bu ateş sesleri uzaktan duyulsa bile hiç kimse onun yardımına koşmaya cesaret etmiyor. Tiflis Ticari Bankası yerel şube yöneticisi olan ermeni vatandaşı sabah saat onda silahla sokakta öldürülüyor. Bunun devamı olarak ona ait dairenin camı akşam saatlerinde kırılıyor. Tüm bunların sebebi onun ermeni kilisesine para yardımında bulunmamasıydı.⁷⁴”

Kendilerini bölgede yaşayan tüm diğer milletlere karşı göstermeleri, sonuçta 1905 yılı şubat, ağustos ve son bahar aylarında Baküde ermeni kıyımına sebep oldu. Bu kıyımlara yalnız müslümanlar değil, aynı zamanda rus işçileri de katılmışlardı⁷⁵. Daşnaksütun partisinin resmi tavrı, çar hükümetine ve onların etkisi altındaki cahil müslümanlara karşı devrim savaşı yapmak yönündeydi:

“Bakü katliamını düzenleyen Çar zalimleri, cahil ve işçi müslüman ahali önceden silahlandırarak savunmasız ve silahsız ermenilerin üzerine gönderdiler. Onlar tatarlara tam olarak cezasız kalacaklarına söz verdiler. Böylece Baküde facia yaşandı. Bundan önce Kişinyovda yaşanan dehşetler Baküde yaşananların yanında az kaldı (burada ermeniler kendilerini yahudi katliamıyla mukayese etme çabasındaydılar - A. E). Polisler tarafından kışkırtılan müslüman işçi kitlesi öyle vahşet gerçekleştirdiler ki, bu Türklerin yaptıkları yanında yalan kaldı (yerel müsülmanları, Türklerin zalimliği ile mutlak mukayese yapmaları – A. E)”⁷⁶. Ermenilerle çatışmaya rus işçilerinin katılımı ermeni planlarını büsbütün ihlal ediyordu. Hiç bir ermeni kaynağı rus işçilerinin, sade ahali ve aydınların ermenilere karşı yöneliminin mantıksal sebebine açıklık getiremez. Böyle bir sonuç, Maliye ve Ticaret Bakanlığı görevlilerinden birinin Bakü Petrol Sanayisindeki tahriple ilgili materyalleri araştırması zamanı da ortaya çıkmıştır (malesef kaynakta bu devlet memurunun adı ve soyadı gösterilmemiştir, ancak yazının içeriğine bakıldığında bu devlet memurunun ermeni milliyetinden olduğu kesinleşiyor):

“Çeşitli milletlerin olaya yaklaşımıyla ilgili mutlaka bunları da kayd etmek gerekir. Saldırı hedefi ermeniler olmuşlar. Bu saldırı sanki onların başına kar yağmış gibiydi. Onlar bunu neden hakettiler? Bu soru çözülmemiştir. Rus ahalinin bu soruna munasebeti üzerinde durarak belirtmek gerekir ki, rus ahali ermenilere karşı aktif faaliyet yapmışlar. Bu tümüyle anlaşılmalıdır. Neden böyle oluşmuştur? Buna sebep olacak hiç bir yerel şart mevcut değil. Bakünün rus ahalisinin bir kısmı direkt aktif faaliyette bulunmuş, bunun yanında bir kısmı ise

⁷³ Aynı menbe, s. 84-85.

⁷⁴ Aynı menbe, s. 70.

⁷⁵ “Kaspiy” 1907, nr. 67-68, 24-25 mart; “Bakü” 1905, nr. 148, 28 ekim.

⁷⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasal Partiler ve Sosyal Hareketler Devlet Arşivi, fond 276, dosya 8, belge 125, s. 2.

olaya çok passif kalmışlar. Baküde dehşetli olayların başlangıç anında, rus ahalinin hayırsever olanları gözleri önünde günahsız ermenilere karşı oluşan şiddeti görerek rezaletin hemen durdurulması için tedbir almaları gerekirdi. Ancak bu böyle olmamıştır. Hayırsever rus aydınları bir kısmı seyirci kaldılar, diğer kısmı ise bu olayda aktif rol aldılar. Maalesef bu misyon barıştırmacı özellik taşıyordu.⁷⁷

Çatışmada ermenilerin hareketlerine hak kazandırmak için yazar, elinde olmadan şehir ahalesinin müslüman ve slavlar dahil olmakla sade insanların ve aynı zamanda aydınların, ermeni siyasileri ve silahlandırılmış grupları tarafından yapılan terör olaylarından bıktığını gösteriyor:

“Rus topluluğu, tüm gösterileri, hatta barışçı özellikde olanları dahi bastırmak, bu gösterilerden vazgeçirmeğe çalışmak yerine, onlar milli bayraklarla gösteri yapmanın gerekli olduğu üzerinde durmuşlar ve hatta gerekirse ermeni ahalinin silahsızlandırılmasını istemişler. Toplumun aydın kesiminin yalnız ermeni ahalinin silahsızlandırılması ile ilgili tektarafli aldıkları karar sorunun daha da derinleşmesi ile sonuçlandı. Bu yüzden de toplumun başıbozuk kesimi kamu düzenini bozarak bu yöne doğru adımlamaya başladı. Bu kesime ait üç rus ve üç tatardan oluşan delege Genel Validen, Bakü şehrinde ve petrol işletmelerinden ermeni ahalinin büsbütün tehcir edilmesini istedi. Eğer buraya rus aydınların, bomba ile ilgili tüm söylenenleri çok titizlikle benimsediklerini ilave edersek, o zaman onun hiç bir barışçı özellik taşımadığını, aksine coşkuyu alevlendirmeye yardımcı olduğunu anlayabiliriz.⁷⁸”

Kendi milleti aleyhine şovenlere özgü evrensel komplo diğer ermenilerin konuşmalarından da sezilir. Şöyle ki, Daşnaksütun delegesi ilçe toplantısında, bölgenin tüm ahalesinin ermenilere karşı öfkeli olduğunu ve antipati duyduğunu kaydetmişler:

“Bizlere düşmanca yaklaşan Rus öğelerinden tümüyle bahs etmeyelim. Diğer milletler de sanki bizim başarısızlığımıza sevinerek, yardımları veya sadece acıdıkları ile ilgili hiç bir kelime etmiyorlar.⁷⁹”

Ermeniler ile ilişkide sosyal faktör önemliydi. Rusları ve Azerileri, mali açıdan varlıklı olan ve yalnız kendi milletinden olanlara tutunan, her adımda birkitiyordu. Gösterilen dönemde komşu milletlerin ermenilere karşı duydukları öfkeni (bu barede ermeni kaynağının yazdıklarına göre) anlamak için, bu öfkeye benzer daha bir örneğe bakalım. Buna benzer örnek, aynı dönemde diğer milletlerin Almanlara karşı duyduğu öfkeyi gösterebiliriz. Almanlara agresif milliyetçi tabiri söyleniyordu. Almanlara duyulan derin öfke budur, zaman zaman nefrete ulaşıyor. V. Şubart “Avrupa ve Doğu Ruhü” kitabında, Avrupa halklarının büyük kısmının Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanlara karşı öfke duyduğundan bahs ediyor:

“Almanlara duyulan öfkenin başlıca sebebi onların mağrurluğu olmuştur. Bu mağrurluk, derecesine ve şekline göre diğer halkların ulusal gurur duygusundan, yani İngilizlerin irksal kibirlik duygusundan, Fransızların ve İtalyanların övüngeleğinden farklıdır. Yabancılar karşısında Almanlar daha fazla seçilmeğe ve önemli olduklarını göstermeğe gayret ediyorlar. Bununla onlar kendi milletinin başarısını vurguluyorlar. Kendi şahsi üstünlüğü ile parlamak istiyorlar. Bunu gösteremeyen orta tabaka ise, giyisilerinde ulusal gurur kaynağını göstererek övünüyor. Bununla onlar Alman olmayanlarda bulunmayan mağrurluk ve nezaketsizliklerini sergiliyorlardı.⁸⁰” Elbette pangermanizm ve 20. yüzyıl başlangıcı ermeni seçkin düşünce tarzı arasında büyük fark mevcuttur. Ancak milli iddiaları ifade tarzı, kendinden kat kat aşağı gördükleri ülkelerin arazisi hesabına kendi toprak arazilerini genişletme gibi ulusal gelişim kavramı, etniklerarası problemler ve politik isteklerin çözümü için güç metotları kullanma, çevredekilere karşı intikamcı ve garazli düşünce tarzı hemen hemen özdeştir.

⁷⁷ Aynı menbe, belge 114, 4-9.

⁷⁸ Aynı menbe, s. 7.

⁷⁹ Aynı menbe, belge 256, s. 134.

⁸⁰ Şubart V., Avrupa ve Doğu Ruhü, M, 1997, s. 223-232.

20. yüzyıl başlarında Daşnaksütun partisinin sözde devrimci ve sosyalist olan, fakat gerçekte ise tüm işçi hareketına zararlı olarak ulusçu çıkarlarını takip eden mensupları bu öfkeyi güçlendirdi. Program ekletizmi, sosyalist ile burjuva ve ulusçu istikametlerden oluşan karışım, kendi ulusu ve diğer uluslar karşısında “ermenî sorununu” ortaya koyan bu istikamet liderlerinin açık maceracı maksatlarını kapatmaya hizmet ediyordu⁸¹. Bu, diğer siyasi partilerin olumsuz tavır göstermesine sebep olmaya bilmezdi. Örnek olarak, Rusya Sosyal-Demokrat İçişî Partisinin tüm Bakü ve onun çevre ahalisine çağırısından bir alıntını göstere biliriz:

“Vatandaşlar!

Bizler 25 Ağustos tarihinde sizleri iki günlük genel politik greve çağırıştık... Grev, hükümet zalimlerine karşı yönelecekti. Bu tüm vatandaşların, otokrasiye ve politik haydutlara karşı protestosu olacaktı.

Her kes tarafından hükümet karşıtı olarak bilinen bazı insanlar bu defa polis olarak görev yaptılar. Bunun dışında kendi parti çıkarlarını otokrasi ile mücadeleden üstün tutan insanlar da bulundu. Onlar grevi yatırtarak, 25-26 Ağustos tarihlerinde Çar hükümetine bilinçli olarak yardımda bulundular.

Bu ermeni burjuva milliyetçileri partisi olan “Daşnaksütun” yerel örgütüydü. Bu örgüt, ermeni işçi kitlesine kendi güç ve nüfuzlarını göstermek için politik grevi bastırdı. Polisler, kazaklar ve “Daşnaksütun” partisi üyeleri beraber genel protesti bastırdılar...

İşçiler arasında ulusal kargaşa yaratanlara ayıp!

“Daşnaksütun” partisi Bakü örgütüne ayıp!⁸²

“Daşnaksütun” partisinin sosyal-demokrasi düşüncelerden saptığını, ermeni sosyo-politik konuları işleyen yazarlar söylüyorlardı. “Bakinskiy Dosug” gazetesinin 1907 tarihli 6. sayısında sosyal-demokrat M. Robert yazıyordu: “Bakü sosyal-demokratları karşısında, Daşnaksütun partisi ile açık veya kapalı temaslar kurmanın olanaklı olup olmaması sorusu duruyor. Bu sorunun fikrimce yalnız bir cevabı var: Hayır, hayır ve yine hayır! Daşnaksütun partisi ile Baküde birlik oluşturma, tüm seçimle gelen kadroya ulusal görüntü verme anlamına gelirdi. Böyle bir davranış, sosyal-demokratların ermenilere taraf durmaları ve müslümanlara karşı çalışmaları gibi görünüm verirdi...⁸³”

Kafkas yönetiminin sergilediği tutuma gelince, o zaman aşağıdaki noktalara açıklık getirmemiz gerekir. Elbette, imparatorluğun çeşitli bölgelerindeki kıyımlar, milletlerarası kavgaları alevlendirme çarlık rejiminin politik araçlarından biriydi. Fakat ermeni-müsülman çatışmasında yönetimi alevlendirmede temel müsamaha, çatışma taraflarından herhangi birine yardımda bulunmayla sonuçlanmamış, aksine ihmal ederek haraketsiz kalınmıştır. Bütün olarak çar hükümeti o kadar bürokratlaşmış durumdaydı ki, onun güç ve kudreti zar zor imparatorluk maksatları için asıl olan devrimci hareketi bastırmaya yetiyordu. Hükümet imparatorlukdaki etnik çatışmalara dikkatini, ancak onlardaki devrimci gerginliği yavaşlatma ve işçi kitlesindeki öfkeyi diğer istikamete yönlendirmek maksatıyla yöneltmişti: Yahudi kıyımları, Kazan vilayetinde Tatarlar ve Ruslar arasında çatışma, Fin ve Baltık ülkesinde ulusal haklar ve bağımsızlık uğrunda hareket v. s.⁸⁴

Polis kurumları bazen görünüm ve kendilerini belli etmek için kanun gücünü göstermeye çalışıyorlardı. Silahlandırma, hareketlilik ve etkinlik açısından onların hareketına iyilikler dilemek kalıyordu. Tesadüfi diyil ki, 1905 yılında Kafkasta bölgecilik enstitüsü yeniden kuruldu. Buna karşı olarak, ulusal bölgeler üzerinde etkin yönetim yeteneksiz olarak koşullandırıldı. Büyük derecede üniter yönetim sistemi, belirli yerel bölgelerin kısmi bağımsızlığını tanımaya mecbur kaldı. İmparatorluğun Kafkaslardaki bürokrasi kurumu kendi otoritesini kullanarak tüm sorunları çözmek yetkisine sahipti. Devlet denetim kurumu ile

⁸¹ Bağirova İ. S., 20. Yüzyıl Başlangıcında Azerbaycan Siyasal Partileri ve Kurumları, Bakü, 1997, s. 231.

⁸² Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasal Partiler ve Sosyal Hareketler Devlet Arşivi, fond 276, dosye 8, belge 171, s. 1-2.

⁸³ Resulzade M. Y., Eserleri, cilt 1, Bakü, 1992, s. 107-110.

⁸⁴ Amanjalova D. M., Uluslararası Tarih Dergisi, Birinci Monografi, Rusyadaki Etniklerarası Çatışmalar Tarihinden (1905-1916 yılları), N20, 2002, s. 12.

devlet bankası ve yargı kurumları memurluğu dışında, o tüm kadro politikasını, ödüllendirme, emekli maaşı tayin etme ile ilgili tüm sorunları yönetiyordu. Olağanüstü durumlarda o, Kafkasya bölgesinde her hangi vilayet ve bölge yöneticilerini görevden alma hakkına da sahipti⁸⁵. Tüm bunlarla ilgili bir çok diğer faktörler üzerinde ayrıca durmadan, yerel yönetimler faaliyetini değerlendirme yapalım. Bunun için Kafkasya Canişini Voronsov-Daşkovun 1907 yıl tarihli aşağıdaki sözlerine dikkat edelim:

“Yerel yönetim, etraflı düşünerek bağımsız faaliyet yapmayan, uzun yıllar boyunca yalnızca emirleri itirazsızca yerine getiren, yalnız müdürlük tarafından emr edilenlere uyan ve onun uyarılarını yerine getiren, müdürlük için elverişli olanları sunan ve genel refahı bozan tüm her şeyi gizliyen kurumdu. Yerel yönetim yerel çıkarlardan kopmuş, aksi davranış gösterdikte tepki ile karşılaşan, bu karşı koymaları koyulaştıran, gerçek hayattaki olayların analizlerini yapmayı becermeyen bir kurumdu.”⁸⁶

İmparatorluğun Kafkasyadaki bürokrasi kurumu başkanı endişe ile belirtiyor: “1906 yılı boyunca can güvenliğinin sağlanamaması Baküde gözle görülür biçimdeydi. Bunun sonucu olarak, Ekim ayında terör suikastlerinden öfkelenen Bakü Garnizonu subayları kendi bildirimlerini yayınlamak kararına geldiler. Bildiride onlar, eğer yeni saldırılar olursa, kendi vasıtaları ile karşılık verceklerini ve bu saldırılara yataklık edenlerin ise yok edileceğinin istisna olmadığını belirtmişlerdi”⁸⁷.

Çar yönetimi en büyük adımı, çatışma taraflarından her hangi birinin tüm sınırları zorladığı zaman yapırdı. Yani memurlar kendilerini doğrudan endişelendiren, yani onların egemenliğine kastetme teşebbüsünde bulunma gibi olaylar olduğu zaman adım atıyorlardı. Yönetim organlarına yapılan bildirimlerden, çeşitli devlet memurlarını sık-sık “endişelendirilen” tarafın ermeniler ve başlıca olarak Daşnaksütun olduğu açık seçik görülürdü.

Bu dönemde tüm Kafkasyada suç oranında artışlar mevcuttu. Bu ise diğer ulusların gözünde ermeni imajının olumsuz etkilenmesine sebep oldu. Müslümanlar ve gürcülerden farklı olarak, ermeni milliyetinden olan caniler soygun ve katilleri “Daşnaksütun” partisi bayrağı ve sloganı altında yapıyorlardı. “Daşnaksütun partisi kendini tüm ermeni halkının çıkarlarının sözcüsü ilan etmişti. Bunun sonucu olarak, diğer milletlerin “Daşnaksütun” partisine duydukları antipati, tüm ermenilere antipati duyulmasına getirip çıkardı.

KULLANILAN EDEBİYAT LİSTESİ

C. Memmedguluzade, Eserleri, 6. baskı, Bakü, 1983-1985;

1. Nemanzade Y. F., Seçkin Eserler, Bakü, 1992;

2. Resulzade M. Y., Eserleri, cilt 1, Bakü, 1992;

3. Hacibeyov S., Seçkin Eserleri, Bakü, 1985;

4. Amanjalova D. M., Uluslararası Tarih Dergisi, Birinci Monografi, Rusyadaki Etniklerarası Çatışmalar Tarihinden (1905-1916 yılları), N20, 2002;

5. Ançibadze G., “Kafkasya Savaşları ve Silahlı Çatışmalar Dönemide Düşman Tarafı Kültür Teması (gelenekler ve çağdaşlık)” – “Kafkasya Çatışmalarını Çözme Geleneği ve Sivil Toplum Enstitüleri Metotları” derlemesinden alıntı, Erevan, 2004;

6. Bagirova İ. S., 20. Yüzyıl Başlangıcında Azerbaycan Siyasal Partileri ve Kurumları, Bakü, 1997;

7. Verdiyeva H. Y. Rusya İmparatorluğunun Kuzey Azerbaycandaki Göç Politikası, Bakü, 1999;

8. Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasal Partiler ve Sosyal Hareketler Devlet Arşivi., fond 276, dosye 8, belge 61, belge 114, belge 125, belge 171, belge 256, belge 259;

⁸⁵ Aynı eser, s. 3.

⁸⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasal Partiler ve Sosyal Hareketler Devlet Arşivi., fond 476, dosye 14, belge 35, s.1.

⁸⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Tarih Arşivi, fond 46, dosye 218, s. 33.

9. Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasal Partiler ve Sosyal Hareketler Devlet Arşivi., fond. 476, dosye 14, belge 35, 1.1;
10. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Tarih Archivi, fond 46, dosye 1, belge 218;
11. Matveev V. A., Rusyanın Kuzey Kafkasyadaki Jeopolitik Konumunun Tarihi Tastik Özellikleri, Armavir, Rostov – Don, 2002;
12. Şubart V., Avrupa ve Doğu Ruhu, M, 1997;
13. The Armenians in the Late Ottoman Period, Ankara, 2001.

REFERANS

Tez hazırlayıcısı A. K. Eyubova ait “Daşnaksütun 1905 yıl çatışmasında” makalesinde, Ermeniler ve Azeriler arasında oluşan 1905 yılı çatışmasının az duyurulan yönlerinden görelî bahs ediliyor. Yazar, o zamanlara ait arşiv verilerine dayanarak ve öncelikle olayların Azerî tanıkları ve katılımcılarının söylediklerine atıfta bulunarak 1905 yıl çatışmasında Daşnaksütun partisi gerçek motiflerine açıklık getiriyor. Sosyalist sloganları arkasında saklanarak bu parti fiilen, 19. yüzyıl sonlarında Türkiyede hayata geçirdiği politikaya uygun politika çizmiştir. Silah gücüyle real etnik görünümü deęişmek ve Büyük Ermenistan için temel oluşturan tek etnik arazi oluşturmak. Alman intikamcılığı ve daşnak politikası arasında benzerlik tartışmalı deęil, ancak enteresandır ve sonraki daha derin ve detaylı araştırma gerektirir. Bunu ise yazarın sonraki makalelerinde göre biliriz. Bütün olarak bu çalışma bilimsel makale standartlarına uygundur ve yayınlanması tavsiye edilir.

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Tarih Enstitüsü
“Kafkasya Tarihi” Şube Başkanı
Tarih İlimleri Doktoru
İ. S. Bağirova

Summary

An article is devoted to the activity of the Armenian party “Dashnag “ in that time in Southern Caucasus. The party used the conflict for its own political arrogances and aims and for increasing of own influence in the region. The article exposes positions of tsarism and revolutionary forces with regard to the party “Dashnag “ and reasons of suchlike attitude. In the article are shown the negative results of “Dashnag “s tactics both for the region and for the Armenians” image among the neighboring nations.

(9)
**THE TYPES OF MURDER IN IRAN LAW AND ITS DIFFERENCE FROM
DELIBERATE MURDER.
ALI SHAHBAZI YOUSIF OGLI⁸⁸**

The murders are divided into deliberate murder, murder because of types of error or carelessness in the Western division of the practical law. There are 4 types of murder are observed in a law of Western countries: premeditated murder, murder on the basis of heart insistence to implement, murder in an ambush and murder of error. The murderer's will and intention determined all these murders being deliberate or non-deliberate (carelessness, etc.). The factors of being deliberate or his preparing for crime does not affect the principle of being premeditated or non-premeditated. Non-deliberate or murder because of the types of error is in the range of crimes in foreign law which degrees of fault are took into consideration. Different classifications are made on murder crime in Iran jurisprudence (Fih) and law source. The murderer's aim and tools which are used in crime are presented in this classification. A well-known and documentary criteria is murderer's aim and legal side of this task is also more reliable.(1,p24).

The late Sheikh Muphid considers also the killing type of action as a criteria pointing to the murderer's aim.(2,p35). However, there must be also an evidence of killing type. So. the main criteria is a murderer's aim.(3,p18).

5 types of murder are said by Hanafi lawyers: deliberate murder, killed in a similar case, error in ruling and killed without any purpose.(4,p275).

General Procedure Code, the sum of the items 170,171 and 177 observed 4 types of murders of such kind: premeditated murder, premeditated murder ruling, deliberately killed in a similar case, non-premeditated murder. Islamic Procedure Code, article 204 is considered 3 types of murder: premeditated murder, intentionally killed in a similar case, error. However, in other articles of the Code, including article 295, 5 types of murder are shown: premeditated murder, error, deliberately killed in a similar case ruling, error in ruling. We also insist on this classification here. Because it is more legal. Murders of carelessness are not differ from premeditated murder from material point of view. May be, the moral element is the main difference between them. But moral elements of murders of carelessness must insist on the crime elements like in premeditated murder. The moral element also rules physical behavior, but it is not going to make a result.(5,p175).

the member of the scientific staff of Islamic Azad University of Rasht

PREMEDITATED MURDER.

As expressed in the Qur'an : if anyone kills person- unless it be for murder or for spreading mischief in the land-it would be as if he killed all people. And if anyone saves a life, it would be as if he saved the life of all people.(Qur'an,Maida5,32).

In premeditated murder task the Islamic Procedure Code hasn't a clear explain. But there are different juridical and jurisprudence explains.

We read in "Masalikalapham": "premeditated murder is to put an end to the life of a man intentionally and unjustly" .(6,p188). Imam Khomeyni writes about premeditated murder in "Tahriralvasila" : "premeditated murder is a taking the spirit of innocent people deliberately and in special conditions".(7,p268).

Modern Islamic lawyers explain premeditated murder: murderer's serious aim for doing crime is a premeditated murder".(8,p19).

⁸⁸ the candidate for a degree of criminal, law of Baku State University, Baku/AZERBAIJAN.

At the same time, criminal lawyers described different explanations about premeditated murder in their works. Some lawyers write about murder: “murder is putting an end intentionally to other person or to his/her life illegally with primitive will”(9,p40).

Premeditated murder is conscious being killed of another man as a result of deliberately and illegal act of the person.(10,p 450).It is said in other explanation :”crime of premeditated murder is bring about copying spirit deliberately and illegally of innocent person or to kill him”.(11,p 17).

Law-makers in Islamic Procedure Code deviated from giving a perfect explanation about premeditated murder. Legislator satisfied with remembering the circumstances in determining the cases of crime. Crime is considered to be a premeditated murder in the following cases:

- a) if the cases, that murderer did for intentional killing of a particular person or a group of certain people ,depending on being or not being murderous, are the reason of murder.
- b) the cases, which murderer intentionally did for fatal case but without the aim for killing.
- c) the cases which murder kill without a purpose and the cases when he knows it could be fatal for others due to a sickness, weakness, old age and children.

Consequently, the difference of the premeditated murder from others crimes is cruelty and moral elements of the murder. As, the items ‘b’ and ‘c’ about fatal cases and tools are effective in this topic.(9,p39).

The aim of explanation is determining the cases of extents of crime. Because, the laws on liberty and rights are observed for offender, murderer and innocent person generally. However, the main law source of Islamic Republic of Iran- Islamic Penal Code hasn’t the power for carrying out, it is investigated as a bringing up and educating system. So, in analyzing the structure of premeditated murder we insist on the Islamic Penal Code which accepted in 1991.(12,p22).We shall use another bringing up and educating sources for comparing.

PREMEDITATED MURDER SIMILAR CASE.

The item ‘b’, article 295 of the Islamic Procedure Code explain the premeditated murder similar case. Murder, if it is causes wounding of body that is the similar case of the premeditated murder, in this case, the murderer has an aim , but he hasn’t any aim to victim. For example, if anyone beats someone for reason to bringing up or the doctor treats patient, then the occasionally murder happens. The material element of premeditated murder in similar case is the material element of the same premeditated murder. So, the victim must be a living person and some physical action must be done against him for calling it murder. There is a purposeful connection between physical behavior and murder. Moral element is a separation between premeditated murder and premeditated murder in similar case. The purpose of premeditated murder in similar case may be by error or without any error. So, in defiance of foreign law which considered to be a criteria of a crime of error in premeditated murder in a similar case, it is not considered a criteria for premeditated murder in Iran law. So, for the condition of premeditated murder there must be a physical behavior of fatal kind. This, was explained in the item ‘b’, article 295 ,simultaneously.(5,p176).

Material elements exist in all crimes with murder including the topic of the crime, murderer’s action and result and there is no difference between them from this point of view. So, there must be a fact of killing or a connection between action and result in premeditated murder similar case like in premeditated murder.

According to the item ‘b’, article 295 of Islamic Procedure code the details of moral elements of premeditated murder in similar case are:

1. Knowing about topic: in this type of murder the murderer must know of being alive of victim.
2. Being the intentional crime: in premeditated murder in similar case murderer must act intentionally.
3. Not having the will for murder: as it shown in item 'b' article 295 the word "if the murderer hasn't any aim for murder to a victim" means that there must be no aim for killing. This, is the main difference between premeditated murder similar case and premeditated murder.
4. Not being fatal: In premeditated murder in similar case the murderer has not another reason for murder. And the action must not also be fatal. So, if the murderer makes a crime and his behavior will be fatal, then it considered to be premeditated murder and will concern to revenge. So, the cases which differ the premeditated murder in similar case from premeditated murder, are in the article 206, items 'b' and 'c', being the action fatal in the first item and not fatal in the second.(12,p172).

MURDER DONE BY ERROR.

In item 'a', article 295 of Islamic Procedure Code it is expressed about murder done by error: "murder, is considered to be an error by wounding the body in such cases either murderer has an aim for crime or a goal to implement the action. For example, if he shot a person in spite of hunting, it wasn't noticed any specifications for material elements of crime. So, murder done by error is the same with premeditated murder from material element point of view and the difference between them related to moral element. It must be paid attention from material point of view that murderer wanted to do neither the action nor the result the action. Surely, it doesn't mean that having a goal to implement the action is the same with the having a will to implement the action. Murderer may be decided to implement the action but not in this way. (5,p 176).

The common feature between premeditated murder and murder done by error is not having any purpose in the result of the action. And their difference is comparatively having a purpose to the victim in the first and not having in the second. If the action done against the victim will do away, the action being fatal doesn't affect the crime.

According to the item 'a' article 295 of Islamic Procedure Code the moral element of the murder done by error are applied to the following:

1. Error in action and result: generally the term error means murderer is either guilty in offending a crime or in result. He hadn't done any action intentionally against victim, there is no guilt against him.
2. Action being volitional: in all of them – murder done by error, premeditated murder in similar case and premeditated murder the murderer must have a will to offend.
3. Not having a purpose to implement the action: in murder done by error the murderer's action can also be intentional.
4. Not having a goal to implement the action: at the beginning of the article 295, the item 'a' of Islamic Procedure Code was written: "murderer must have

neither a crime goal against victim nor a goal against the matter.” And this insist on not having a goal in murder done by error.

5. Error in essence: in murder done by error the lapse is not took into consideration on the subject. This task in the item ‘a’, article 295 fully shows not having purpose against victim.(12,p 173).

ERROR IN MURDER RULING.

Error murder ruling is a murder which happen with the rules of premeditated murder or premeditated murder in similar case. But, the legislation ,because of some purposes takes into consideration as error. Crime made by child or madman is an obvious case of it.

The note of article 306, the note of article 295 and the article 221 of Islamic Procedure Code explain it. The main purpose of considering madman and child offence of this type of murder is exist the psychological elements in these two groups. So, there was a will against action and result when someone was killed. So, the crime was done in reality but legislative considered the crime in

error murder ruling as it can’t punish the murderers. The degrees of madness and periods of childhood were not differed in this case.

One of the forms of error murder ruling is murder in dream. It is expressed in article 322 of Islamic Procedure Code: ‘ if anyone will move and wound another person during the dream ,then it is considered as error murder ruling.’(5, p 182).

INTENTIONAL KILLING OF THE RULING MURDER CASE.

One of the forms of the intentional killing of the ruling murder case is making an error committing about person. It was expressed in the article 295 of the Islamic Procedure Code :’ if someone kills anyone on the purpose of revenge or thinking that to shed his blood is not a crime and if this case will be clear to the Court, than if it will be known that the injured wasn’t the same person then, it is considered as the intentional killing of the ruling murder case. Here all the motives and material-moral elements exist and it is a premeditated murder. But as it was a lapse in murderer’s conviction legislative considered it as error murder ruling. One of the forms of premeditated murder is error murder ruling and it realizes simultaneously with error of crime.

It is considered an error when it was not realized simultaneously with the error of crime, otherwise it will be a premeditated murder similar case .Article 295 of Islamic Procedure Code explains it: murder or wounding is always happen from carelessness or setting up the problems not in proper way. As, if the rules are obeyed there wouldn’t be any event. This case will be intentional killing of the ruling murder case or wounding. The main thing of the crime is error of crime. There the result of the crime is not wished and though the murderer can stop the crime. He doesn’t do it.

If murderer will wait for the result of the crime his error is an informed error, if not than it is uninformed error.(5,p 184).Consequently, the material element, the topic of the crime ,the action of crime ,result and purposeful connection are the same in all murders. There is no difference between them from this point of view. The difference is between moral and

psychological motives of the murder. The murderer's goal and will determines border between premeditated murder and non-premeditated murder .

LITERATURE:

1. M.AMILI, VASAILASHSHIA, BEYRUT, 1986
2. Sheikh Muphid, Almuanna fisful valforu, Tehran, 1988
3. M.Nacafi, Chavahiralahkam, Tehran, 1984
4. A.Jaziri, Alfiqh alalmazhabal arbaa, Tehran, 1996
5. A.Ziraat, Crime against persons, Tehran, 2007
6. M.Allama Tababati, Almizan Tafsirinin tercumesi, Tehran, 2000
7. R.Musavi Khomeyni, tahriralvasila, Qom, 1987
8. M.Marashi, Faslnameyi rahnamun, Tehran, 1992
9. M.Sadiqi, Crime against persons, Tehran, 2002
10. E.Qolduzan, Specialized crime law, Tehran, 2003
11. M.Bahrami, Specialized crime law, Tehran, 2004
12. Aqainia, H, Crime against persons, Tehran, 2006

(10)
**BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ İNFLYASIYANIN FORMALARI
VƏ ONUN TƏYİN EDİLMƏSİ YOLLARI**
Nüsrət MƏLİKOV RƏHİM OĞLU⁸⁹

İnflyasiya - pul tədavülü kanallarının alıcılıq qabiliyyəti getdikcə aşağı düşən kağız pullarla dolması, təbii təzahür forması isə qiymətlərin artımıdır. İnflyasiyanın ilkin əlamətləri pulların geniş yayılması ilə təzahür etməyə başlamışdır. İnflyasion proseslər, adətən pul kütləsinin dövriyyədə kəskin artımı müşayiət edildikdə özünü daha qabarıq göstərir. İnflyasiyanın neqativ sosial və iqtisadi nəticələri müxtəlif ölkələrin rəhbərlərini məcbur edir ki, müəyyən edilmiş iqtisadi siyasəti həyata keçirsinlər. Dövlət tərəfindən həmişə pul kütləsinin tənzimlənməsinə diqqət yetirilmişdir. İnflyasiyanın idarəetmə amilləri birtərəfli deyil, öz nəticələrinə görə ziddirlər. Belə siyasət çox dar parametrlə ölçülür. Bir tərəfdən infilyasiya spiralının açılmasının qarşısının almaq, digər tərəfdən təsərrüfatın stimulumu artırmaq, bazarı lazımı əmtəə ilə təmin etmək üçün şərait yaratmaq tələb olunur.

İnflyasiya monetar və yaxud struktur xarakter daşıya bilər. İnflyasiyanı dövlət büdcəsinin defisiti və mal göndərənlərlə istehsalçıların inhisarları stimullaşdırır. Ona görə də inflyasiya prosesi ilə mübarizə metodları adətən kompleks xarakter daşıyır.

İnflyasiyanın yaratdığı problem və onunla mübarizə alətlərindən biri olan pul siyasətinin tətbiqi birtərəfli və təhlükəlidir. Belə ki, inflyasiya probleminin həlli sistemli yanaşma tələb edir. İnflyasiya yaradan amillər xarakterinə görə monetar, yəni ənənəvi və şok yaradan qeyri-monetar amillərə bölünür. Dünya təcrübəsi göstərir ki, bazar iqtisadiyyatına malik olan inkişaf etmiş dövlətlərdə infilyasiya proseslərinin fəallaşmasında monetar amillərin, inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə isə qeyri-monetar amillərin rolu yüksək olur. Azərbaycanın da inkişaf etməkdə olan ölkə olduğunu nəzərə alsaq, onda yaxın və orta müddətli dövrdə antiinfilyasiya nöqtəyi nəzərindən tənzimlənmə siyasətinin aparıcı xəttinin qeyri-monetar amillər üzərində qurulması vacibdir. Lakin, bu heç də monetar sahənin antiinfilyasiya istiqamətində nəzərdə tutulan tənzimlənmə predmetindən kənar qalmasına gətirib çıxarmamalıdır.

Monetaristlərin fikrinə görə, inflyasiya sırf pul fenomenidir və dövlətin iqtisadi sferaya düşünlülməmiş müdaxiləsinin nəticəsində meydana gəlir. Monetaristlərə görə, məcmu təklifin artırılması əlavə dövlət investisiyaları ilə stimullaşdırılmamalıdır. Monetaristlər bu zaman özəlləşdirmə, pul kütləsinin kəskin məhdudlaşdırılması, sosial proqramların ixtisarı hesabına büdcənin balansaşdırılması, sahibkarlığın vergi stimullaşdırılması kimi vasitələrdən istifadə etməyi məsləhət görürlər. Bunlara paralel olaraq, monetaristlər, eyni zamanda məcmu tələbi ixtisar etməyi, əmək haqlarını dondurmağı, ayrı-ayrı əhali təbəqələrinə təyin edilmiş güzəştləri və transfert ödəmələri azaltmağı təklif edirlər.

Keynsçilərdən fərqli olaraq monetaristlər ucuz deyil, daha bahalı kreditlər təklif edirlər. Buna görə də zəif müəssisələr üçün kredit almaq əlçatmaz olur və onlar müflisləşirlər. Güclü müəssisələri isə aşağı vergi dərəcələri ilə həvəsləndirmək təklif edilir. Aydın ki, bu təkliflərin tətbiqi əhalinin əsas hissəsinin maddi rifahına pis təsir göstərəcəkdir. Tələbin azalması istehsalın kəskin tənəzzülünü stimullaşdırır bilər, işsizliyin səviyyəsi isə yüksəlir.

İngilis iqtisadçısı A.Fillips demək olar ki, müəyyən bir dövr ərzində işsizlik səviyyəsi ilə əmək haqqı arasında qarşılıqlı əlaqəni təhlil edərək belə bir qənaətə gəlmişdir ki, işsizliyin

⁸⁹ Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı şəhər Az 1001, İstiqlaliyyət küçəsi 6, Nusretmelikov@hotmail.com

elə bir səviyyəsi (6-7%) mövcuddur ki, bu zaman əmək haqqının səviyyəsi sabit qalır. İşsizliyin səviyyəsinin həmin həddən aşağı düşməsi əmək haqqının və qiymətlərin tez bir zamanda artması ilə nəticələnir. Yaxud əksinə, işsizlik artdığı zaman əmək haqqının artımı zəifləyir. Yəni işsizliyin daha yüksək səviyyəsinə nisbətən aşağı səviyyəli inflyasiya uyğun gəlir. Bunlar arasında qeyri-xətti əlaqə mövcuddur. Belə ki, işsizliyin azaldılması və getdikcə onun səviyyəsinin aşağı düşməsi baş verdikdə inflyasiyanın səviyyəsi daha yüksək tempə yüksəlir. Inflyasiyanın neqativ sosial və iqtisadi nəticələri müxtəlif ölkələrin rəhbərlərini məcbur edir ki, müəyyən edilmiş iqtisadi siyasəti həyata keçirsinlər. Dövlət tərəfindən həmişə pul kütləsinin tənzimlənməsinə diqqət yetirilmişdir. Inflyasiyanın idarəetmə amilləri birtərəfli deyil, öz nəticələrinə görə ziddirlər. Belə siyasət çox dar parametrlə ölçülür. Bir tərəfdən inflyasiya spiralinin açılmasının qarşısının almaq, digər tərəfdən təsərrüfatın stimulu artırmaq, bazarı lazımı əmtəə ilə təmin etmək üçün şərait yaratmaq tələb olunur. Inflyasiyanı idarə etmək kompleks amillər tələb edir, qiymət artımını gəlirlə stabilləşdirmək lazımdır.

Qərb ölkələrində istifadə olunan bu prosesin idarəetmə aləti inflyasiyanın xarakter və səviyyəsindən, təsərrüfat xüsusiyyətindən, təsərrüfat mexanizminin spesifikasından asılı olaraq fərqlənir. Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə (xüsusən ABŞ və əksər qərb ölkələrində) inflyasiyanın artım tempini çox dar ölçüdə saxlamaq mümkün olur. Bəzi ölkələrdə dövlətin və mərkəzi bankın düzgün iqtisadi siyasəti nəticəsində inflyasiyanın aşağı düşməsinə misallarla göstərək. Məsələn: 1997-ci ilin mayında Çex Respublikasının mərkəzi bankı çox dar çərçivəli siyasət apardı. Daxili tələbatı azaldaraq məhsulun artımını və qiymətini azaldı. Son illərdə Çex Respublikasında inflyasiyanın əsas mənbəyi əmək məhsuldarlığını qabaqlayan əmək haqqının sürətlə artması idi. 1998-ci ildə idxal olunan mal və məhsulların qiymətinin aşağı salınması tələbatın gücünü zəiflətdi. Bundan əlavə ilk üç kvartalda məhsuldarlığın artması (5,4%), ilk dəfə olaraq islahatlardan sonra sənayedə əmək haqqının artması müşahidə olundu. Bunun əksi olaraq Slovakiyalarda 1998-ci ildə əsasən sentyabr seçkidən qabaq əvvəlki kimi büdcə siyasəti iqtisadi artıma doğru istiqamətlənirdi. Inflyasiyanın tempini aşağı salmaq üçün dövlət 1998-ci ildə süni olaraq slovak kronunun qaldırmaq, idxalat məhsulunun qiymətini qaldırmaq və sərt pul-kredit siyasəti həyata keçirdi. Əvvəlki illərə nisbətən Polşada inflyasiyanın sürəti 9,5%, Macarıstanda 14%-ə düşmüşdü. Hər iki ölkədə qiymət dinamikasına təsir göstərən yaxın pul-kredit siyasəti və büdcə intizamı vardır. Əksər keçid iqtisadiyyatı şəraitində olan ölkələrindən fərqli olaraq Polşa və Macarıstan inflyasiyanın sürətinin azaldılmasında nə tələbi, nə istehsalı azaltmadı və nədə ki, gələcəkdə əmək bazarında heç bir pisləşmə olmadı.

Inflyasiyanın səviyyəsini müəyyən etmək üçün onun ölçülməsi, miqdarca qiymətləndirilməsi vacibdir. Inflyasiyanın ölçülməsi və ortaya çıxarılan rəqəm iqtisadiyyatın ümumi mənzərəsini əks etdirir. Inflyasiyanın mövcudluğunu və səviyyəsini bir sıra üsullarla ölçürlər. ÜDM-un deflyatoru, istehlakçı və istehsalçı qiymətləri indeksi ən çox istifadə olunur.

ÜDM-un deflyatoru ölçmək üçün nominal ÜDM-u real ÜDM-a bölmək və nəticəni 100 ə vurmaq lazımdır. Nominal və real ÜDM nədir və necə ölçülür? Nominal ÜDM mövcud məhsul və xidmətlərin istehsalının bugünkü qiymətlərlə ölçülməsidir. Real ÜDM isə məhsul və xidmətlərin istehsalının sabit qiymətlə ölçülməsidir.

Büdcə gəlirləri ilə inflyasiya və istehsal arasında kəmiyyət əlaqələrinin tədqiq edilməsi üçün aşağıdakı bir-biri ilə daha sıx bağlılığı olan məsələlərin nəzəri cəhətdən araşdırılması məqsədmüvafiqdir:

- İnflyasiyanın formalaşmasında monetar və qeyri-monetar amillər.
- İnflyasiyanın istehlak səbətinə uyğun bölgüsünün tədqiqi.
- İstehlak qiymətlərinin inflyasiyaya təsirinin qiymətləndirilməsi.
- İnflyasiya dövründə dövlətin pul siyasəti.
- Dövlət nəzarətinin inflyasiyaya təsirinin qiymətləndirilməsi.

Dövlət xərclərinin səviyyəsinin yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq milli gəlirin istənilən artımı özünün gələcək ekspansiyasında pul təklifi artmayana qədər, şübhəsiz ki, məhdudlaşdırıcı maneələrlə rastlaşır ki, bu da əvvəl-axır elə bir nöqtəyə çatacaqdır ki, pulun kəmiyyəti artmayana qədər bütün gələcək məsrəflər qeyri-səmərəli olacaqdır. Eyni zamanda, ekspansiyanın fərdi investisiyaların və hökumət xərclərinin artırılması vasitəsilə həyata keçirilməsi də normal hal sayılır. Bu isə öz növbəsində multiplikativ proses vasitəsilə istehlak xərclərinin artımını stimullaşdırır. Fərdi investisiyaların və yaxud hökumət xərclərinin əhəmiyyətli artımı bank sistemindən borclanmanı tələb edəcəkdir və bu halda toplanmış ehtiyatların artımı bank maliyyələşdirilməsi hesabına həyata keçiriləcəkdir. İlk mərhələlərdə hökumət xərclərinin artımı gəlirlər hələ aşağı səviyyədə olduqda belə vergilər və yaxud cəmiyyətdən borclanmalar hesabına maliyyələşdirilə bilməz. Belə bir şəraitdə hökumət bank sisteminə müraciət etmək məcburiyyətində qalır.

Əksər hallarda inflyasiyanı mövcud əmtəə kütləsi şəraitində həddindən artıq çox pul kimi şərh edirlər. Lakin inflyasiya daha mürəkkəb bir proses nəticəsində baş verir. Hər şeydən əvvəl inflyasiya qiymətlərin ümumi səviyyəsinin davamlı artımıdır. Əmtəələrin ayrı-ayrı növlərinin qiymətləri daha sürətlə arta bilərlər. Əgər bəzi növ əmtəələrin qiymətlərinin artımı digər əmtəələrin qiymətlərinin aşağı enməsi ilə müşayiət olunarsa, bu, qiymətlərin ümumi səviyyəsinin dəyişilməz qalması ilə nə-ticələnmə bilər. Beləliklə, inflyasiya – kifayət qədər uzun müddət ərzində mövcud olmuş əvvəlki normal səviyyəyə nisbətən qiymətlərin səviyyəsinin yüksəlməsini göstərir.

Başqa sözlə desək inflyasiya - pul tədavülü kanallarının alıcılıq qabiliyyəti getdikcə aşağı düşən kağız pullarla dolması, təbii təzahür forması isə qiymətlərin artımıdır. İnflyasiyanın ilkin əlamətləri pulların geniş yayılması ilə təzahür etməyə başlamışdır. İnflyasion proseslər, adətən pul kütləsinin dövriyyədə kəskin artımı müşayiət edildikdə özünü daha qabarıq göstərir.

Bundan əlavə dövlətin əmtəə-pul münasibətləri sferasına müdaxiləsi səviyyəsindən asılı olaraq inflyasiya açıq formada da baş verə bilər. Bu zaman inflyasion proseslər qiymətlərin ümumi səviyyəsinin müvafiq artımı formasında təzahür edir. Gizli formada isə qiymətlər dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilir və nisbətən stabil səviyyədə saxlanılır. Belə bir şəraitdə inflyasiya özünü əmtəə qıtlığı və məhsulların keyfiyyətinin aşağı düşməsi formasında göstərir.

Dövlətin inflyasion prosesləri idarə etməsi səviyyəsindən asılı olaraq idarə edilən və idarə olunmayan inflyasiyanı fərqləndirmək lazımdır. Əhatə dairəsindən asılı olaraq isə inflyasiya regional, milli və dünya inflyasiyasına bölünür. Ölkə iqtisadiyyatının qiymətlərin artım tempinə uyğunlaşma səviyyəsindən asılı olaraq balanslaşdırılmış və qeyri-balanslaşdırılmış inflyasiya mövcuddur. Balanslaşdırılmış inflyasiya şəraitində qiymətlər digər makroiqtisadi göstəricilərin dəyişikliklərinə müvafiq olaraq az və stabil surətdə artır. Qeyri-balanslaşdırılmış inflyasiya şəraitində isə iqtisadiyyat dəyişilən şəraitlərə uyğunlaşa bilmir.

Hal-hazırda beynəlxalq aləmdə inflyasiyanın təbiətini və yaranma səbəblərini aydınlaşdırmağa cəhd edən çoxlu nəzəriyyələr mövcuddur. Bunlardan siyasi və iqtisadi nəzəriyyələri xüsusilə qeyd etmək lazımdır. İqtisadi nəzəriyyələr özləri də pul nəzəriyyəsinə və qeyri-pul nəzəriyyəsinə bölünür. Siyasi nəzəriyyələr inflyasiyanın yaranma səbəblərini müharibələr, milliləşdirmə amillərlə əlaqələndirirlər. İnflyasiya mürəkkəb iqtisadi prosesdir

və müxtəlif formalarda özünü biruzə verir. Qeyd etdiyimiz kimi hazırda inflyasiyanın iki tələb və xərc inflyasiyası növlərini fərqləndirmək olar.

Qeyri-pul nəzəriyyələri içərisində biz təklif nəzəriyyəsinə daxil olan xərc inflyasiyası nəzəriyyəsini nəzərdən keçirək.

Sənayecə daha sürətlə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əmək haqqı istehsal məsrəflərinin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Lakin buna baxmayaraq bunu inflyasion prosesin güclənməsinə şərait yaradan əsas amil hesab etmək olmaz. Daha dəqiq desək, əmək haqqı inflyasion proseslərin güclənməsinə dolayısı ilə təsir göstərə bilər. Belə ki, müəssisə və təşkilatlar istehsalı genişləndirdikdə əmək haqqının səviyyəsi də artır ki, bu da öz növbəsində qiymətlərin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Bu zaman inflyasiyanın səviyyəsi yüksəlməyə başlayır, çünki, işçilər öz əmək haqlarının artırılmasını tələb edirlər. Bu vəziyyəti əmək haqqı-qiymətlər arasında zəncirvari əlaqə də adlandırırlar. Belə bir şəraitdə, yəni əmək haqqı sürətlə artmağa başladığında bu prosesi nəzarətdə saxlamaq çox çətin olur və antiinflyasion siyasət cəmiyyətdə yaxşı qarşılanmayan bir tədbirə – əmək haqlarının dondurulmasına da gətirib çıxara bilər.

Dayanıqlı inflyasiyanın yaranmasının ilkin amili kimi məcmu tələbin artması çıxış edir. Bu zaman məcmu tələb iqtisadiyyatın istehsal imkanlarından artıq olur. Məcmu tələbin bu cür artımı ilkin dövrlərdə əmtəə və xidmətlərin satış həcmində artması formasında özünü göstərir. Satışın həcmində artması ilə əlaqədar olaraq müəssisə və təşkilatların ehtiyatları məhdudlaşmağa başlayır. Müəssisə və təşkilatlar belə bir vəziyyətə istehsalın genişləndirilməsi və istehsal proseslərinin sürətləndirilməsinə daha çox diqqət verirlər. Qiymətlər deyil, istehsalın həcmi qısa müddətli dövrlərdə tələbin dəyişməsinə uyğunlaşdırılır. Bu hal ona görə baş verir ki, əvvəla, müəssisə və təşkilatlar ilk dövrlərdə tələbin artmasının daimi ya müvəqqəti hal olduğunu müəyyən edə bilmirlər. Qiymətlərin yenidən nəzərdən keçirilməsi isə kifayət qədər mürəkkəb bir proses olduğu üçün, qiymətlər adətən, müqavilələr əsasında təyin edilir, üçüncüsü isə istehsalın inhisarçılığı şəraitində qiymətlərin dəyişdirilməsi bazar münasibətləri sisteminin pozulmasına gətirib çıxarır.

İstehsal amillərinə olan tələb ardıcıl olaraq artmaqda davam edərsə, nəticədə onların qiymətlərinin səviyyəsi də yüksəlməyə başlayır. Əməyin və istehsal amillərinin qiymətləri tələbin artmasına daha həssas olduğu üçün istehsal amillərinin qiymətlərinin yüksəlməsi məsrəflərin artmasına səbəb olur ki, bu da öz növbəsində hazır məhsulun qiymətinin artması ilə nəticələnir ki, bu zaman inflyasiya özünü biruzə verməyə başlayır. Tələbin ilkin artması ilə qiymətlərin səviyyəsinin yüksəlməsi arasında bir əlaqə mövcuddur. Bu mərhələ qiymətlərin uyğunlaşdırılması mərhələsi adlanır və bir neçə ay ərzində davam edə bilər. İstehsal amillərinin qiymətləri qalxmağa başlayan kimi digər iki amil də özünü göstərir. Bu vəziyyət hazır məhsulların qiymətlərindən istehsal amillərinə istiqamətlənən əks əlaqədir. Nəticədə isə inflyasion proseslər güclənir və onu nəzarətdə saxlamaq qeyri-mümkün olur.

Antiinflyasiya siyasəti özündə inflyasiyanın azaldılmasına istiqamətlənən dövlət tənzimlənməsi alətlərinin məcmusunu birləşdirir. Hazırda antiinflyasion siyasətin keynsçilik və monetarist istiqaməti formalaşdırılmışdır. Keynsçilik antiinflyasiya siyasətinin mahiyyəti özəl müəssisə və təşkilatlara iri dövlət sifarişlərinin verilməsi vasitəsilə səmərəli tələbin yaradılmasındadır. Multiplikativ effektin təsirindən iqtisadiyyat depressiya vəziyyətindən çıxır, işsizlik azalır. Buna paralel olaraq uzuc kredit üçün də şərait yaranır. Bu tədbirlərin nəticəsində məcmu təklifin həcmi artır, qiymətlərin səviyyəsi enir, inflyasiya isə aşağı düşür. Bu siyasətin nəticəsində büdcə kəsiri artır. Lakin bu kəsiri əlavə pul emissiyası ilə aradan qaldırmaq olmaz. Əks halda inflyasiya yenidən sürətlənə bilər. Bu vəziyyətdə dövlət istiqrazlarından istifadə etmək daha məqsədmüvafiqdir. Onların ödənilməsinə isə sonralar, artıq iqtisadiyyat stabilləşdikdən sonra da başlamaq olar.

Əksər halarda işsizliyin yalnız təbii səviyyəsi uzunmüddətli iqtisadi tarazlıqla uzlaşır. Əlbəttə ki, işsizliyin səviyyəsini real əmək haqqının inflyasion azaldılması yolu ilə təbii səviyyədən aşağı salmaq mümkündür. Bu zaman müəssisə və təşkilatlar az maaşla daha çox işçi işlətmək imkanına malik olacaqlar. Belə bir şəraitdə qısamüddətli zaman intervalında işçilərin qiymət gözləmələri inflyasiyanın həqiqi tempilərindən geri qalacaq və inflyasiya real

Əmək haqqını aşağı salacaqdır. Lakin bu vəziyyət uzun müddət davam edə bilməz, çünki, davamlı inflyasiya daimi olaraq işsizliyin səviyyəsini azaldır. Müxtəlif dövrlərdə artıq işçilər anlamağa başlayırlar ki, qiymətlər gözlənilməyindən daha sürətlə artır və onlar öz əmək haqlarının artırılmasını tələb etməyə başlayacaqlar və artıq real əmək haqqının azaldılmasını hissə-hissə məhdudlaşdıracaqlar. İnflyasiyanın gözlənilən tempi həqiqi tempə bərabərləşəcək, qiymətlər qalxacaq, nominal əmək haqqı isə real əmək haqqını inflyasiyaya qədərki səviyyədə saxlamaq məqsədilə sürətlə artacaqdır. Buna görə də müəssisə və təşkilatlar yeni iş yerləri açmaqdan imtina edəcəklər və işsizlik yenə də təbii səviyyəyə enəcəkdir. Nəticədə isə uzunmüddətli dövrdə inflyasiya ilə işsizlik arasındakı qarşılıqlı əlaqə yox olacaqdır.

Tələb inflyasiyasını çox zaman az əmtəə təklifinə qarşı çoxlu pul kimi müəyyən-ləşdirirlər, yəni, məcmu tələbin artması ilə əlaqədar olaraq qiymətlərin davamlı yüksəlməsi baş verir. Qiymətlərin qalxması real pul təklifinin azalmasına gətirib çıxarır. Bu isə öz növbəsində insanları faiz gətirən aktivləri likvidləşdirməyə məcbur edir. Nəticədə faiz dərəcələri yüksəlir, faiz dərəcələrinin yüksəlməsi investisiya aktivliyini azaldır. İntestisiya fəallığının azalması qiymətlərin artımı kəsilənə qədər davam edir. Əgər iqtisadiyyat iqtisadi artımın aşağı, hətta sıfır templəri ilə xarakterizə edilərsə, bu zaman ümumi həyat səviyyəsinin yüksəlməsi baş verməyəcəkdir. Belə ki, qiymətlərin səviyyəsinin qalxması nominal şəxsi gəlirlərin də ən azı bu səviyyədə artırılmasını tələb edəcəkdir.

İnflyasiyanın səbəb olduğu gəlirlərin yenidən bölgüsü bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir. İlk növbədə stabil aylıq gəlirlərə malik olan insanları itkiyə məruz qalırlar. Belə ki, inflyasiya şəraitində daimi nominal gəlirlərin saxlanıldığı şəraitdə real gəlirlər azalır. İndeksasiya edilmiş gəlirlər alan insanlar inflyasiyadan öz gəlirlərinin ölkədə qiymətlərin ümumi artımına uyğunluğu dərəcəsinə müdafiə olunmuş olurlar. İnflyasiya qiymətlərin ümumi artımından daha sürətlə artan əmtəələrin istehsalı və satışı ilə məşğul olanların real gəlirlərinin artmasına səbəb olur. Adətən, inflyasiyadan daha çox daşınmaz əmlak, zinət əşyaları mülkiyyətçiləri müdafiə olunmuş olurlar. Bir qayda olaraq bu sərvətlərin qiymətlərinin artımı inflyasiya tempindən geri qalmır, hətta onu qabaqlayır. İnflyasiya vergiyə cəlb etmənin progressiv sistemi üzrə şəxsi gəlirləri də azalda bilər. Təcrübə göstərir ki, qeydə alınmış faiz dərəcəsi üzrə inflyasiyadan kreditörlər itirir, borcalanlar isə qazanırlar. Eyni zamanda ölkənin tədiyə balansının pisləşməsinə və bir sıra sosial-iqtisadi problemlərin yaranmasına səbəb olur. Əgər ölkə kifayət qədər yüksək inflyasiya səviyyəsi ilə üzləşmişsə, onun ixracının rəqabətqabiliyyətliliyi də pisləşir, eyni zamanda, idxal edilmiş malların qiymətləri Milli məhsullardan uzoq olur. Nəticədə isə ixrac azalır, idxal isə artır. Daha stabil xarici valyutalara tələb yüksəlir, kapitalın xaricə axını sürtlənir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Kərimov E.N., Qasimov V.O. İqtisadi nəzəriyyə/dərslik, Bakı, 2004, 320 s.
2. Keyns C.M. Məşğulluq, mənfəət və pulun ümumi nəzəriyyəsi. Bakı, 2001, 477 s.
3. Məmmədov S.M. İnflyasiya və maliyyə bazarı. Bakı, 1998, 204 s.
5. Ведита Н.И. Социально-эффективная экономика. М., 1999, 255 с.
4. Məmmədov S.M. Maliyyə, 1997, 428 s.

Summary

Inflation may bear monetary or structural character. Inflation is stimulated by the deficit of state budget and the monopoly of suppliers and producers. Therefore, controlling methods of inflation are always bear complex character. Problems arisen out of inflation and application of monetary policy which is one of the controlling methods of inflation are one-sided and dangerous. Thus, settlement of inflation problem requires the systematic approach. Factors causing the inflation are divided into

monetary, i.e. traditional factors, and non-monetary, i.e. shocking factors. World practice demonstrates that in the developed countries which have the market economy the monetary factors play significant role in the activation of inflation, while in the developing countries the non-monetary factors are of such effect. Taking into consideration that Azerbaijan is the developing country, it is important to form the leading line of anti-inflation regulating policy for the near and middle future on the non-monetary factors. However, it should not be resulted in the removal of monetary field from the regulating subject of anti-inflation.

Özet

Enflasyon parasal veya yapısal karakter taşıyabilir. Enflasyonu devlet bütçesinin defisiti ve mal göndөрөнлөрлө üreticilerin inhisarları stimullaşdırır. Bu nedenle enflasyon süreci ile mücadele yöntemleri genellikle karmaşık niteliktedir. Enflasyonun yarattığı sorun ve onunla mücadele aletlerinden biri olan para politikasının uygulanması taraflı ve tehlikelidir. Öyle ki, enflasyon sorununun çözümü sistemli yaklaşım gerektirir. Enflasyon yaratan unsurlar karakterine göre parasal, yani geleneksel ve şok yaratan parasal olmayan faktörlere bölünür. Dünya deneyimi gösteriyor ki, piyasa ekonomisine sahip olan gelişmiş ülkelerde enflasyon süreçlerinin etkin-laşmasında parasal faktörlerin, gelişmekte olan ülkelerde ise gayri parasal faktörlerin rolü yüksek. Azerbaycan'ın da gelişmekte olan ülke olduğunu nezure alırsak, o zaman yakın ve orta vadeli dönemde antiinfiyasyiya açısından ayarlama politikasının önemli hattının parasal olmayan faktörler üzerinde kurulması önemlidir. Fakat, bu hiç de parasal alanın antiinfiyasyiya doğrultusunda öngörülen ayarlama predmetinden dışında kalmasına yol çıkarmamalıdır.

Key Words: Inflation, monetary, Azerbaijan, World practice

(11)
**BEWERTUNG UND ANALYSE ZUR ENTSTEHUNG DER ISLAMISCHEN
SCHULEN**
**VALUATION AND ANALYZE OF THE DEVELOPMENT OF ISLAMIC
SCHOOLS**
**MEZHEPLERİN OLUŞUMU HAKKINDA DEĞERLENDİRME VE
ANALİZLER**
Dr. İbrahim USTA*

Abstract: Like every other religion, the Islam has offered mankind a new system of life and ideology. For lots of people Islam has different and personal, as well as ideological and political meaning. The disunity which has begun when the prophet Muhammad died, has started time after time massive discussions, even war. In this work are the reasons for the development of the Islamic schools historically, culturally and sociologically analyzed.

Keywords: Islam, al-Madhab, ar-Ridda, Kharijites, al-Ḥariğiten

Özet: İslam diğer dinlerde olduğu gibi, bağlılarına yeni bir dünya görüşü ve bakış açısı getirmiştir. Bu yüzden dolaydır ki, sosyal, kültürel, dini, politik ve idolojik olarak bir çok yönden tartışmalara maruz kalmıştır. Hz.Peygamber'in vefatı ile başlayan bu tartışmalar, mezheplerin kuruluş sebeplerinin başında gelmektedir. Bu çalışmada, mezhepler tarihine farklı bir perspektiften bakılacaktır.

Die Uneinigkeit, die nach dem Tod des Propheten begann, führte mit der Zeit zu heftigeren Diskussionen sogar zum Kriegsausbruch. Uneinigkeiten erstreckten sich bis zur Gegenwart und der Konflikt wurde noch immer nicht beendet.

Wenn man Geschichte des Islams betrachtet, gemerkt man, dass nach dem Tode des Propheten zwischen den Stämmen als auch bei der Deutung des Islam zwei Parteien auftauchen. Z.B: Die Unstimmigkeit zwischen al-Anşār und al-Muhāğirūn⁹⁰ bei der Wahl des ersten Kalifen.⁹¹ Ein anderes Beispiel, bezeichnet man als „ar-Ridda“⁹², welches die Kriegserklärung des ersten Kalifen Abū Bakr⁹³(573-634) an die Stämme bezeichnet, die nicht die Almosen (az-Zakāt) gegeben haben.⁹⁴

Es wird versucht, das Thema mit der Entstehungsgeschichte der Auffassungen, deren Gründe und die bedeutenden Eigenschaften darzustellen und versucht zu zeigen, dass dahinter die Politik der Zeit und die kulturellen und sozialen Hintergründe stehen.

Die Meinungsverschiedenheit einfach nur als eine kulturelle und soziale Besonderheit, eine politische Bewegung zu sehen, zeigt aber ein unvollständiges Verständnis.

Historisch gesehen kann man dies in einer sehr eindeutigen Art sehen, dass jede Partei versucht hat, ihre eigene Autorität zu festigen und die feindlichen Parteien zu schwächen, in dem sie sowohl theologische als auch kulturelle Argumente angeführt hat, um die

* **Viyana Üniversitesi, Doğu bilimleri(Orientalistik) Fakültesi, Arap dili ve Edebiyatı bölümü.**

⁹⁰ - al-Anşār: Das Volk von Madina al-Muhāğirūn : Die Menschen, die von Mekka nach Madina auswanderten.

⁹¹ - in der Folge der Diskussionen um das berühmte Hadith, „Alle Imame sollen von Quraisch stammen“ mussten Ansar die Führung den Muhajirin überlassen. Die Richtigkeit des genannten Hadith wurde in einem Artikel gründlich recherchiert und analysiert. Siehe; **Mehmed Said Hatiboğlu**, Hilafetin Kureysliliği, Kitabiyat yay., Ankara 2005.

⁹² - **P.J. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel and W.P. Heinrichs et al.**, Encyclopedia of Islam, Leiden- Brill, 1960–2005, Bd.1 s. 113.

⁹³ - **Abū Bakr ‘Abd Allāh b. Abī Quḥāfa aş-Şiddīq, erste Kalif nach dem Ableben des Propheten, geboren 571 in Mekka und gestorben 634 in Medina** (Watt, W. Montgomery. in: **EL² Bd.1 s.109**)

⁹⁴ - S. Dazu **Albrecht Noth**, Früher Islam, in: Ulrich Haarmann (Hg.): Geschichte der arabischen Welt, München: Beck 2004 (4. Aufl.), s.11-100, s.58.

gegnerischen Parteien der Ungläubigkeit (at-Takfır⁹⁵) zu beschuldigen und diese zu beschmutzen. Sie gingen auch soweit, dass sie nicht einmal vom Blutvergießen zurückschreckten.

Es wird gesagt, dass die Vorfälle zwischen den Muslimen nach dem Tod des Propheten auf drei Ursachen beruhen:

1-Das Stammes-Verständnis, das von den Sitten der „al-Ġāhiliyya“⁹⁶ erhalten geblieben und ein Kernstück der arabischen Politik ist.

2-Das Streben nach Einigkeit und Zusammengehörigkeit, das vom Koran empfohlen ist, um eine einzige Umma/Religionsgemeinschaft zu werden.

3-Die Tatsache, dass durch die andauernden, sich erneuernden sozio-kulturellen Umstände bei Interpretation der Verse unterschiedliche Deutungen entstehen.⁹⁷

Aufgrund der oben angeführten drei Grundfaktoren haben sich die Gruppen von Zeit zu Zeit bekämpft, manchmal aber eine Koalition gegründet. Um ein Beispiel anzuführen: Mu‘tazilīten⁹⁸ mehr toleranter als al-Ĥariġīten⁹⁹ oder die Sunniten sind eine Synthese, die der „al-Murġia“¹⁰⁰ entstammen.

Im Jahre 656 (35 n.H.) gab es aufgrund der Ermordung des dritten Kalif ‘Utmān b. ‘Affān durch Hetzer unter den Moslems das erste heftige Beben und eine Spaltung. Diese Bewegung selbst zeigte sich zur Zeit des vierten Kalif ‘Alī b. abī Ṭalīb als die al-Ĥariġīten. So hat Ḥurqūš b. Zuhayr as-Sa‘dī¹⁰¹ hat bei der Ermordung des Kalif ‘Utmān b. ‘Affān eine aktive Rolle gespielt und ist ein ĥariġītischer Anführer.

Es gibt einige Behauptungen, dass die Wurzeln der al-Ĥariġīten noch weiter in die Vergangenheit gehen. Laut einer Behauptung ist der Stamm, der nicht bereit war, Almosen zu geben und mit dem daher Krieg geführt wurde, derselbe Stamm, der dritte Kalif ‘Utmān b. ‘Affān getötet und gegen dem vierten Kalif ‘Alī b. abī Ṭalīb rebelliert hat. Der gemeinsame Grund für diesen Widerstand ist der Aufruhr der politisch Herrschenden und Regierenden gegenüber der al-Quraisch. Anders ausgedrückt kann man sagen, dass der Entstehungsgrund der al-Ĥariġīten nicht religiös sondern politisch gewesen ist.¹⁰²

Die Wahl der Führung zwischen den Stämmen -vor und nach dem Islam- erfolgte nicht durch irgendeinen „an-Naṣṣ“ (autoritativen Text) sondern durch Einstimmigkeit. Aber mit der Entstehung des „an-Naṣṣ“ haben die aktuellen Beherrschenden Stämme dort einen Platz für sich gefunden. Trotz allem haben die Streitigkeiten zwischen den jeweiligen mächtigen Stämmen und den restlichen Stämmen kein Ende gefunden.

Nach dem Tod des Propheten zeigte sich die Rebellion erstmals in den „ar-riḍḍa“¹⁰³ „Abfall vom Islam“ Kriegen. Des Weiteren ist die ĥariġītische Bewegung ein Aufruhr gegen

⁹⁵ - Jemanden aus religiösen Gründen als Ungläubige erklären. Siehe; Susanne Olsson, "Apostasy in Egypt: contemporary cases of hisbah" The Muslim World, Vol. 98:1 2008.

⁹⁶ - al-Dschāhiliyya bezeichnet man im Islam die vorislamische Zeit. Siehe: **Günther Krahl, G. Mohamed Gharieb**, Wörterbuch Arabisch-Deutsch, Verl. Enzyklopädie, Leipzig 1986. s.145. Dieses Word wird von Goldziher als die „Zeit der Barbarei“ verstanden. Siehe; **Ignaz Goldziher**, Muhammedanische Studien, 1961 Hildesheim, Bd.1 s. 219.

⁹⁷ - **Hasan Onat**, Emevi dönemi şii hareketleri, Ankara 1993, s.154

⁹⁸ - al-Mu‘tazila: Name der großen theologischen Schule, welche die spekulative Dogmatik im Islam begründet hat. Siehe; **A. J. Wensinck, J. H. Kramers**, Handwörterbuch des Islam, Leiden 1976 s.542.

⁹⁹ - al-Ĥariġīten: die Anhänger der ältesten religiösen Sekte des Islam. Ihre Bedeutung liegt hinsichtlich der Dogmenbildung vor allem in der Formulierung der Fragen, die sich auf die Theorie des Khalifats und auf die Rechtfertigung durch den Glauben oder durch die Werke beziehen. Siehe; **A. J. Wensinck, J. H. Kramers**, Handwörterbuch des Islam, Leiden 1976, s.302.

¹⁰⁰ - Eine Sekte aus der frühen Zeit des Islam, die sich als Reaktion auf die Ĥariġīten gebildet hatte und eine Lehre vertrat, in der der Mensch nicht als Richter auftreten solle. (Madelung, W. in: EL² Bd.7 s. 605)

¹⁰¹ - Ḥurqūš b. Zuhayr as-Sa‘dī, persischer Anführer der ĥariġītische Gruppe/Truppe, getötet 657/658 in Nahrawankrieg. (Veccia Vaglieri, L. in: EL² Bd.3 s.582)

¹⁰² - **Avni İlhan – Vehbi Ecer – Mustafa Öz**, İslam Mezhepleri Tarihi, İzmir 1977, Bd.3 s.115.

¹⁰³ - **Fred McGraw Donner**: The Early Islamic Conquests. Princeton University Press, 1981. s. 82-91.

die sozialen und politischen Veränderungen und gegen die ökonomische Ungleichheit, wohinter eine Unzufriedenheit steckt.¹⁰⁴

Mit einem anderen Ausdruck: Die Ausbeutung dieser Stämme durch Steuern und Abneigung führte zu deren Armut, wodurch sie sich gegen die vorhandene Autorität von Mekka und Medina auflehnten. Der Begriff Steuern meint folgendes: Vor der Zeit des Islam gab es ein Steuersystem, das sich (al-‘atā¹⁰⁵) nannte. Es war ein Symbol der Unterdrückung und bedeutete die Folgsamkeit und das Gehorchen dem Stamm gegenüber, der sich bei dem Auftreten eines Problems unter den anderen Stämmen durchsetzen konnte und die Autorität an sich riss. In den Kriegen der „ar-ridda“ kann der gleiche Umstand vorliegen. Mit dem Islam und der Änderung des Steuersystems mit dem Namen Almosen kann dies unter den widerstehenden als ein Symbol für das Gehorchen gegenüber den al-Quraisch gewertet worden sein.¹⁰⁶

Obwohl sich die Ḥariğīten selbst den Namen „aš-šurrāṭ“ (شُرَّاط) gaben, wurden sie wegen des Widerstands Trotz gegen den vierten Kalif ‘Alī b. abī Ṭālib oder dem Auszug nach der Versammlung in Medina als Ḥariğīten bezeichnet. Das Wort „aš-šurrāṭ“ bedeutet wörtlich „die Ihr Leben auf dem Weg Gottes gebenden“.¹⁰⁷

Wenn die in der Islamischen Geschichte mit Fanatismus und Gewalt in Verbindung stehenden Ḥariğīten soziokulturell betrachtet werden, sieht man, dass deren Mehrheit aus nomadischen Stämmen besteht. Anders ausgedrückt kann die ḥariğītische Bewegung als eine Rückkehr zum Kern, also zur Wüste gesehen werden.¹⁰⁸ Aber die Gründe für die Entstehung dieser Anschauungen sind nicht darauf begrenzt:

Nach Muḥammad Abū Zahra, der Irakische Theologe, die hauptsächlichen Gründe, die die Entstehung unterschiedlicher Anschauungen unter den Muslimen bewirken, sind¹⁰⁹:

- 1- Die Schwellen der Menschen in Bezug auf ihr Verständnis und ihre Wahrnehmungsfähigkeit sind unterschiedlich. Die Wünsche und Ansprüche stimmen nicht überein. Das heißt, die Methoden und Maßeinheiten sind verschieden. Z.B: Die Mu‘tazila nahm den Verstand als Basis an und machte die Überlieferungen davon abhängig. Die Sunniten nahmen die Überlieferungen als Basis und haben den Verstand sekundär benutzt. Die islamischen Philosophen nahmen nur den Verstand als Basis an.

- 2- Die Rassenfeindlichkeit der Araber. Während der Zeit des Propheten nicht mehr existent und während den letzten Jahre des Kalifats von ‘Utmān b. ‘Affān wieder zunehmend zurückkehrend, beeinflusste sie die auftretenden Meinungsverschiedenheiten, nämlich die Debatten um das Kalifat und die daraus resultierenden Aufhetzung und Bürgerkriege. Diese Kriege verursachten einige Diskussionen über z.B. Schicksal, Zwang und Wille der Menschen und die Situation der schweren Sünder, welche zur Entstehung der neuen Schulen führten.

- 3- Der Einfluss und die Auswirkung von alten Kulturen und Glauben nach den Eroberungen. Die Übersetzung der alten griechischen, indischen und iranischen Philosophien in das Arabische, welche manche Muslime beeinflussten und somit Meinungsverschiedenheiten gegenüber den anderen mit sich brachten.

- 4- Einige Geschichtenerzähler: Die als „al-isrāiliyyāt“ bezeichneten Texte, überlieferten dem Islam widersprechende und unbegründete Geschichten und verbreiteten diese unter den Muslimen. Diese hatten zu Meinungsverschiedenheiten zwischen den Muslimen geführt.

¹⁰⁴ - Mehmet Evkuran, Sünni Paradigmayı anlamak, Ankara Okulu yay. Ankara 2005, s.60-61.

¹⁰⁵ - Das Wort “al-‘Atā“ wurden in deutsche Sprache als; Präsent, Gabe, Geschenk, Ausbeute, Ertrag übersetzt. Siehe: Siehe: Günther Krahl, G. Mohamed Gharieb, Wörterbuch Arabisch-Deutsch, Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1986, s.518.

¹⁰⁶ - M. A. al-Ġābirī, al-‘Aql al-‘arabī as-siyāsī, Beirut 1988.s. 165-166.

¹⁰⁷ - ‘Abu-l-Hasan al-Aš‘arī, Maqālātu-l-‘islāmiyyīn, Wiesbaden 1962. Bd.1 s.167.

¹⁰⁸ - Adnan Demircan, Haricilerin Siyasi faaliyetleri, İstanbul 1996, s. 57-62.

¹⁰⁹ - Muhammed Ebû Zehra, İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi, (Çev: A. Şener) Hisar Yay. İstanbul 1978, s.21–25.

5- Die Verschiedenheit der Interpretationen der im Koran geschilderten Verse(mutaşābih).Diese Verse beinhalten einige Begriffe, deren Bedeutung unklar ist, wodurch es zu Konflikten kam. Das fehlende Wissen über die Grammatik und Rhetorik der arabischen Sprache führte zum Missverständnis die Absichten der Verse und des Korankontextes betreffend.

6- Diskussionen um die Hadithe, ihre Epistemologie und die Überlieferungsketten verursachten auch Meinungsverschiedenheiten. Die Hadithe sind die zweitwichtigste Quelle des Islams nach dem Koran, und so wurden sie bei allen Schulrichtungen angesehen. Obwohl sich die unterschiedlichen Schulen darüber einig sind, stellen sie verschiedene Kriterien auf, denen ein Hadith entsprechen muss, um als gültig zu gelten.

7- Die Unterschiede in Bräuchen und Sitten sind auch Gründe für die Entstehung der islamischen Schulen. Das führte auch zur Entstehung der neuen Schulen.

Literaturverzeichnis

- 1) J. Wensinck, J. H. Kramers, Handwörterbuch des Islam, Leiden 1976.
- 2) 'Abu-l-Hasan al-Aş'ar ĩ, , Maqālātu-l-'islāmiyyĩn, Wiesbaden 1962.
- 3) Adnan Demircan, Haricilerin Siyasi faaliyetleri, İstanbul 1996.
- 4) Albrecht Noth, Früher Islam, in: Ulrich Haarmann (Hg.): Geschichte der arabischen Welt, München 1994.
- 5) Avni İlhan – Vehbi Ecer – Mustafa Öz, İslam Mezhepleri Tarihi, İzmir 1977.
- 6) Fred McGraw Donner: The Early Islamic Conquests. Princeton University Press, 1981.
- 7) Günther Krahl, G. Mohamed Gharieb, Wörterbuch Arabisch-Deutsch, Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1986.
- 8) Hasan Onat, Emevi dönemi şii hareketleri, Ankara 1993.
- 9) Ignaz Goldziher, Muhammedanische Studien, Hildesheim 1961.
- 10) M. A. al-Ġābirĩ,., al-'Aql al-'arabĩ as-siyāsĩ, Beirut 1988.
- 11) Mehmed Said Hatiboĝlu, Hilafetin Kureşliliĝi, Kitabiyat yay., Ankara 2005.
- 12) Muhammed Ebû Zehra, İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi, (Çev: A. Şener) Hisar Yay. İstanbul 1978.
- 13) P.J. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel and W.P. Heinrichs et al., Encyclopædia of Islam, Leiden- Brill, 1960–2005.
- 14) Susanne Olsson, "Apostasy in Egypt: contemporary cases of hisbah" The Muslim World, 2008.

(12)
SIYASET VE AHLAK İLİŞKİSİ
Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL
Ferhat ATEŞ

GİRİŞ

Tarihten günümüze, iktidar erkini, otoriteyi elinde bulunduran, bir diğer deyişle; yönetilenler hakkında karar veren, onların uymak zorunda olduğu yasaları belirleyen; kişi-ler, kurum veya kuruluşlar, bu erki kullanırken, yönetilenlerin; değer yargılarını, yaşam tarzlarını, kaygılarını, sosyo-kültürel ihtiyaçlarını kısaca; ilgili kitleye, devlet-toplum olma özelliği kazandıran bütün dinamikleri, göz önünde bulundurmak, siyasi kararların, üretilecek çıktılarını merkezine, gerçek anlamda toplumu yerleştirmek, şüphesiz uzun soluklu siyasi başarılar ve bunun yanı sıra, insan için onuruna yakışan, ahlaki bir siyaset anlayışının da her an var olmasını sağlayacaktır. Böyle bir sonuca varmak için, yönetim anlayışında, ahlak kurallarının uygulanıp uygulanmaması, önem derecesi yüksek bir belirleyici ölçüt olmuştur. Nitekim kişiliğini, benliğini, özünü ve iradesini denetleyemeyen ve idare edemeyenler, idaresine talip oldukları toplumları ve memleketleri de idare edemezler çünkü ahlak insanın kendisini idare etme sanatı ise siyaset de toplumu idare etme sanatı olarak tanımlanabilir.¹¹⁰

Batı Avrupa'da 17. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyılda "Aydınlanma Felsefesinin" etkisiyle "saf-akıl" ve bilimin temel alınarak geleneksel, toplumsal kuruluşlar, edebiyat, sanat, siyaset ve günlük yaşamın artık zamanını doldurduğu, bu yüzden bunların bir kenara bırakılıp, "yeni bir kültür" icat edilmesi gerektiği şeklindeki, "Modernizm" çerçevesinde gerek bireysel gerekse toplumsal hayatın her alanında, seküler politikaların uygulanmasına hız verilmiştir.¹¹¹ Avrupa'dan, dünyaya yayılan bu anlayışın arka planındaki katı-pozitivist düşünce akımı, deney ve gözlemi, gerçek ve iyi olana varılacak tek yol olarak belirlemiştir. Dolayısıyla manevi olarak nitelendirilebilecek, daha çok rasyo-akıl ve duygulara hitap eden birçok temel toplum dinamiği gibi ahlak kuralları da siyaset ve yönetim içinde belirleyici fonksiyonunu yitirmiş, tasfiye edilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, Pozitivizm geleneği, Osmanlı modernleşmesiyle birlikte kısmen başlamış, Cumhuriyet'ten sonra ise bizzat toplum üzerinde uygulanan bu "medeniyet değiştirme projesi"nin yıkıcı etkileri somut olarak, hissedilmeye başlanmıştır.¹¹² Nitekim günümüzde Siyaset ve ahlak; birbirine karşıt iki kavram olarak algılanmakta tamamen ayrı dünyalara hitap ettikleri görülmektedir. Oysa bu durumun tam tersinin geçerli olması, siyaset ile ahlak arasında zorunlu bir uyumun, olması gerekmez mi? Bu sorulara iki farklı cevap verebilir: Birinci cevap; evet, muhakkak siyaset ve ahlak arasında bir ilişkinin, uyumun, olması gerekmektedir. İkinci cevap ise; siyaset ve ahlak kesinlikle birbirinden bağımsızdır, şeklinde olabilir. Ancak bu durumda, Siyasetten ahlakı çıkardığımız zaman geriye "ahlaksız bir siyaset anlayışı" kalır ki, bunun yıkıcı sonuçları toplum üzerinde vuku bulacaktır-bulmuştur. Bu inceleme; daha çok birinci cevabın doğru olduğu ve gelinen noktada, sağlıklı bir temele oturtulmuş "ahlak siyasetinin" mümkün olabileceği fikri üzerinde hareket edilerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim ahlak kuralları; siyasetin sağlam taşıyıcı sütunlarıdır. Siyasetin ve siyasetçilerin, dolayısıyla siyasi kararlar doğrultusunda hareket etmek durumunda olan yönetilenlerin, en büyük düşmanı, ahlaki değerlerin yok sayılması başta olmak üzere, adaletsizlik, etik dışı uygulamalar, yolsuzluk, usulsüzlük, haksızlık, yozlaşma ve çürümedir. Siyaseti gözden düşüren, depolitize edilmiş, gerçek anlamda kendi çıkarlarını

¹¹⁰ Ali Bakkal, "Medeniyet-Siyaset İlişkisi," 2009, http://www.guneydogutv.com/author_article_detail.php?article_id=63, (2 Mayıs 2011).

¹¹¹ Fuat Keyman, "Türkiye Siyasi Tarihi ve Demokratikleşme," **Türkiyenin Politik Tarihi**, Ed. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009, s.18.

¹¹² Yusuf Kaplan, "Bir Siyaset ve Ahlak Semiyolojisi," 2007, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=4256&y=YusufKaplan>, (3 Mayıs 2011).

farkında olmayan kuşakların yetişmesi ve halkı siyasetten soğutan en önemli etken, siyasi uygulamaların, toplumu çürümeye, yozlaşmaya iterek ahlaklı davranışı istisna ve ahlaksızlığı da kural haline getirmesidir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bilindiği üzere sosyal bilimlerde, bazı kavramlara ilişkin, kesin ve net sınırların çizilmesi, bu şekilde tanımlamaların yapılması, toptan ret-kabul esaslarına dayanan çözümlenmeler; sağlıklı sonuçlara ulaşılmasına engel olabilmektedir. Farklı çevrelerce, farklı tanımları olan birçok kavram arasında “siyaset” ve “ahlak” kavramlarının da yer aldığından söz edilebilir. Bu anlamda daha çok genel kabuller üzerinden tanımlamaların yapılmasının yanı sıra, marjinal sayılabilecek tanımlara da yer verilecektir.

1.1. Siyaset

Siyasetin ne olduğu ya da nasıl tanımlanacağı konusunda tam bir anlaşma yoktur. Her bilim dalında tanım vermek güç ve bir dereceye kadar yanıltıcı bir uğraştır. Tanım genellikle kolay anlaşılır ve açık seçik de olmaz; okuyucunun belleğinde kolayca yerleşmez.¹¹³ Bilinen tarihten günümüze kadar siyaset, her zaman ilgi çekici olmuştur. İnsanlar tam anlamıyla nasıl yaşamaları gerektiği konusunda ortak bir fikre sahip olmadıklarından farklı sorunlara farklı çözüm önerileri geliştirerek, evrensel veya yerel ortak paydalarda buluşma konusunda birçok sorunla karşılaşmıştır. Aristo’ya göre, siyaset, insanların kendi hayatlarını iyileştirmek ve “İyi Toplumu” yaratmak için giriştikleri faaliyettir.¹¹⁴ Siyaseti en üstün bilim yapan da bu işlevidir. Siyaset her şeyden önce sosyal bir faaliyettir; daima bir diyalogdur, asla bir monolog değildir. “Toplumun halka dair yaptığı tüm etkinliklerdir.” Bu durumda siyasetin var olabilmesinin ön koşulu birden fazla bireyin aynı ortamda etkileşim içinde yaşamasıdır. Ancak insanların karşılıklı sosyal etkileşimini “siyasi” yapan unsurların ne olduğu konusunda da ortak bir görüşten söz edilememektedir.

Siyaset en geniş anlamda, insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir. Dolayısıyla siyaset, “çatışma” ve “işbirliği” olgularıyla karmaşık bir bağlantı içindedir. Bir yandan rakip fikirlerin, farklı isteklerin, rekabet eden ihtiyaçların ve çatışan çıkarların varlığı, insanların beraberce tabi oldukları kurallar hakkında hemfikir olmamalarını beraberinde getirirken; diğer yandan, insanlar bilirler ki bu kurallar üzerinde etkili olmak veya onların yürürlükte kalmasını sağlamak için birlikte çalışmak, “el birliği etmek” zorunluluğu söz konusu olacaktır. İşte bu nedenle, siyasetin temel özelliği, genellikle rakip görüşlerin ve birbiriyle rekabet halindeki çıkarların uzlaştırıldığı bir çatışmayı çözme süreci olarak tasvir edilir. Ancak siyaset bu geniş anlamıyla tüm çatışmaları çözüme kavuşturulduğu alan olarak değil, bunun başarılmasından çok, bir “çatışma çözümü arayışı” olarak düşünülebilir.¹¹⁵

Genel olarak, siyasetin anlamını netleştirmeye yönelik çabaların sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Siyaset kelimesinin gündelik dilde kullanımından kaynaklanan bir yığın çağrışımın (tarafgirlik, kirli işler, sıkıntı, dert, kaos, hapis cezaları, idam kararları, şiddet, manipülasyon, yalan) olmasının yanı sıra saygın otoritelerin bile bu kavram üzerinde hemfikir olmayışları (iktidarı kullanma, otoriteyi kullanma, kolektif karar alma, kıt kaynakların tahsisi, aldatma ve manipüle ederek yönetim) bu durumu doğrulamaktadır. Esasen bu kadar çok anlamı içinde barındıran siyaset kavramı karmaşık olduğu kadar zengin ve heyecan vericidir.

Siyaset; toplum bütünlüğünü sağlama, kişisel çıkarlara karşı toplumun çıkarlarını koruma, genel yararı ve insanların ortak iyiliğini sağlama, aynı zamanda toplum içindeki değerlerin (maddi kaynakların) dağıtımıyla da ilgilidir. Kimilerine göre de kaynakların paylaşımı sırasındaki çatışmadır.¹¹⁶

¹¹³ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918’e*, Ankara, İletişim Yayınları, 1994.

¹¹⁴ Tahir E. Şahin, *Bilim, Bilimler ve Bilgi Alanları*, Ankara, Dikey Yayıncılık, 2006, s. 256.

¹¹⁵ Andrew Heywood, *Siyaset*, Ankara, Liberte Yayınları, Şubat 2006, s.2.

¹¹⁶ Münici Kapani, “Politika Bilimine Giriş”, 13. Baskı, s.18 ve 19, 2008, <http://www.yedisu.org/upload/Siyaset%20nedir.pdf>, (5 Nisan 2011)

Yöneten ve yönetilen kesimler arasındaki karşılıklı mücadelenin, asgari bir anlaşma temeli üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Çünkü siyaset asgari anlaşma temeli üzerine toplumsal barışı ve düzeni sağlamaya çalışır. Sürekli şiddetin kaos'un, anarşinin olmaması için, bir araya gelerek yaşamak için; insanlar asgari müştereklerde mutabakata varmak zorundadır. Bu huzur ve barış ortamını sağlayacak en ideal ensturman olarak da siyaset yapma sanatı görülmektedir. Bu durum sonucunda toplumda yöneten-yönetilen kesimin var olması ve yöneten kesimin iktidarı ellerinde bulundurmaları kaçınılmaz olarak görülmektedir. Tarihsel süreç içinde, toplumda iktidarı elde etmek ve korumak, daha çok, güç kullanarak sağlanmasına karşın 19.yy.dan itibaren, kısmen de olsa, halkın rızası dâhilinde gerçekleşmeye başlamıştır. Bir diğer deyişle; artık kitleler krallarını kendileri seçmeye başlamışlardır. Şüphesiz, siyasetin olması gereken, işlevini yerine getirebilmesi için, daha açık bir tabirle; insanların ortak yaşamını barışçıl yollardan sürdürebilmesi için; iktidarda yalnız güç unsurunun bulunması yeterli değildir. Bununla birlikte rıza unsurunun da yer alması gerekmektedir.¹¹⁷ Bu noktada siyaseti felsefi gelenek doğrultusunda incelediğimizde; entelektüel çalışmaların en eski alanlarından birisi olan siyaset, ilk başlardan bu yana felsefenin, tarihin veya hukuk'un bir dalı olarak görülmüştü. Siyasetin temel amacı, beşeri toplumun dayanması gereken temel prensipleri meydana çıkarmaktı. Ancak 19.yy.ın sonlarından itibaren, gittikçe artan bir şekilde, felsefi vurgu yerini, siyaseti bilimsel bir disipline çevirmeye yönelik bir girişime bırakmaya başladı. Bu gelişimin en yüksek noktasına ise, önceki geleneğin anlamsız bir metafizik olarak açıkça reddedildiği, 1950'lerde ve 1960'larda ulaşıldı. Ancak o zamanlardan beri katı bir siyaset bilimi tutkusu azalmaya başladığı, siyasi değerlerin ve normatif teorilerin daima önemli olduğu fikri yeniden kabul edilmeye başlandı. Eğer herkes tarafından kabul edilebilecek evrensel değerlere ulaşmayı öngören "geleneksel" çaba terk edilirse hakikatin ortaya çıkarılmasının tek aracı olarak, bilimin sağlayacağı ısrarı kalıyordu.¹¹⁸ Oysa bugünkü son şekliyle bu disiplin çok daha zengin ve heyecan uyandırıcıdır. Şüphesiz bunun sebebi birçok teorik yaklaşımı ve çok çeşitli analiz yöntemlerini bizlere sunmuş olmasıdır.

Siyasi analizin kökleri Eski Yunan'a ve genellikle "siyaset felsefesi" olarak isimlendirilen geleneğe kadar yürütülebilir. Siyaset felsefesi, temelde etik, yerleşik veya normatif sorunlarla meşgul olurdu. Eflatun ve Aristo genellikle, siyaseti analiz ederken, felsefi geleneğin kurucu babaları olarak anılırlar. Eflatun ve Aristo geleneğinde, daha çok ideal bir toplum tasviri söz konusu olsa da tek ve kesin bir sonucun ötesinde eleştirel bir bakış açısıyla "mevcut durum" ve "olması gereken durum" arasındaki analize dayanmaktadır. Dolayısıyla siyaset felsefesinin toplumda beliren etik sorunlara çözüm üretme serüveni, Eski Yunan'da başlayarak ilerlemiş ve günümüze kadar -kısmen de olsa- gelmeyi başarmıştır. Bu noktada siyasetin ahlaki kuralları belirlemesi değil daha çok karşılıklı bir etkileşimin olması gerekmektedir. Böylece ahlaktan kopuk tamamen rasyonalist, amaca ulaşmak için her yolun mubah görüldüğü Makyavelist politika anlayışının referans alınmasının aksine toplumun iç dinamiklerinin, göz önünde bulundurulması ve bu doğrultuda hareket edilmesi ilgili toplum için çok daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.

1.2. Ahlak

Ahlak, siyaset alanında olduğu gibi yaşamın diğer birçok alanında önemli bir yere sahip olmuş ve varlığını sürdürebilmiştir. Böylece ahlak, doğrudan doğruya yaşamın içinde var olagelmıştır. Yaşadığı toplumun oluşturduğu kurallar bütünü içinde yaşayan birey bu kurallara boyun eğmek, içselleştirmek veya yadsımak gibi tercihlerde bulunurken, kendisine (vicdan) veya içinde var olduğu topluma-topluluğa (hukuk, din, örf-adet vb kurallar bütünü)

¹¹⁷ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi, Kavramlar Tanımlar Yaklaşımlar*, Ankara, Bağlam Araştırma Dizisi, 2001, s.72.

¹¹⁸ Heywood, *Siyaset*, s.15.

hesap vermek durumunda kalmaktadır. Bunun sonucunda bireyi çevreleyen bağlayıcı veya bağlayıcı olmayan belli ilkeler, doğrular ve kurallar bütünü baş göstermektedir.¹¹⁹

Ahlak kelimesi, Arapça “hulk” ve “hılk” kelimelerinden türemiştir. Birincisi, “yaratılış (fitrat)” ve insanın yaratılış ve ruh özelliklerinin tümünü dile getiren bir deyiminin çoğulu olarak “huylar, seciyeler, mizaçlar, adetler, alışkanlıklar” anlamına gelirken, ikincisi “yaratılmış” veya “yaratıklar”, yani halk veya toplum anlamındadır.¹²⁰ Ahlak kelimesinin Arapçadaki kelime anlamlarına bakıldığında toplumun ve geleneklerin iç içe geçmiş bir harmonisi görülmektedir.

Ahlak; belli bir dönemde, belli insan topluluklarıncı benimsenmiş olan, bireylerin birbiriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamıdır. Etik ise ahlaksal alanın özünü, temellerini araştıran bilim; insanın kişisel ve toplumsal yaşamdaki ahlaksal davranışlarıyla ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalıdır. Ahlak felsefesi olarak da adlandırılan etik, “iyi nedir” ya da “ne yapmalıyız?” gibi soruları kendisine ödev olarak koyan felsefe dalı olarak da bilinir.¹²¹

Etik ya da ahlak felsefesi, ahlak denilen fenomen üzerinde düşünme, ahlak üzerine felsefe yapma anlamına gelmekle beraber ahlak üzerinde görüşler çeşitli olabilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde, toplumların sürekli olarak değişen dinamiklerine göre ahlak felsefesi de farklı çözüm önerileri üretmiştir. Ancak hepsinde ortak olan amacın “ahlaklılık” olduğu görülmektedir.

Ahlakın, amacının veya kaynağının farklılık arz etmesinin yanı sıra toplum içinde en önemli fonksiyonu; insanların toplum içindeki davranışlarını ve birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla başvurulan kurallar dizgesi, başka insanların davranışlarını olumlu ya da olumsuz biçimde yargılamakta kullanılan ölçütler bütünü olmasıdır. Ahlakta temel unsur ne kendine ne de başkasına zarar vermeden yaşamaktır. Tarih boyunca her insan topluluğunda ahlak dizgesi var olmuştur. Bu dizge toplumdan topluma ve aynı toplum içinde çağdan çağa değişiklik göstermiş olsa da bireyin, toplumun öteki bireylerine karşı ödevinin ne olduğunu sürekli olarak hatırlatmıştır. Tam da bu noktada insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetler olarak siyaset ve insanların toplumsal hayattaki davranışlarına olumlu yönde etki etme amacıyla olan ahlak arasında bir nevi erek birliği olması kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır.

Ahlak konusu, çeşitli incelemelere konu olmuş, “Milli ahlak”, “Sosyal ahlak”, “Post modern ahlak” başta olmak üzere birçok alana hitaben yapılan çalışmalar, ahlak-siyaset ilişkisinin önem derecesinin de göstergesi olmuştur.

2. SİYASET VE AHLAK İLİŞKİSİNDE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Siyasetin var olabilmesinin ön koşulu; insanların topluluk veya toplum halinde yaşamalarıdır. Tek kişiyle siyaset olmayacağı, siyasetin diyalog üzerine kurulduğu; uzlaşılan ve defaatle belirtilen bir çıkarsamadır. Aynı şekilde ahlak kurallarının ilk olarak ortaya nasıl çıktığı incelendiğinde; din, kültürel değerler, örf-adet hatta coğrafi konumun etkisiyle oluşan-oluşturulan değerlerin harmonisinden oluşmuş karmaşık bir yapıya sahip olan ahlak kavramıyla karşılaşmak mümkündür. Bu durumda ilk din anlayışının, ilk kültürün veya ilk örf adetlerin toplumda nasıl var olduğuna bakılması gerekecektir. Birçok sosyologun uzlaştığı önemli bir esas; ahlak anlayışları temel olarak toplumların "dini değerleri"ne dayanır. Bunun yanında akıl-bilgi, duygu, kural, örf-adet, kültürel hatta coğrafi değerlerin de ahlaka kaynak olabileceği şeklinde kaydadeğer çeşitli görüşler mevcuttur. Bu çeşitli düşüncelerden hareketle, ilgili kaynakların nasıl ortaya çıktığına yanıt verebilmek için çok uzak geçmişe eğilmek gerekecektir. Uzak geçmiş, arkeologların ve tarihçilerin araştırmalarından kısmen ortaya çıkabilir. Burada üzerinde durulması gereken nokta dini, kültürel, v.s. kuralların da ancak toplumsal hayatla birlikte, siyasaları etkileyerek, uygulanmaya başlanmış olmasıdır. “Nitekim

¹¹⁹ Sibel Öztürk Güntöre, **John Stuart Mill’in Ahlak Anlayışı**, İzmir, İlyayayınevi, Birinci Baskı, 2004, s.13.

¹²⁰ Ali Seyyar, “Sosyal Ahlak nedir?”, 2008, <http://www.sosyalsiyaset.com/documents/sa.htm>, (5 Mayıs 2011)

¹²¹ Güntöre, **John Stuart Mill’in Ahlak Anlayışı**, s.17.

dinin veya dinlerin varlığı ve toplumsal hayatta pratik olarak yaşanması aynı şeyi ifade etmemektedir.” Bu durumda siyaset ve din unsurları ancak topluluk halinde veya toplumsal yaşamla birlikte karşılıklı etkileşim halinde olmuş ve bu durum tarihsel süreç içinde bir takım değişiklikler göstermesinin yanı sıra günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihsel süreç içinde siyaset ve siyaset üzerinde, doğrudan veya dolaylı olarak, etkiye bulunmuş olan ahlak kuralları arasındaki etkileşim ve değişimi incelemek; günümüz siyaset-ahlak ilişkisini tahlil etmekte yarar sağlayacaktır.

2.1. Klasik Yunan Anlayışında, Siyaset ve Ahlak İlişkisi

Ahlak kurallarının siyaset üzerindeki etkisinin tam ve kesin olarak ne zaman başladığı hakkında çok daha eskilere atıfta bulunulabilmekle beraber, ilgili incelemede, daha somut olması açısından, Antik Yunan Dünyasıyla birlikte başlamak uygun görülmüştür. İlk yunan toplumu, genellikle siyasal, dinsel veya ailevi bağlılıklar arasında ayırım yapmayan ya da onları birbiriyle çatışır olarak gören bir birlik-bütünlük kaygısıyla karakterize edilmiştir.¹²² Daha çok dini, ailevi ve siyasal normların karşılıklı tanımladığı ve bireylerin tabi oldukları özel rolleri ve yükümlülükleri güçlendirdiği anlamda onlar, birbirine bulandı ve örtüştü. Anne-babaya itaat, dini emirlerle desteklenmişti ve krala-siyasi güce itaat daha çok aynı yolla, birisinin babasına itaat ettiği varsayılarak talep edilmişti. Ayrıca terimin tam olarak modern anlamıyla bireyselliği tanımanın yerine; devlet, tanrı ve aileye yönelik yükümlülüklerin bir uyum içinde olacağı kabul edilmişti ve bunlar kişinin görevlerinde öncülük eden, kişileri birbirine bağlayan geleneğin bir parçası olarak kabul edildiği için sorgulanamazlardı. Geleneğe ve geleneksel değerlere sorgusuz sualsiz saygı, bireyi otoriteyle anlaşmazlığa değil saygıya zorladı aksi halde ciddi problemlerin doğacağına inanıldı. Milattan önceki altıncı yüzyılın antik yunanlıların dünyası, bilim öncesi, rasyonellik öncesi bir dünyaydı, akıl ve temel bilimsel düşünce, dünyayı açıklamak için kullanılmazdı. Genellikle toplumun yasaları ve kuralları için rasyonel açıklamalar, ne beklenir ne de sunulurdu, çünkü hiç kimse bu toplumsal kuralları sorgulama cüretinde bulunamazdı. Bu kurallar herkes tarafından veya çoğunluk tarafından kabul edilen geleneklere dayalıydı. İktidar gücünü elinde bulduran kral tarafından garantörlüğü yapılan bu geleneklerin içinde, günümüz koşulları göz önünde bulundurulduğunda, birçok yanlış uygulamalarının olmasının yanı sıra toplumsal birlikteliği sağlayan, önemli sayılabilecek aynı zamanda sorgulanamaz nitelikte ahlaki kurallarının olduğu da görülmektedir.¹²³ Bu anlamda bir ahlak anlayışının ne kadar “ahlaki” olduğu tartışma konusu olmakla birlikte, özgür düşüncenin önüne devasa setler çektiği tarihsel bir gerçekliktir.

Milattan önce beşinci yüzyılda, bu geleneksel efsane-mit merkezli bakış açısı değişmeye başladı, dünyayı anlama çabaları daha kalıcı hale geldi ve felsefenin doğmasına neden oldu. Sokrates (M.Ö. 469–399)’ten önceki pek çok filozof, evreni açıklamaya çalıştı. Sokrates ise genellikle antik Yunan’ın ahlaki ve siyasi dünyasını sorgulayan ilk filozof olarak kabul edilir. Sokrates’in “erdem” kavramının içeriğinin çok anlamlı olmasıyla birlikte ahlaki davranışların önemine vurgu yapmıştır. İktidarın bireyler üzerindeki olumsuz etkiye bulunduğunu belirten Sokrates, yurttaşların ne pahasına olursa olsun erdemli olmaktan taviz vermemeleri gerektiğini vurgulamış nitekim bunu, hayatı pahasına olsa da, uygulayarak göstermiştir. Bu dönemde Homeros, Hesiod, Thucydides, Herodot, gibi şair ve oyun yazarlarının da o dönem için mevcut düzeni, siyasal ve ahlaksal yapıyı eleştiren oyun ve hikâyeleri olmuştur. Özellikle Sophocles (M.Ö. 496–406) ve Aristophanes (M.Ö. 447–385)’in oyunlarında siyasal sorunların ve geleneksel kuralların sorgulandığı görülmektedir. Bu kişilerin öncülüğünde açığa çıkarılan, toplumsal çatışmalar, gelecek 2500 yıl için hem antik Yunan hem de Batı siyasal felsefesindeki önemli konuları önceden ima etmiştir.¹²⁴

M.Ö.431–404 yılları arasında Atinalılar ve Sıpartalılar arasında yapılan Peloponnes Savaşında Atinalıların yenilmesi sonucunda, Atinalıların çoğu kabile atalarından miras

¹²² Tennenbaum, Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi (filozoflar ve fikirleri)*, s.29.

¹²³ Tennenbaum, Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi (filozoflar ve fikirleri)*, s.30.

¹²⁴ Sander, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918’e*, s.35.

aldıkları geleneksel inançlara güvenlerini kaybetmişlerdi. Onlar için, adaleti bulmak, artık tanrıların iradesine dayanan eski gelenekleri takip etme sorunu değildi. Atinalılar, kafaları karışık ve arayış içinde hayatlarını sürdürürken Sokrates'in öğrencisi olan Platon(M.Ö. 427–347)'un “Adaleti savunma” felsefesiyle tarih sahnesine çıktığı görülmektedir. Ona göre “adalet”, herkesin kendisini tam olarak gerçekleştirmesini ve gerçek doğasını (form) yerine getirmesini sağladığı için “siyasal hayatın en yüce amacıdır.” En derindeki varlığımızda hepimiz adaleti arama dürtüsüne sahibiz ve bireysel zekâlarımızın veya doğalarımızın izin verdiği ölçüde onu aramakla yükümlüüz.¹²⁵ Platonun topluma yol gösterici bilgeliğinin sonucunda adaletin referans olarak alınması aynı zamanda ideal bir ahlak anlayışının da nüvelerinin atılması anlamına gelmektedir. Artık geleneksel ahlak kuralları adalet süzgecinden geçirilerek tekrar toplumun önüne koyulacak ve bu doğrultuda hareket edilerek yeni bir ideal yaşam anlayışı hâkim olmaya başlayacaktır. Böylece siyaset alanında adil olan bütün ahlak kuralları da varlığını sürdürmüş olacaktır.

M.Ö. 384–332 yılları arasında yaşayan Aristoteles “Politika” isimli eseri, birçok konudaki görüşlerinin bir özeti durumundadır. Temel kaygısı adalet olan Platon'dan farklı olarak Aristoteles'in odak noktasında “toplum” vardır.¹²⁶ Bu, Aristoteles'in adalet ile ilgilenmediği anlamına gelmez. Fakat Aristoteles adaleti göksel bir formun yeryüzündeki temsilinden çok, güncel bir toplum içinde bulunan bir şey olarak düşünür. Aristoteles, kaba istek veya arzuları ifade eden duyguların, devletin içinde, derhal akıl tarafından kontrol edildiği uygun bir yerinin bulunduğu inanır. Akıl, kaba istekler üzerindeki bu kontrolü, “altın orta” ilkesi izlendiğinde yapar. Altın orta, Aristoteles'in doğru davranışa götürecektir mevcut en iyi rehber düşüncesidir. Herhangi bir yöndeki aşırılık ya da aşırı uçlar, birçok şeyin değerini zedeleyebilir. Böylece iyi bir devletin öncelikli görevlerinden biri; düzenlenmesi gereken şeylerde uygun ortayı belirlemek ve bu ortayı yasalara dönüştürmektir. Aristoteles, iyi yasaların, iyi örnekler sunduğuna ve insanlara, iyi bir devletin temelini oluşturan iyi alışkanlıklar aşıladığına inanır. Altın orta, bir tür dengedir, gerek bireysel gerek toplumsal anlamda belli ölçülere göre hareket etmek hem kişisel anlamda hem de toplumsal ilişkilerde mutluluğu getirecektir. Altın orta, birçok noktada ahlak kurallarıyla örtüşmektedir daha genel bir anlatımla ahlakın kapsamı içinde bulunan kurallar bütünüdür. Dolayısıyla Aristoteles'in “devletin altın orta kurallarına göre politikalar üretmelidir” şeklindeki görüşü, bizleri; siyaset ve ahlak kurallarının etkileşim içinde olduğu veya olması gerektiği şeklinde bir düşünceye sevk etmektedir.

2.2. Helenistik Dönem'de, Siyaset ve Ahlak İlişkisi

Aristoteles'ten sonra siyasal düşünce ciddi bir değişim geçirdi. Yunanlılar, siyaseti, siyasal teoriyi ve yurttaşlığı, polislin ya da küçük homojen, yüz yüze demokrasinin terimleri içinde tanımlamışlardı. Buna karşılık çok sayıda tarihsel olay, Yunan siyasal düşüncesinin ideallerini ortalama insanın günlük politikasıyla ilişkisiz hale getirdi. Büyük İskender (M.Ö. 356–323), “Polisi” yıktı ve Yunan topraklarından Hindistan'a uzanan fetih yoluyla devasa bir imparatorluk kurdu. Bunun sonucunda iktidar erki tek kişide toplanmış ve artık sıra bu erki meşrulaştırmak için çeşitli dayanakların oluşturulmasına gelmiştir. Bu dönemde “Stoacılık”; insanların evrendeki en uygun rolünün, doğaya uygun bir hayat sürmek olduğu anlayışıyla ortaya çıkmış yeni bir felsefedir. Stoacılık, aynı zamanda insanın eşitliğine bağlılığını ve var olan siyasal sınırları ve hudutları aşan dünya topluluğuna üyeliği benimseyen bir evrenselliğe de vurgu yapmaktadır. Ahlakî, siyasal ve dini imalara sahip olan bir felsefe olarak Stoacılık, yurttaşlığı ve otoriteyi, bütün bireyleri evrensel doğa yasası olan aklın ilkelerine göre düzenlenmiş bir dünya toplumunun eşit olan üyelerini yeniden tanımlar.¹²⁷ Evrensel doğa yasasının içinde bütün dünya yurttaşlarını ilgilendiren kuralın olması ve toplumun bu kurallar çerçevesinde hareket etmesi birtakım ahlakî kuralların da ilgili yasa içinde yer aldığını göstermektedir. Nitekim ahlakî kuralın taşıyıcı gücü, eski Yunandan ortaçağa kadar

¹²⁵ Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003, s.27.

¹²⁶ Tennenbaum, Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi (filozoflar ve fikirleri)*, s.77.

¹²⁷ Güntöre, *John Stuart Mill'in Ahlak Anlayışı*, s.40.

özellikle batı dünyasında, daha çok; yazılı veya yazısız kurallar, örf-adetler, gelenekler, çok tanrılı dinler olmuştur. M.S.378 yılında İmparator Theodosius'un Hıristiyanlığı, Roma İmparatorluğunun resmi dini haline getirmesiyle birlikte dini kurallar, kısmen de olsa ahlaki kurallar, siyasi iktidarın kullanılmasında önemli bir yere sahip olmuştur.

2.3.Ortaçağ'da, Siyaset ve Ahlak İlişkisi

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmasıyla birlikte ve beşinci yüzyılda batı romanın yıkılmasının ardından neredeyse dokuzuncu yüzyıla kadar büyük dünyevi kurumlar yoktur. Bu, Batı Avrupa'da her türlü siyasi iktidarı elinde bulunduran tek büyük kurumun kilise olduğu anlamına gelmektedir. Kilise, siyasi ve dini değerleri birleştirerek Avrupa'nın yöneten gücü haline geldi. Dünyevi gücün Hıristiyan doktriniyle birleşmesi, bu süre boyunca çoğu siyasi tartışmanın konusu olmuştur.¹²⁸ Bundan sonraki süreçte Kilise, İsa'nın "Sezar'ın hakkını Sezar'a verin" ricasına rağmen, Konstantin Bağışı (Donation), Papa Gelasius'un "İki Kılıç kuramı", Hıristiyan Kozmolojisi gibi dayanaklar göstererek; Tanrının gücünün, yeryüzündeki yegâne temsilcisi olarak kendini ilan etmiş ve bütün dünyevi kurumların kiliseye tabi oldukları inancı meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu paradoks, Avrupa'da toplumun gelişmesi ve dinin orijinal yapısına zarar verdiği kadar ahlak üzerinde de olumsuz bir izlenim bırakmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi ahlak ve din olguları çoğu zaman iç içe geçmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadırlar. Esasen aydınlanma felsefesiyle birlikte, toplumda; dini kurallara, manevi duygulara ve nihayetinde ahlaki kurallara karşı, deney ve gözlemin yegâne gerçek olarak vurgulandığı, katı pozitivist söylemin, dışlayıcı ve sert tutumun arka planında kilisenin bu uygulamalarının, önemli derecede etkisinin olduğu belirtilmektedir. Daha klasik bir tabirle, "ortaçağ olmasaydı; rönesans, reform, aydınlanma felsefesi ve modernizm gibi kavramlar olmayabilirdi."

2.4. Modern Çağdan Günümüze Siyaset ve Ahlak İlişkisi

Eğer Ortaçağ'dan Modern Dönem'e geçişi şahsında temsil eden bir filozof varsa, o, İtalyalı Niccolo Machiavelli (1469–1527) dir. Machiavelli, Orta Çağların bazı temel fikir ve kurumlarının reddedilmesiyle tanımlanan bir dönem olan Rönesans Dönemi'nin (1250–1600) beli bir kesitinde yaşamıştır. Artık Ortaçağ'ın miras alınan statüsüne veya ilişkilerine bağlı olmak yoktu, insanlar toplumun, hem dünyevi hem de dini kazanımlara sahip olduğu düşüncesinin yerini, insanları sadece dünyevi sorunlara yönelten modern bir felsefe almış bulunmaktaydı. Niccolo Machiavelli'ye göre realiteden doğru bir şekilde haberdar olmak, güçlü ve istikrarlı bir hükümete öncülük edebilir. Bu yenilenme programını başarıyla sonuçlandırmak için insanlar özel ahlakın kamusal işlere uygulanamayacağını farkına varmalıydılar. Siyaset, etikten, ahlaktan ve dinden ayrılmalı otonom bir halde hareket etmelidir. Eğer önemli hedeflerine ulaşmaları gerekiyorsa insanlar, cömert değil cimri, sevilenden çok korkulan, dinsiz ve hilekâr olmalıydılar.¹²⁹ Kısaca hayatın bütün merhalelerinde saf akıl ile hareket edilirse başarıya ulaşılacağını savunan, Niccolo Machiavelli, etik, ahlak, din, gelenek vs. unsurları bireylerin özeline yaşamaları gerektiğini ve realiteler üzerinde hareket edilmesini savunarak, toplumsal yaşama realitesini göz ardı etmesinin yanı sıra, Modernizm, Modernite, kavramlarının ahlaki kurallar üzerindeki yıkıcı etkisine¹³⁰ de zemin hazırlamıştır. Bireylerin veya devletlerin nihai amaçlarının başarıya ulaşmasının zemininde "ahlaksız bir siyasetin" varlığından söz edilebilmekle beraber bu başarının uzun süreli olup olmayacağı, bireysel-toplumsal mutluluğu ve toplumsal barışı sağlayacağı şüphesiz tartışmaya açıktır.

16. ve 18. yüzyılları arasında gerçekleşmiş olan birkaç büyük devrimden biri olarak gösterilen Protestan Reformu, Ortaçağ Hıristiyanlığının yekpare düzenini kırarak, sonraki yüzyıllarda önemi giderek artan bir takım fikirler bırakmıştır. Bu fikirler; anayasacılık, sosyal

¹²⁸ Tennenbaum, Schultz, **Siyasi Düşünce Tarihi (filozoflar ve fikirleri)**, s.134.

¹²⁹ Tennenbaum, Schultz, **Siyasi Düşünce Tarihi (filozoflar ve fikirleri)**, s.174.

¹³⁰ Oktay, **Siyaset Bilimi**, s.37.

sözleşmecî devlet görüşleri, bireysel vicdan hakkı, iktidarın kaynağının halk olduğu ve eğer liderleri belirli kurallara riayet etmezlerse bireylerin harekete geçmeleriyle ilişkiliydi. Bundan sonraki süreçte, Kopernik, Bacon, Descartes ve Newton ile birlikte modern siyasetin bilimsel temelleri atılmaya başlanmıştır. Bilimsel düşünürler, siyasal düşüncenin temelini akıl olduğunu savunmak suretiyle, evrenin yapısını yeniden şekillendirdiler. Bu dönem de Bacon, ahlak anlayışı içinde din ve ahlak konularının birbirini bağlamadığını belirtmiş bu anlamda ahlak alanına bir nevi özgürlük kazandırmış, din olmadan da ahlaklı olunabileceğini savunmuştur. Ancak bu dönemde Kilisenin tutumu göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında “iyi olanı” ayakta tutabilecek tek unsurun ahlak olduğu ve birçok aydınlanma düşünürü gibi Bacon da din unsuruna yönelik eleştirilerinin arka planında; o dönem için, kilise ve din adamları tarafından, ahlaki bir tutumun dışında, yapılan bir dizi uygulamanın olduğu aşikârdır.

Din karşısında bağımsızlığını kazanan! ahlakın kaynağını doğa yasasında bulan Bacon için “iyi” kavramı “yararlı” kavramıyla özdeşdir. Yararlı olan içinde iki erek taşır bunlar; bireysel iyilik ve toplumsal iyiliktir. Gerçek erdem ise toplumsal iyinin olduğu yerde söz konusudur. Topluluğun iyiliği, bireyin iyiliğinden önce gelir. Öncelik toplumun iyiliğidir. Toplum yararlı eylem gerçek eylemdir.¹³¹ Tam olarak bu noktada, acaba yeryüzünde bireysel ve toplumsal yararı istemeyen, evrensel bir din anlayışı var mıdır? Şeklinde bir soru sorarak Bacon’un ahlak konusunda, dinin ahlakla ilişkisinin bulunmadığı şeklindeki görüşleri üzerinde düşünülebilir.

Hiç şüphe yoktur ki; söz konusu ahlak olunca, Kant, defaatle üzerinde durulması gereken bir köşe taşı filozofu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlak felsefesinde önemli bir yere sahip olan, Immanuel Kant’ın (1724–1804) amacı ahlak yasasına ulaşmaktır. Onun felsefesinin iki konusu vardır. Doğa ve Töreler. Bir yanda var olan her şey ile doğa, diğer yanda olması gereken özgürlükler alanı olan ahlak. Böylece teorik akıl ve pratik akıl ayırımına ulaşır. Teorik aklın amacı doğayı çözümlenmek iken, pratik aklın çalışma alanı ise etik ilkeler ya da ahlak yasasıdır. Ahlak yasasının temel iki özelliği vardır. Bu özellikler;

“Genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir ilkeye göre eyle!” herkesin benim eylemeyi tasarladığım şekilde eylemesini isteyebilir miyim? Her durumda kendi kendime sormam gereken bu soruya gerçekten evet diyebiliyorsam “iyi” istencim var demektir. Bu duruma göre içselleştirilmiş muazzam bir eşitlik anlayışı var olacaktır, aynı zamanda aşırı kapital birikiminin eleştirisini de içinde barındıran bu düşünce günümüzde olağanca hızıyla yayılmakta olan kapitalist dünya görüşünü de temelde ahlaktan yoksun olarak nitelemektedir.

“İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, hiçbir zaman bir araç olarak değil, hep bir erek olarak görerek eyle!” bu bir öğüt niteliğinde değil, ancak bir buyruktur.

Aklın mutlak yetkesini –otoritesini-kabul etmekle tipik bir aydınlanma düşünürü olan Kant, ahlaki eylem üzerinde akıl ve iradeden başka yetke olamayacağı savındadır. Immanuel Kant, Aydınlanmada sadece ”kuru bilimciliği” eleştirmek istemiştir. Çünkü kuru bilimcilik değerler alanının tahrip olmasına sebep olur.¹³² Kant’ın ödev ahlakının pratik hayata uygulanmasının şüphesiz bütün dünya yurttaşlarına huzurlu, takdire şayan bir hayat sunacaktır. Ancak Kant’ın felsefî anlayışı; ideal bir tutumun bile ötesinde, insanlığın çok uzağında bir yerlerde olduğu gerekçesiyle çokça eleştirilmiş, bir o kadar da önemsenmiştir. Bundan sonraki süreçten günümüze değin, ahlak kuralları genel olarak siyaset üreten kurumlardan tasfiye edilmiş veya edilmeye çalışılmıştır. Artık modern dünyada geleneksele ait olan her şey miadını doldurmuştu!

1864- 1920 yılları arasında yaşamış, ünlü Alman düşünürü ve sosyolog, Max Weber, ahlakı ikiye ayırmıştır. Mutlak erekler ahlakı ve sorumluluk ahlakı; Mutlak erekler ahlakına göre, bireyler, dinsel terimlerle doğru hareket eder ve eylemlerinin sonuçlarını Tanrıya bırakırlar. Sorumluluk ahlakına göre ise birey; eylemlerinin önceden kestirebilir, sonuçlarının hesabını vermek zorundadır. Weber sorumluluk ahlakını benimser. Siyaset mantık işidir;

¹³¹ Güntöre, **John Stuart Mill’in Ahlak Anlayışı**, s.58.

¹³² Güntöre, **John Stuart Mill’in Ahlak Anlayışı**, s.77.

ancak yalnızca mantıkla yapılamayacağı da kesindir. O halde, Siyaset nasıl yapılacaktır? Mutlak erekler ahlakıyla sorumluluk ahlakı bir araya geldiğinde yapılabilir. Çünkü bunlar mutlak zıtlar değil birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Ancak ikisi bir araya geldiğinde gerçek bir insan, siyasete görev duygusuyla bağlanabilecek bir insan meydana gelebilir. Sonuç olarak siyasetin dayanağı, akıl ve ahlak birlikteliği olarak belirlenmiştir.

Ahlak kuralları, tarihsel süreç içinde her ne kadar farklı kaynaklara dayandırılmış ve farklı amaçlar uğruna dile getirilmiş olsalar da, toplumun olduğu yerde her zaman için; sosyal, siyaset, hukuk, iktisat vs. alanlarda, sınırlı da olsa, varlığını sürdürebilmiş, günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Tarihin gidişatına yön veren düşünürlerin çabaları, Avrupa özelinde meydana gelen önemli siyasi gelişmelerle birleşince, özellikle on üçüncü yüzyıldan sonraki dönemlerde, toplumsal hayata bir dinamizm hâkim olmaya başlamıştır. Avrupa’da meydana gelen bu değişim giderek dünyaya yayılmış ve birçok toplum bu değişim-dönüşüm sürecine dâhil olmuştur. Özellikle, coğrafi olarak yakın olması sebebiyle özelde “Osmanlı Devleti” genelde ise “İslam Dünyası” üzerinde birçok alanda olduğu gibi siyaset-ahlak ilişkisinin yeniden düzenlenmesiyle ilgili türlü değişiklikler de kaçınılmaz hale gelmiştir. O dönem için yeni bir kültür anlayışı ve “hâkim” görüş olarak gösterilen “Modernite”nin: “Tüm geleneksel kurumların zamanını doldurduğu ve artık rasyonel kuralların işlediği yeni bir kültürün icat edilmesi gerektiği” savı, toplumsal alanda içselleştirilmemiş olmasına karşın, iktidar erkini ellerinde bulunduranların uyguladığı, başlıca siyasetleri olmuştur.

Farabi, siyasetin tabii olması gereken ahlakî temelleri ortaya koymak için “El-Medinetu’l-Fazıla” (Erdemli Toplum) isimli eserini kaleme alırken, İbn Rüşd, “Allah’ın Ahlakıyla Ahlaklanmak” ilkesini merkeze alan bir ahlak çağrısı yapmıştır. Maverdî, toplumların kurtuluşunu ve mutluluğunu yöneticilerin yüksek-üstün bir ahlak sahibi olmalarına bağlarken siyasal ahlaksızlığın önüne geçip ahlaklı bir siyaset tarzı inşa etmeye çalışmışlardır.¹³³ Tarihten, günümüzde, ahlak’ın siyaset, iktisat, sosyoloji, hukuk gibi bilim dallarıyla ilişkisini ele alan birçok düşünür vardır. Böylece, ödev ahlakı, **püriten ahlak**, modern ahlak, postmodern ahlak, milli ahlak, sosyal ahlak gibi çeşitli kavramlar da ortaya çıkmıştır.¹³⁴ Bütün bu gelişmeler ahlak kurallarının “olmazsa olmaz” özelliğine vurgu yapmakla birlikte, ilgili ahlak kurallarının; ne ölçüde, nasıl, kim tarafından... uygulanacağı? gibi pek çok soru günümüze kadar popüleritesini korumayı başarmıştır.

Tarih boyunca ahlak kavramı çeşitli, ideolojiler, yönetim biçimleri, kültürler başta olmak üzere birçok alanda yapılan yanlışların üstünü örtmek için kullanılmıştır, bu durum, öncelikle ahlak kurallarına olmak üzere; ilgili ideolojiye, yönetim biçimine, kültüre veya dine de olumsuz etki ederek, bu alanlarda bir nevi tahribata, yozlaşmaya sebebiyet verebilmektedir.¹³⁵

Yanlış-doğru, kötülük-iyilik ve çirkin-güzel ayırımı yapmadan amacına ulaşmak için her türlü aracı mubah-meşru sayan “yarar” esaslı bir siyaset aklının yerine yanlışla karşı doğruyu, kötülüğe karşı iyiliği ve çirkinliğe karşı güzelliği savunarak amacının meşruiyetini aracın meşruiyetinde arayan bir siyaset ahlakına ihtiyaç olduğu, Modernite’nin toplumsal hayatta oluşturmuş olduğu derin çatlaklıklar, analiz edildiği takdirde, net bir şekilde anlaşılacaktır.¹³⁶

Kadim toplumlardan günümüze, ahlak kavramının, Kant’ın söylemiyle; “Üzerimde yıldızlı gök ve içimde ahlak yasası” şeklinde “eğer”lerden arındırılmış, kendi için amacına doğru bağımsız bir yol izlemenin aksine; daha çok, çeşitli emeller uğruna kullanılmış olduğu görülmüştür. Bu durum, çağdaş siyasal düşüncelerin gelişmesiyle son bulmaktan çok dinden

¹³³ Şerif Mardin, **Religion and Social Change in Modern Turkey The Case of Bediüzzaman Said Nursi**, Çev. Metin Çulhaoğlu, Ankara, Sunny Press, 1992, s. 19.

¹³⁴ Ramazan Yıldırım, “İtaat Ahlakından İsyân Ahlakına,” **Siyaset ve Ahlak**, 2007, <http://www.fikriyat.net/modules.php?name=News&file=article&sid=68> (20 Mart 2010)

¹³⁵ Ramazan Yıldırım, “İtaat Ahlakından İsyân Ahlakına,” <http://www.fikriyat.net/modules.php?name=News&file=article&sid=68> (20 Mart 2010).

¹³⁶ Mardin, **Religion and Social Change in Modern Turkey The Case of Bediüzzaman Said Nursi**, s. 5.

otonom-seküler bir ahlak anlayışının popüler hale gelmesi “kullanılabilirlik” açısından daha cazipti. Dolayısıyla dejenere olmak, ahlak kavramı için kaçınılmaz bir sonuç gibi görülmekteydi. Örnek olarak; “Ahlaki olan; üretim araçlarını halka arz etmek ve hayatın her alanında eşitlik sağlamaktır” şeklinde bir durumla karşılaşıldığında, ahlak sosyalist ideolojiyi meşrulaştırmak amacıyla veya “ahlaki olan; özel mülkiyete saygılı olmaktır” şeklinde bir durum, ahlakın, liberal ekonomi-politiği meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Daha sonraki süreçlerde, ilgili ideolojilerin uygulama aşamalarındaki yanlış yöntemlerin veya ilgili ideolojilerin bizzat iç dinamiklerindeki bir takım eksikliklerin, Ahlak sistemine mal edilebilir ki, edilmiştir. Buna benzer birçok örnek vermek mümkündür. Neyse ki bu noktada, ahlak felsefesi olarak “etik” devreye girecektir.

SONUÇ

Gelinen noktada; ahlak kurallarının birey üzerinde birer baskı aygıtına dönüşebileceği ve özgür düşüncüyü-eylemi engelleyebileceği gibi eleştirileri göz önünde bulundurarak, - bu anlamda, özellikle Şerif Mardin’in “mahalle baskısı” kavramı, geniş bir tarihsel süreç ve karmaşık toplum ilişkileri göz önünde tutularak, üzerinde düşünülmesi gereken bir kavramdır-siyaset alanının yanı sıra, yaşamın her alanında, ahlaki yaşam tarzının, rıza kavramı çerçevesinde içsel olarak kodlandığı bir “ahlak kültürü” anlayışı oluşturulmalıdır. Bu tarz bir kültür; ahlaklı siyaset ve özgür düşünce kavramları arasında bir köprü mahiyeti taşıyacaktır.

Netice itibariyle ahlakın, toplumsal hayatta mikro düzeyde bir takım olayları, durumları açıklamak veya meşrulaştırmak için “araç” mahiyetinde kullanılmasının yerine; başta siyaset olmak üzere, bürokrasi, hukuk, iktisat gibi, gerek toplumu gerekse tek tek bireyleri ilgilendiren alanları bir bütün olarak kapsayacak makro düzeyde, somut ve birçok yönde takdire şayan oldukları tartışma konusu bile edilemeyen ahlaki değerlerin, yaşatılması özelde ilgili topluma genelde ise bütün insanlığa daha yaşanılabilir bir hayat sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

I. Kitaplar/Makaleler

- ATEŞ, Toktamış, **Demokrasi**, İstanbul, Eser Matbaası, 1976.
- DEMİR, Ömer, **İktisat Ve Ahlak**, Ankara, Liberte Yayınları, Eylül 2003.
- FOUCAULT, Michel, **Bilginin Arkeolojisi**, Çev. Veli Urhan, İstanbul, Birey yayıncılık, 1999.
- GÜNTÖRE, S. Öztürk, **John Stuart Mill’in Ahlak Anlayışı**, İzmir, İlya Yayınevi, 1. Baskı, 2004.
- HEYWOOD, Andrew, **Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, Şubat 2006.
- KEYMAN, Fuat, “Türkiye Siyasi Tarihi ve Demokratikleşme,” **Türkiyenin Politik Tarihi**, Ed. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009.
- KIVILCIMLI, Hikmet, **Metafizik Sosyolojiler**, İstanbul, Sosyal İnsan Yayınları, 2008.
- MAALOUF, Amin, **Çivisi Çıkmış Dünya**, Çev. Orçun Türkay, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- MARDİN, Şerif, **Religion and Social Change in Modern Turkey The Case of Bediüzzaman Said Nursi**, Çev. Metin Çulhaoğlu, Ankara, Sunny Press, 1992.

MERİÇ, Cemil, **Işık Doğudan Gelir**, Yayına Hazırlayan: Mahmut Ali Meriç İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

NİŞANCI, Şükrü, “Osmanlıdan Cumhuriyete Önemli Siyasal Akımlar ya da Türkiye’de Siyasetin Üç/İç Yüzü,” **Türkiyenin Politik Tarihi**, Ed. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009.

OKTAY, Cemil, **Siyaset Bilimi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003.

RUSSELL, Bertrand, **İktidar**, İzmir, İlya Yayınevi, 1. Baskı, 2003.

SAİD, Edward, **Oryantalizm**, Çev. Nezhiz Uzel, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1998.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918’e**, Ankara, İletişim Yayınları, 1994.

ŞAHİN, T. Erdoğan, **Bilim, Bilimler ve Bilgi Alanları**, Ankara, Dikey Yayıncılık, 2006

ŞERİATİ, Ali, **Biz ve İktidar**, Çev. Ergin Kılıçtutan, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 3. Baskı, 1995.

TÜRKÖNE, Mümtazer, **Siyaset**, Ankara, Lotus Yayınevi, 7. Baskı, Ekim 2007.

TANNENBAUM, Donald, David SCHULTZ, **Siyasi Düşünce Tarihi (filozoflar ve fikirleri)**, Çev. Fatih Demirci, Ankara, Adres Yayınları, Şubat 2007.

VERGİN, Nur, **Siyasetin Sosyolojisi**, Ankara, Bağlam Arş. Dizisi, 2. basım, 2001.

YILDIRIM, Ramazan, **Siyaset Ve Ahlak, İtaat Ahlakından İsyan Ahlakına**, 2007, [Http://www.fikriyat.net/modules.php?name=News&file=article&sid=68](http://www.fikriyat.net/modules.php?name=News&file=article&sid=68) (20 Mart 2011).

II. İnternet Kaynakları

BAKKAL, Ali, **Medeniyet-Siyaset İlişkisi**, 2009, [Http://www.guneydogutv.com/author_article_detail.php?article_id=63](http://www.guneydogutv.com/author_article_detail.php?article_id=63) (2 Mayıs 2011).

KAPLAN, Yusuf, **Bir Siyaset Ve Ahlâk Semiyolojisi**, 2007, [Http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=4256&y=yusufkaplan](http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=4256&y=yusufkaplan) (20 Nisan 2011).

KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 13. Baskı, S.18 Ve 19, 2008, [Http://www.yedisu.org/upload/siyaset%20nedir.pdf](http://www.yedisu.org/upload/siyaset%20nedir.pdf) (5 Nisan 2011).

SEYYAR, Ali, **Sosyal Ahlak Nedir?**, 2008, [Http://www.sosyalsiyaset.com/documents/sa.htm](http://www.sosyalsiyaset.com/documents/sa.htm) (5 Mayıs 2011).

(13)
**DİNİ KULTUN (PƏRƏSTİŞİN) SOİOLOJİ MAHIYYƏTİ VƏ KULT
QRUPUNUN YARANMA SƏBƏBLƏRİ**
(Klassik və müasir sosioloji modellər)
Mustafa TUNCER*

Xülasə

Bu məqalədə dini kult və kult qrupunun yaranma səbəbləri haqqında klassik və müasir sosioloji modellər araşdırılır. Mövzu ilə bağlı tarixi və nəzəri məsələlər mədəniyyət, sosial fəaliyyət, sosial struktur, funksional inteqrasiya, hakimiyyət və münaqişə kimi sosioloji konseptlərdən təşkil olunmuş konsepsiyanın işığında təhlil olunur. Sosioloji analiz əsasən dini kultu və kult qrupunu geniş əhali kütləsinin sosial səfərbərliyini, sosial təşkilatlanmasını təmin edən, onlara həyatın mənasını anladan və hiss etdirən bir vasitə və mənbənin üzərində cəmləşdirilir.

Anahtar Kelimələr: Türbə ziyarəti, müqəddəslərin pərəstişi,

ABSTRACT¹³⁷

This article deals with classical and contemporary sociological models regarding religious cult and cult group formation. The questions, both historical and theoretical, related to the issues are examined within the conceptual frame built in sociological concepts of culture, social action, social structure, functional integration, power and conflict. The sociological analysis focuses on the religious cult and cult groups as sources of social organization and social mobility of the mass, the social rather than individual psychological factors in understanding and feeling the meaning of life and social identity.

1. Dini kultun sosioloji mahiyyəti. Klassik modellər

Sosioloji təhlilin obyektini kimi din, o cümlədən türbə ziyarəti və müqəddəslərin pərəstişi yaxud kultu, aşağıdakı fundamental sosioloji konseptlərin işığında tədqiq edilir: mədəniyyət, sosial fəaliyyət, sosial struktur, funksional inteqrasiya, hakimiyyət və münaqişə. Ən qədim zamanlardan cəmiyyət dini bu və ya digər formada yaratmaqla insanın mənəvi və intellektual ehtiyaclarını ödəməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Lakin dini inanclar, inanclar və təcrübələr, həmçinin dini praktika cəmiyyətdən- cəmiyyətə, mədəniyyətdən-mədəniyyətə fərqlənir. Əslində bütün dinlər müəyyən simvollar siteminə malikdir və bu simvollar cəmiyyətin dindar təbəqələrində və icma üzvlərində dini aləmə, müqəddəs obyektlərə və şəxslərə qarşı dərin hörmət və ehtiram hissləri oyadır. Dini mərasim və ayinlər həmin hissləri bilavasitə təcəssüm etdirən praktiki fəaliyyət formasıdır. Bu baxımdan təsadüfi deyil ki, müasir din sosiologiyasına ən çox təsir göstərən Marks, Veber və Dürheym dini təşkilatın kilsə (Məscid, məbəd, türbə və s.), təriqət, kult və məzhəb kimi 4 tipini xüsusi vurğulayırdılar. Müasir dövrimüzdə sosial həyatın müxtəlif aspektlərinə ciddi təsir göstərən dini hərəkətlər dinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Lakin tarixi perspektiv baxımından dünyəviləşmə və rasionallaşma prosesi dinin müasir cəmiyyətdəki rolunu nisbətən azaltsa da, din sosial və fərdi həyatın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi daim yaşayır. Biz dinin sosioloji təhlilində aşağıdakı amillərə xüsusi önəm veririk: birincisi, din mədəniyyətin spesifik formasıdır. İkincisi, dini inanclar praktiki ayin və mərasimlər şəklində təzahür edir. Üçüncüsü, din həyatın mənasını anlamağa və onu hiss etməyə yaxından kömək edir. İndi həmin amilləri nəzərə alaraq, dine

*Azerbaycan BDU Dissertanti,

¹³⁷ The sociological essence of religious cult and the causes of cult group formation

sosialoji baxımdan belə bir tərif veririk: din ruhani, müqəddəs, ən kamil və fəvqəltəbii reallıq idayasını yaratmaqla həyatın məqsəd və mənasını anlamağa və onu hiss etməyə yardım göstərən ümumi inam, inanc, ayin və mərasimlərin mədəni sistemidir. Güman edirik ki, bir sıra müsbət məziyyətləri ilə yanaşı bu tərif dinin həm sadə (animizm, totemizm), həm də mürəkkəb formalarını (monoteist dinləri) əhatə edə bilər.

Sosiologiyani dini inamın yaxud dini görüşlərin doğru yaxud yalan olmağı maraqlandırmır. Sosioloji təhlilin məqsədi dinin sosial təşkilatlanması, onun sosial həmrəyliyin əsas mənbələrindən biri kimi, nəhayət dini dəyərləri şəxsi, ruhi yaxud psixoloji amillərdən ziyadə sosial amillər əsasında öyrənməkdən ibarətdir. Bu baxımdan biz sosioloji təhlili dini inam, ayin və mərasimlər, həmçinin tədqiqatımızın bilavasitə obyektə olan türbə ziyarəti və müqəddəslərə pərəstişin müxtəlif aspektləri üzərində cəmləşdiririk.

Burda, hər şeydən öncə, din və dini kultla bağlı klassik sosiologiyani ən vacib və bu günümüz üçün önəmli konsepsiya və ideyalarını ən qısa şəkildə nəzərdən keçirmək zəruridir. 19 əsrin nəhəng sosioloqlarından biri – Karl Marks dini insanın özgələşməsi kontekstində tədqiq etmişdir. Bu faktı nəzərə almayan bəzi tədqiqatçılar Marksın ideyalarını səhv şərh etmişlər. Öncə onu qeyd edək ki, Marksın ideyaları heç də 19 əsr kapitalizminə etik və yaxud ideoloji reaksiya deyildi: hər halda, nəzəri baxımdan Marks “elmin xətrinə elm”-ə yox, daha çox “tətbiqi-praktiki elmə” cəhd etmişdir. Bu baxımdan onun sosioloji və iqtisadi nəzəriyyələri neytral olub ümümbəşəri inkişafa xidmət göstərməyə yönəlmişdi. Marks güman edirdi ki, onun nəzəriyyəsi inqilabı cəvriyləşdirən köməyilə kapitalizmi bəşəriyyətin xeyrinə sosializm sisteminə çevirə bilər. İnsanların ağılla idarə olunmasına inam Marksın arqumentləri içərisində ən problematik arqumentdir. Bu arqumentdən Marks ikinci səhv nəticə çıxardaraq, dinin həqiqəti pərdələdiyini və ardıcılığını çəşdirdiyini iddia edirdi. Lakin diqqəti daha çox başqa bir arqument çəkir: Marksa görə din yox, social özgələşmə social bərabərsizliyin özəlini təşkil edir. Bu özgələşmənin antitezisi azadlıqdır. Azadlıq fərdlərə həqiqəti qəbul yaxud inkar etməkdən ötrü verilmiş seçim imkanıdır. Bu baxımdan dinə qadağan qoyulmur. Marks dövrünün iqtisadi vəziyyəti olduqca despotik və istismarçı idi. Avropada sənayeləşmə prosesi “izafi dəyər”-in artımı ilə müşahidə olunurdu və Marksın bu prosesə reaksiyası neqativ idi. Çünki nəticədə varlı kapitalistlər daha da varlanır, kasıb təbəqə daha da kasıblaşır (bu cür təbəqələşmə və istismar, Marksa görə, izafi dəyərin nəticəsidir). Fəhlə sinfi nəinki istismar olunurdu, onlar hətta istehsal etdikləri məhsullardan ayrı düşür və bebeliklə istehsal etdikləri məhsulları və gördüyü işləri yalnız cüzi məvacibə satırdı. Sadə şəkildə desək, fəhlələr öz əməyinin obyektə ilə əlaqədən məhrum olur və özləri obyektə çevrilir. İşçi əmtəə-şey səviyyəsinə endirilir. Bunu Marks kapitalizmin “obyektivləşmə” yaxud təcəssüm qanunu və onun törətdiyi nəticələri isə özgələşmə adlandırır. Adi fəhlə yaxud işçi əmək alətindən başqa bir şey deyildi və istənilən vaxt istənilən başqa bir alətlə əvəz oluna bilərdi. Burda din köməyə gəlir və “xalqın tiryəki” kimi cəmiyyətdə həqiqi rolunu oynayır. Deməli Marks dinin cəmiyyətdə funksiyasını heçə endirmir, sadəcə həmin funksiyani təşkil prinsipləri və əsaslarını rədd edirdi. Fikrimizcə, Marksa görə din özgələşmə şəraitinə mənəvi-ruhani bir reaksiyadır. Bu mənəvi ehtiyacı ödəməklə yanaşı din, Marksa görə, despotik kapitalizmin inkişafına xidmət edən ideoloji və mədəni sistemləri müdafiə edirdi. Bu mənada din güclü konservativ qüvvə kimi bir sosial sinfin digər sosial sinif üzərində dominantlığını təmin edir, aşağı sinfə mənsub olunanları istismar altında saxlayan sosial sistemə xidmət göstərirdi. Ona görə də xalqın həqiqi xoşbəxtliyi xalqın illüzur xoşbəxtliyi olan dini ləğv etməyi tələb edir: dinin tənqidi yalnız konkret sosial kontekstdə əsil qiymətini tapmalıdır¹³⁸.

Avropa pozitiv elm ənənələrini davam etdirən Emil Dürheym özünün cəmiyyətə baxışlarını qərəzsiz və elmi adlandırır. Onu daha çox mürəkkəb modern cəmiyyətlərdə dinin oynadığı rol maraqlandırır. Sosioloqun fikrincə din sosial bütövlüyün və həmrəyliyin ifadəsidir. O, ümumiyyətlə cəmiyyətin dini həyatını təşkil edən əsas formaları anlamağa cəhd etmişdir.

¹³⁸ Oakes L. Prophetic Charisma: The Psychology of Revolutionary Religious Personalities. New York, Syracuse University Press 1997, pp. 146-154.

Onun əsas arqumentlərindən biri- aborijenlərin sitayiş etdikləri totem-ilahların onların yaşadığı cəmiyyətin özü haqqında konsepsiyalarının həqiqi ifadəsidir. Din nəsə “xəyalı” yaxud “uydurulmuş” deyil, din real bir hadisədir, cəmiyyətin özünün ifadəsidir. Odur ki, hər hansı bir cəmiyyət dinsiz keçinə bilməz. Cəmiyyəti təşkil edən fərdlər özlərinin fəvqündə duran bir qüvvənin varlığını qavrayır və həmin qüvvənin özlərinin sosial həyatı olmağını anlayır və onu fəvqəltəbii simvol kimi qəbul edir. Fərdlərin dini öz-ifadəsi qruplarda ifadə olunur və bu, onların rəmzi hakimiyyətini daha da artırır. Din fərdi şüurların məcmuusundan ibarət kollektiv şüurun ifadəsidir və kollektiv şüurun öz reallığı vardır.

Buradan belə bir nəticə çıxarda bilərik ki, nisbətən mürəkkəb cəmiyyətlərdə dini sistem zəif, daha mürəkkəb cəmiyyətlərdə daha mürəkkəb və güclü dini sistem mövcud olur. Digər tərəfdən, cəmiyyətlər arasında əlaqələr genişləndikcə dini sistemlərdə universalizmə doğru meyylər də xüsusi vurğulanır. Lakin əmək bölgüsü fərdin daha önəmli olmağını üzə çıxardır və buna müvafiq olaraq dini sistemlərdə fərdin nicatı və vicdanına diqqət artır. Din müqəddəs şeylərlə bağlı və bütün tərəfdarlarını bütöv bir əxlaqı icmada birləşdirən etiqad və praktikanın bütöv bir sistemidir¹³⁹. Dürheymin bu tərifini dinin funksional tərifidir, yəni dinin cəmiyyətdə əsasən birləşdirici funksiyasını vurğulayır. Bu tərifin bir-necə zəif tərəfləri vardır: birincisi, nəyin dəqiq olaraq müqəddəs olması göstərilir; ikincisi, din yalnız birləşdirmir, həm də qarşıdurma, münaqişə və ixtilaf yaradmaqla insanları ayırır; üçüncüsü, dinin dövlətə münasibəti (sivil din) çox zəif ifadə olunmuşdur. Marks və Dürheymdən fərqli, Veber dini fəallığın və passivliyin nəticələrini vurğulayır və dini onun öz mahiyyətinə münəcər etmədi, əksinə dini ideyalar və qrupların sosial həyatın digər aspektləri ilə, xüsusən iqtisadiyyatla qarşılıqlı təsirlərini vacib sayırdı. O, daha çox dinin fərdlər üçün subyektiv mənalərini açıqlamağa cəhd edirdi. Bir sosioloq kimi Veber insan fəaliyyətinin məqsəd və məzmununu xüsusi interpretasiya metodu ilə izah edir və bu metodu alman termini “Verstehen” ilə ifadə edirdi. Veber pozitivist deyildi, başqa sözlə o, sosioloji faktların səbəb-nəticə əlaqələri prinsipinə görə izahına inanmırdı. Dini fəaliyyət yalnız dinin öz dilində və terminlərində açıqlanmalıdır. Hərçənd ki, dindən çıxış edən fərd və qrupların davranışına çoxlu amillər təsir göstərir, sosiolog həmin amilləri sərf-nəzər etməyi bacarmalı və son nəticədə dini intensiyalara yönəlmiş sosial davranışı dinin öz əsasları üzərində anlamalı və giymətləndirməlidir. Bu mənada din insanların dünya haqqda imic və təsəvvürlərinin formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir və bu təsir fərdlərin maraq və fəaliyyət seçimlərini müəyyən etməkdə önəmli rol oynayır. Ona görə də din daha çox insanların Allahın varlığı və axirətdə mənəvi qurtuluşla bağlı ehtiyaclarını ödəməkdən ötrüdür və bəşəriyyəti həmişə düşündürən və narahat edən fəlsəfi problemi cavablandırmaq cəhdidir: Allahın qeyri-adi qüdrəti və xeyirxahlığı onun özünün yaratdığı və idarə etdiyi qeyri-kamil və pisliklərlə “dolu” dünya ilə necə barışa bilər? İnsanlar dünyada mövcud ədalətsizlik, maddi sərvətlərin ləyaqətsiz şəxslərin əlində nə üçün toplandığını, “qızıldan qiymətli başı olanların” nə üçün rəzalət və səfalət içində yaşamalarını səbəbini bilmək istəyir. Veber sosiologiyası bu tələbatı qismən ödəməyə yönəlmişdir. Din bu məqamda insanlara nicat, qurtuluş və əziyyətdən nisbətən qurtulmaq üçün təkliflər verir. Mənəvi qurtuluşa göstərilən maraq və cəhdlər, maddi sərvətin toplanmasına edilən cəhdlər kimi, insanın davranış və fəaliyyət motivlərinin ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Dinin motivləşdirici funksiyasını əsas götürərək, Veber “Protestant etikası və müasir kapitalizmin ruhu” adlı əsərində dinin Gərbi dünyasında modern kapitalizmin meydana gəlməsində oynadığı rolu möhkəm dəstəkləyirdi. Xüsusən ingilis puritan ilahiyyətçilərin alın yazısına verdikləri etik şərhini Veber qiymətli hesab edirdi: Kalvinist anlayışına görə insanların heç də hamısı qurtula bilməz. Bunu əsas çıxış nöqtəsi kimi qəbul edərək, puritan teoloqlar güman edirdi ki, müəyyən qrup yaxud seçmə fərdlər cəhənnəm əzablarından qurtula bilər. Bu qurtuluş heç də indiki həyatımızdakı fəaliyyətimizdən deyil, Allahın iradəsi ilə yazılmış və öncə müəyyən yaxud təyin edilmiş əməllərdən asılıdır. Rəsmi doktrinaya görə heç bir şəxs həmin seçilmiş fərdlər arasında olub-olmadığını heç vaxt bilə

¹³⁹ Aron M. Main currents in sociological thoughts, vol. 1-2, London, Penguin Books 1967, vol.1, Pp. ; Ritzer G. Sociological Theory. New York, McGraw-Hill Companies, 1996.

bilməz. Bu ciddi psixoloji gərginlik yaradırdı, belə ki, insanlar əbədi cəhənnəm əzablarına düşər ola yaxud gurtula biləcəyindən çox narahat idilər. Bu məqamda puritan liderləri dini icma üzvlərini inandırmağa cəhd göstərirdi: biznes fəaliyyətində maliyyə uğurlarının qazanılması, qeyri-rəsmi olsa da, Allahın təqdirinin rəmzi və qütblümlər arasında olmağın təminatıdır. Əsas şərt kimi əməyin bəhrəsindən düzgün istifadə edilməsi vacibdir. Bu cür əxlaqi norma tezliklə rasionallıq təsərrüfatçılığın, yaşayış üçün zəruri xərclərdən savayı iqtisadi və maliyyə qənaətçilliyinin əsas prinsipinə çevrilir. Veber bunu “kapitalizmin ruhu” adlandırır. O, həmçinin qeyd edir ki, zaman keçdikcə kapitalizm öz dini əhəmiyyətini itirir, rasionallıq və mənfəət kapitalizmin yeganə məqsədinə çevrilir¹⁴⁰ (152/1, 218-237; 178, 146-154). Protestant etikası tezisi coxsaylı tənqidlərə məruz qalmasına baxmayaraq, din sosiologiyasında həmin tezis bu gün də nəzəri debatların mənbəyi kimi əhəmiyyətlidir.

2. Kult qrupunun yaranma səbəbləri. Müasir sosioloji modellər

Fikrimizcə, Marks, Dürheym və Veberin din sosiologiyası dini qrup və üzvlərin davranış motivlərini geniş şərh etsə də, lakin dini qrupun özünün, kultun formalaşma mexanizmini açmaq üçün kifayət deyil. Bu məsələ öz nisbi həllini müasir din sosiologiyasında tapır. Bu səbəbdən də diqqətimizi müasir sosioloji modellər üzərində cəmləşdiririk. Müasir sosioloqlar Rodni Stark və Vilyam Sims Bainbric dinləri “kompensatorlar” yaxud mükafatlar sistemi hesab edir¹⁴¹. Kompensatorlar böyük miqdarda müəyyən edilmiş normalar, qaydalar, həmçinin onların ifadə vasitələri olan dil və adət-ənənələrin yardımı ilə hər hansı fiziki çatışmazlığı və yaxud həyata keçməmiş məqsədləri, digər umidsizlikləri əvəzliyin. Bu baxımdan bütün kompensatorlar spesifik və umumi məqsədlərlə əlaqələndirilir. Hətta sosial və siyasi hərəkətlər məqsədlərinə çatmaq işində uğursuzluqlara düşər olanda onların dini hərəkətlərə çevrilmə ehtimalı böyükdür: təbii vasitələrlə məqsədlərə çatmaq mümkün olmaduqda hərəkətin üzvləri vasitə kimi fəvqəltəbii vasitələrə əl atır. Bu baxımdan yeni dini inanclar itirilmiş original məqsədləri əvəzləyən vasitələrə çevrilir. Buna çoxlu misallar göstərmək olar. Məsələn, müxtəlif mədəniyyətlərdə əksər kontur-mədəniyyətlər kompensator rolunu oynayır: müasir İslam mədəniyyətində kərişnaçılıq, qismən bəhaizm, vahabizm, xristian gərb mədəniyyətində Şərqə və digər dinlərə müraciətlər tipik örnəklərdir. Əksər dinlər kult yaxud təriqətlər (sektalar) kimi başlayır, yəni dini qruplar sosial mühitlə yaxud əhatəsində olduğı cəmiyyətlə münafişə və yaxud gərginlik vəziyyətini yaşayır. Kultlar yeni teologiyaya malik qruplardan ibarətdirsə, təriqətlər əsas dinin özünün ilkin təmizliyinə qaytarmaq üçün göstərilən cəhddir. Əsas dini qruplar dini məzhəblər və dini təriqətlər adlanır. Kultun formalaşması nəzəriyyəsi eyni ilə təriqətin-sektanın formalaşmasına şamil edilə bilər. Bunula əlaqədar müasir din sosiologiyasında 4 model irəli sürülür¹⁴². Psixopatoloji model dinin yaranmağını onun banisinin həyatında baş vermiş dərin stresslərlə bağlayır. Dini lider psixoloji problemlərdən əziyyət çəkir və dini həmin problemlərin həllinə cavab kimi yaradır. Dinin inkişafı öz-terapiya yaxud özünüməalicə vasitəsi kimi qavaranılır. Antreprenyer yaxud işgüzar model dinin banilərini işgüzar adamlarla eyniləşdirir: hər ikisi “məhsullarını” (dinləri) müştərilərinə (yaxud dinini dəyişdirənlərə) satmağa çalışır. Adətən yeni dinlərin yaradıcıları, bu modelə görə, yeni dindən öncə bir sıra dini qruplara məxsus olurlar, orada yetərincə təcrübə toplayandan sonra yeni dini yaratmağa başlayırlar. Bu zaman əvvəl mövcud olmuş dinlərdən idaya və konseptləri mənimsəyir, sonra

¹⁴⁰Aron M. Main currents in sociological thoughts, vol. 1-2, London, Penguin Books 1967, vol.1, Pp. 218-237; Oakes L. Prophetic Charisma: The Psychology of Revolutionary Religious Personalities. New York, Syracuse University Press 1997, pp. 146-154.

¹⁴¹Stark R. and Bainbridge W. S. Of Churches, Sects, and Cults: Preliminary Concepts for a Theory of Religious Movements Journal for the Scientific Study of Religion 18, no 2: 117-33 (1979); Bader Chris and A. Demaris. A test of the Stark-Bainbridge theory of affiliation with religious cults and sects. Journal for the Scientific Study of Religion, 35, 285-303. (1996).

¹⁴²William Sims Bainbridge and Stark R. Cult formation: Three compatible models. Sociological analysis 1979,40, 4:283-295; Daha ətraflı bax: Barker E. New Religious Movements: A Practical Introduction. London, 1989;

həmin ideyalardan yeni dinin formalaşmağında istifadə edir, ideyaları daha populyar şəkildə təbliğ edir. Bunun əksi kimi sosial model dinin əsasını qoyanı deyil, keçmişdə mövcud olmuş dini qrupların rolunu xüsusi vurğulayır. Bu model dinin yaranmağını daxili partlayışın nəticəsi kimi izah edir. Dini qrupun üzvləri qrupdan kənar adamlarla əlaqələri çox zəif, öz aralarında, əksinə, daha intensiv təmasda olurlar. Deməli qrup üzvləri arasında affektiv və emosional əlaqələr artdığı halda onların qrupdan xaric üzvlərlə münasibətləri getdikcə zəifləyir. Beləliklə qrup daxilində sosial partlayış baş verərsə, təbii, qrup həmin vəziyyətdə yeni teologiya və rituallar sistemi yaradaqdır. Sosioloq Stark sonrakı tədqiqatında normal vəhy modelini buraya əlavə edir: bu modelə görə dinin banisi adi təbii hadisələri fəvqəltəbii hadisələr kimi şərh etməklə yeni dini yaradır¹⁴³ (180). Fikrimizcə, hər bir model dinin bu və ya digər aspektini açıqlayır, lakin dinə və kult qruplarına qoşulmağın səbəblərini kompleks şəkildə əhatə edə bilmir.

Kult termininə verilmiş təriflərin müxtəlifliyindən və qeyri müəyyənliyəndən yuxarıda bəhs etmişdik. Bu həmçinin öz təsirini insanların kulta yaxud hər hansı bir qeyri-ortodoks qrupla birləşməyin səbəblərinin izahında da təzahür etdirir. Bununla bağlı bir-birilə ziddiyyət təşkil edən üç müxtəlif nəzəriyyəni gözdən keçirəcəyik. Əksər sosioloqlar və dinşünaslar tərəfindən dəstəklənən məşvərətçi-məsləhətçi modelinə görə insanların müəyyən kult qrupunda birləşməyin səbəbi onların qrup haqda fikir və düşüncələridir. Psixo-dinamik model qrupun üzvlər üçün faydalı olmağını, onların bişüur ehtiyaclarının nə dərəcədə ödəyə bildiyini, beyin-fikir islahatı modeli sistematik psixoloji manipulyasiya proqramına əsaslanan və üzvlərin ehtiyaclarını ödəmək deyil, əksinə onların istismar və istifadə edildiyini xüsusi vurğulayır. Qeyd etmək lazımdır ki, axırıncı iki model metoduna görə yaxın olub tandem təşkil edir¹⁴⁴ (166).

Tipik səbəb kimi sosiolog Qalanter qrup ümumiliyini və ruhi-mənəvi axtarışı göstərir¹⁴⁵. Digər sosioloq Cefri Hadden səbəbləri aşağıdakı kimi sistemləşdirir:

- Qrup mənsubluğu təbii insan fəaliyyətinə aiddir
- Dinə qruplarda birləşməyin səbəbləri adi qrupda birləşməyin səbəblərindən mahiyyətcə çox fərqlənir
- Konversiya emosional təcrübə olaraq fərdin həyatını köklü şəkildə yenidən təşkil edir və bu təcrübə intensivlik dərəcəsinə və göstərdiyi təsirin davamlılığına görə fərqlənir
- Konversiya dini qrupa qoşulmağın yeganə səbəbi deyil
- Səbəblər kimi izahedici nəzəriyyələr də müxtəlifdir
- Digər qruplara (dini olmayan qrupa) birləşməyin motivləri nəzərə alınmalıdır
- Bütün nəzəriyyələrin ümumi cəhəti – prosesin təbiiliyini qəbul etməkdir
- Heç bir nəzəriyyə ayrılıqda prosesi tam izah edə bilməz¹⁴⁶.

Sosioloqlar Stark və Baynbridc konversiya anlayışının faydalılığını şübhə altına alır və əvəzində qrup üzvlüyü yaxud “qrupa daxil edilməsi” anlayışına üstünlük verir¹⁴⁷.

ƏDƏBİYYAT

1- Oakes L. Prophetic Charisma: The Psychology of Revolutionary Religious Personalities. New York, Syracuse University Press 1997

2- Aron M. Main currents in sociological thoughts, vol. 1-2, London, Penguin Books 1967, vol.1

¹⁴³ Stark R. and Bainbridge W. S. Of Churches, Sects, and Cults: Preliminary Concepts for a Theory of Religious Movements Journal for the Scientific Study of Religion 18, no 2: 117-33 (1979).

¹⁴⁴ Hadden, J and Bromley, D. eds. The Handbook of Cults and Sects in America. Greenwich, CT: JAI Press, 1993.

¹⁴⁵ Galanter, Marc M. (Editor). Cults and new religious movements: a report of the committee on psychiatry and religion of the American Psychiatric Association. New York, 1989

¹⁴⁶ Hadden, J and Bromley, D. eds. The Handbook of Cults and Sects in America. Greenwich, CT: JAI Press, 1993

¹⁴⁷ Bader Chris and A. Demaris. A test of the Stark-Bainbridge theory of affiliation with religious cults and sects. Journal for the Scientific Study of Religion, 35, 285-303. (1996).

- 3- Ritzer G. Sociological Theory. New York, McGraw-Hill Companies, 1996.
- 4- Stark R. and Bainbridge W. S. Of Churches, Sects, and Cults: Preliminary Concepts for a Theory of Religious Movements Journal for the Scientific Study of Religion 18, no 2: 117-33 (1979);
- 5- Bader Chris and A. Demaris. A test of the Stark-Bainbridge theory of affiliation with religious cults and sects. Journal for the Scientific Study of Religion, 35, 285-303. (1996).
- 6- William Sims Bainbridge and Stark R. Cult formation: Three compatible models. Sociological analysis 1979,40, 4:283-295;
- 7- Hadden, J and Bromley, D. eds. The Handbook of Cults and Sects in America. Greenwich, CT: JAI Press, 1993.
- 8- Galanter, Marc M. (Editor). Cults and new religious movements: a report of the committee on psychiatry and religion of the American Psychiatric Association. New York, 1989

(14)
TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNİN YENİLENMESİNE
ERMENİ POLİTİKACILARININ TEPKİSİ
Yakub YAKUBOV¹⁴⁸

Ermenistan-Türkiye işbirliği probleminin ermeni politikasında nasıl kalışlandığını araştırmadan önce bu ülkeler arasında ilişkilerin çağdaş tarihine dikkat edilmesi gerekmektedir. 1991 yılında Ermenistanın bağımsız olması ile ermeni probleminde yeni sayfa açılmış oldu.

Türkiye 1991 yılında Ermenistanın bağımsızlığını diğer eski sovet ülkelerinin bağımsızlığını tanıdığı gibi tanımıştır. Fakat iki ülke arasında normal diplomasi bağları kurulamamıştır. Normal diplomasi bağlarının kurulmasının karşısında üç önemli engel vardı. Bunlar Ermenistan yetkililerinin soykırım taleplerinin uluslararası tanınması için gösterdiği çaba, Ermenistan Bağımsızlık Bildirisinde yer alan Türkiye topraklarının bir kısmının Batı Ermenistan olarak gösterilmesi ve Dağlık Karabağ problemidir.

Türkiye ile Ermenistan arasında sınırlar Türkiye tarafından Kelbecerin ermeni işgalinden sonra kapatıldı. Türkiye Cumhuriyetinin yetkilileri defalarla sınırların açılmasının işgalin son bulması sonucunda mümkün olduğunu açıklamıştır.

23 ağustos 1990 tarihinde yürürlüğe giren Ermenistan Bağımsızlık Bildirisinin 11-ci maddesinde belirtilmiştir ki, Ermenistan Respublikası Osmanlı Türkiyesi ve Batı Ermenistanda gerçekleştirilen 1915 yılındaki soykırımının uluslararası tanınması çabalarını savunacaktır. Bağımsızlık Bildirisine 1995 yılında yürürlüğe giren Ermenistan Anayasasında da istinat vardı¹⁴⁹. Ermenistan Parlamentosunda zaman-zaman Türkiye-Ermenistan sınırını belirleyen 1921 yılındaki Kars sözleşmesinin tanınmamasının gerekli olduğu konusunda tartışmalar tekrarlanmaktadı¹⁵⁰. Ermenistanın 1992 yılında o zamanki adıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına üyeliyi ile sınırların değişmez olarak kaldığını kabul etmeyi halde Bağımsızlık Bildirisinde Batı Ermenistan ifadesi ve 1921 yılında Kars sözleşmesinin soru altına alınması Ermenistanın uluslararası görevlerine de zıdd olmaktadır. Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye ile iyi komşuluk ilişkileri, sınırların dokunulmazlığı ve toprak bütünlüğü gibi problemleri çözen sözleşme imzalamaktan kaçınmıştır.¹⁵¹

Türkiye son yıllarda gelişmekte olan bir dış politika izlemektedir. Fakat bu politik etkinliği hiçte onun tüm taleplere cevap vermesi değildir. Şöyle ki, Türkiyenin Felestin problemindeki tepkisi takdire şayandır.

Türkiye cumhurbaşkanı Abdullah Gülün 6 eylül 2008 tarihindeki Ermenistanda Türkiye-Ermenistan milli futbol takımlarının Dünya Kupası eleme maçını izlemek için gideceğinin açıklanması ile Ermenistanla sınırların açılması kamunun gündemine getirildi. Problem Ermenistan gibi, Türkiye kamuoyunun duyarlı yaşadığı bir problem olduğu için muhalif partileri buna tepkilerini gösterdiler. Fakat Abdullah Gül bu niyetinden vaz geçmeyeceğini bildirdi.

Türkiyenin bu adımından sonra iki ülke ilişkilerinin hemen iyileşeceği konusunda propaganda kampanyası başlandı. Çok ciddi politikaçılar tarafından Ermenistanın işgale son

¹⁴⁸ Azerbaycan Milli Elmler Akademisi, Felsefe, Sosioloji ve Hukuk Enstitüsü, "Politologiya və Siyasi sosiologiya şöbəsi" nin dissertantı, yagubabuyusuf@gmail.com, Tel: (+994 55 202 61 56), (+994 50 613 23 13)

¹⁴⁹ Stephan H Astourian, "From Ter-Petrosyan To Kocharian: Leadership Change In Armenia", Berkeley Program In Soviet And Post-Soviet Studies Working Paper Series, 2000-2001, s. 20

¹⁵⁰ Gerard J. Libaridian, Ermenilerin Devletleşme Sınavı, (The Challenge of Statehood), Çev. Alma Taşlıca, Ankara: İletişim Yayınları, 2000, s. 36

¹⁵¹ Ömer Engin. Lütem ile söyleşi, 2023 Dergisi, Sayı 12, 15 Nisan 2002, s. 29

koyacağı, Türkiye sınırlarını tanıyacağı, ABD ve Fransa gibi büyük güçlerin Türkiyeyi destekleyeceği konusunda açıklamalar da konuşuldu.¹⁵²

Türkiyedeki canfeşanlığın aksine ermeni politikaçıları, özellikle diasporu Abdulla Gülün ziyaretini kendilerinin zaferi gibi kaleme verdiler.¹⁵³ Ermeni cumhurbaşkanı Serj Sarqsyan Abdulla Gülün Ermenistana gelmesinden sonra da bazı açıklamalarında Büyük Ermenistan düşüncesinden vaz geçmediklerini beyan etmiştir.

Tüm bu olanlara rağmen ABD ve Batının baskısı altında Türkiye yetkilileri bu ermeni açılımını devam ettirdiler. 9 ekim 2009 tarihinde Surihte Ermenistan ve Türkiye arasında protokoller imzalandı. Radikal milliyetçi ermeni politikaçıları türk-ermenî protokollerine, Ermenistanın Türkiyenin toprak bütünlüğünü tanınmasına, türk ve ermeni tarihçilerden kurulu 1915 yılında oluşmuş olayları araştıracak bir komissyonun kurulmasına karşı çıktılar. Daşnak Partisinin de fakto lideri Armen Rustamyan, "Eğer halk endişelerimizi paylaşmazsa, biricik başımıza bu yola devam edeceğiz," dedi. Rustamyan, "Fakat eminim ki, Ermeni halkı rejim değişimi talebimizi anlayacak ve bu adımları atmak düne göre çok daha kolay olacaktır," dedi.¹⁵⁴

Ermeni toplumunda gerçekleştirilen anket araştırmaları da protokollere olumlu tepki gösteren kesiminin milliyetçi kesim olduğunu ispatlamaktaydı. Ermenistan hükümeti her ne kadar Türkiye'yle imzalanan protokolleri kamuoyuna "diplomatik bir zafer" gibi yansıtısa da, muhalefet protokolün birçok maddesinin "Ermenistan'ın aleyhine" olduğunu öne sürerek bunlara şiddetle karşı çıkıyor.¹⁵⁵

Protokollere ve Türkiye ile işbirliğine karşı sert tepki diaspor tarafından da keskin belirtilmekte idi. Özellikle, ABD-deki ermeni diasporu Ermenistanda cumhurbaşkanı Serj Sarqsyana ve yandaşlarına Türkiye ile işbirliği politikasına tepki gösteriyor ve ülke içindeki muhalefetle birleşerek süreyi durdurmaya çalışıyorlardı. 31 Ağustos'ta kamuoyuna açıklanan protokollere karşı çıkanlar Türkiye'nin bugünkü sınırlarının resmen tanınması halinde tarihsel toprak taleplerinin dayanaksız kalacağını söylüyorlardır.¹⁵⁶

"Miras" Partisi başkanı Armen Martirosyan 1915 olaylarını araştıracak bir alt komisyonun kurulacak olmasını, "Soykırım"ın tanınması sürecine darbe olarak nitelendirdi. Martirosyan, bu kaygıları nedeniyle partisinin "referandum" talep ettiğini de açıkladı.¹⁵⁷

Protokollerin imzalanmasından sonra internet ve başka haber kaynaklarında ermeni muhalefetinin Türkiye ile işbirliğine tepki gösterdiğine ilişkin haberler ön plana çıktı. Bu haberlerden birinde ülke muhalefetinin protokollerin parlamentoya gönderilmesinden rahatsız olduğu belirtilmekte idi.¹⁵⁸

Ermenistandaki onanma süresi Türkiyedekinden bir az farklıdır. Andlaşma ve kanun teklifleri önce Anayasa Mahkemesine gelir ve burada anayasaya uygunluğu kontrol edilir. 10 ekim 2009 tarihinde İsviçrenin Sürîh şehrinde imzalanan Türkiye-Ermenistan Protokolleri de önce Anayasa Mahkemesinin önüne geldi. Mahkemenin kararı merakla beklenmekte idi ve mahkeme 12 ocak 2010 tarihinde kararını açıkladı. Kararı okuyan mahkeme başkanı Gagik

¹⁵² Celalettin Yavuz, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ermenistan Ziyareti Ermeni Lobisinin Zaferi mi?", TÜRK SAM (www.turksam.org web sayfası,), 4.9.2008.

¹⁵³ Sinan Oğan, "Cumhurbaşkanı Gül'ün Bakü Ziyareti Gönül Alma mı, Yoksa Arabuluculuk Girişimi mi?", TÜRK SAM web sayfası, 27.10.2008. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişmesi ve Azerbaycan'la ilgili ayrıntılar için bkz: (1) Sinan Oğan, Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimi: "Ermenistan Açılımı", TÜRK SAM web sayfası, 28.10.2008.

¹⁵⁴ <http://www.internetajans.com/default.asp?NID=89041>

¹⁵⁵ Ermeniler çözüme nasıl bakıyor? <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/14/ermeniler.cozume.nasil.bakiyor/543329.0/index.html>

¹⁵⁶ Cenk Başlamış Diaspora açılıma karşı ayaklandı! <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1138435&b=Diaspora%20acilima%20karsi%20ayaklandi>

¹⁵⁷ Ermeni muhalefeti, protokolü referanduma götürmek istiyor <http://www.nethaber.com/Dunya/114153/Ermeni-muhalefeti-protokolu-referanduma-goturmek-istiyor>

¹⁵⁸ Ermenistan parlamentinin karşısında protokollere karşı miting <http://anspress.com/index.php?a=2&lng=az&nid=27302>

Harutiunian protokollerin Ermenistan Anayasasına uygun olduğunu açıklarken, kararında protokollerin yürürlüğe girmesini sözde soykırımın tanınması şartına bağladı. Kararda Bağımsızlık Bildirisinin 21. maddesine uygunluğu şart gibi belirtildi. İlgili bildiriye Türkiye'nin doğusu Batı Ermenistan olarak belirtilmekte idi. Kararda ayrıca protokollerle Ermenistanın Karabağ probleminde hiç bir yükümlülük altına giremeyeceği de dikkate alınmıştır. Karara bakınca protokollerde dikkate alınmış komisyonun 1915 yılındaki olayların tartışılması bile mümkün olmayacaktır. Ermeni mahkemesi kararında Büyük Ermenistan hayalini devam ettirmektedir, Türkiye'nin yüzde 50-si Ermenistandır ve bir gün mutlaka "bağımsız Ermenistana katılması gerekir" gibi açıklamalara yer vermekte idi. Mahkeme Türkiye ile ilişkiler bir tarafa diğer taraftan Karabağ probleminde hükümetin tavrına ilişkin sınırlarını belirlemektedir. Mahkemenin kararı mutlak ve karara karşı temyiz yolu kapalıdır. Bu kararla birlikte Ermenistan Meclisinde protokollerin onaylanma süresinin önünün açıldığı, Mecliste sürenin başlaması halinde onaylanmasının da problemsiz bir şekilde gerçekleşeceği belirtilmektedir. Fakat Ermenistandaki genel kamuoyu Türkiye ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin protokolleri tartışmaya açmadıkça Ermeni meclisinde de tartışmaya açılmaması yönündedir¹⁵⁹.

Ermeni mahkemesinin bu kararı bile muhalefet tarafından ciddi tepkilerle karşılanmıştır. Ermenistan Milli Konresi Anayasa mahkemesinin Türkiye-Ermenistan protokolleri ile bağlı kararını yüz kızartıcı adlandırmakta idi. Ermeni muhalefeti mahkeme kararının içgücünün ve "Daşnak" Partisinin nüfuzunun reputasyonunun korunmasına yönelik olduğu ve bu, Ermenistan için tuzak olabileceği kanaatinde idi. Ayrıca açıklamalarda, Ermenistan Anayasa Mahkemesi kararı ile Türkiye, Ermenistanla ilişkilerinin normalleşmesi sürecinin bozulmasını Ermenistan hükümetini sorumlu tutulması konusunda Türkiye'ye hediye vermiş oldu.¹⁶⁰

25 şubat 2010 tarihinde Türkiye-Ermenistan protokollerinin onanmasının askıya alınması konusunda karara varıldı. Ermenistan parlamentosu büyük ses çoğunluğu ile Türkiye-Ermenistan protokollerinin askıya alınması konusunda karara vardı. Ermenistan yetkilileri Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin uluslararası ortamda çözülmesinin mümkün olmadığını açıklamıştır. Protokollerin imzalanma sürecinin Ankara tarafından gereksiz olarak uzatıldığı için Ermenistan bu konudaki ilgili kararını açıklamıştır. Belirtmek isteriz ki, Ermenistan parlamentosu tarafından yürürlüğe giren belge uluslararası uzlaşmaların onanmasını, ayrıca imzalanma prosedurunun da durdurulmasına olanak sağlamaktadır.¹⁶¹

Protokollerin imzalanmasından sonra Serj Sarqsyyan başka ülkelerde yaşayan Ermenilerin konu ile ilgili görüşlerini anlamak için turneye çıktı. Turnenin amacını Serj Sarqsyyan şöyle açıkladı: "Tüm dünya hala Türkiye-Ermenistan protokollerinin etkisi altındadır. Tabii ki, bu problem ile ilgili görüşler farklıdır. Bugün baş verenler, bizi destekleyenler ve desteklemeyenler tarafından dikkatlice değerlendirilmektedir. Biz Ermenistan ve diaspora arasında "hiç bir anlaşmazlığın olmadığını"¹⁶² ispat etmek zorundayız. Fakat Serj Sarqsyyanın turnesi onu ispat etdi ki, farklı ülkelerde yaşayan Ermeniler hiç de aynı görüşte değildirler¹⁶³.

Serj Sarqsyyan Nyu-York'da, ABD-in batısındaki ve Kanadadaki Ermeni birliklerinin temsilcileri ile görüştü. Bir grup Ermeni ise S. Sarkisyanın oturduğu otelin önünde protesto

¹⁵⁹ Doç. Dr. Sedat Laçiner Ermenistan Anayasa Mahkemesi ve Protokoller Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu SALI 9 MART, 2010 www.usak.org.tr

¹⁶⁰ Ermeni müxalifeti Konstitusiyə məhkəməsinin qərarını "biabırçı" adlandırdı <http://deyerler.org/47471-ermjn-mxalifeti-konstitusiyə-mjhkmjsinin-qjardnd-biabdrd-adlanddrdd.html>

¹⁶¹ Ermeni deputatlar Türkiyə-Ermənistan protokollarının ratifikasiyasının dayandırılmasına dair qərar qəbul etdi <http://deyerler.org/50213-ermjni-deputatlar-tgrkiy-ermjnistan-protokollardndn-ratifikasiyasdndn-dayandrdldmasna-dair-qjrar-qjbul-etti.html>

¹⁶² Sarkisyan erməni xalqına müraciət edib <http://anspress.com/index.php?a=2&lng=az&nid=14062>

¹⁶³ Serj Sarkisyan Livanda etiraz aksiyası ilə qarşılıb http://az.apa.az/xeber_Serj_Sarkisyan_Livanda_etiraz__165367.html

gerçekleştirmiştir. Onlar ellerinde “Ermeniliyin geleceği için taviz verilemez!”, “Protokollere hayır!”, “Sahtekarlığa hayır!”, “Hiyanete hayır!” sözleri yazılı pankartlar tutuyorlardı.¹⁶⁴

Tüm zorluklara aldırmadan ermeniler protokollerin onanması sürecinde söz sahibi olmağa çalışıyorlardı. İşbu protokollerin onaylanması esasında onların çıkarlarına cevap vermektedir. Ayrıca, Ermenistan bununla Dağlık Karabağ probleminde Türkiye'nin Azerbaycanı destekleme pozisyonunu sonlandırmağa çalışıyor. Türkiyede protokollerin içeriği ile ilgili ciddi görüşler Azerbaycanın sert tepkisinden sonra derinleşti. Azerbaycan Respublikası cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyevin gösterdiği sert tepki Türkiyede bu protokollerin öforuna kapılmış bir çok politikaçını uyandırdı.¹⁶⁵

Protokollerle ilgili Türkiye halkının büyük çoğunluğu Azerbaycanın yanında yer aldı. Bir sıra sağ görüşlü insanlar bunun bir ABD ve İsrail projesi olduğu, ayrıca Rusya ve Avrupa Birliyi Türkiye'nin çöküşüne sebep olacak bu protokollerde ilgili olduğu gibi görüşlerini seslendirirdiler. Protokollerin imzalanmasından bir sene sonra olanlar bu sözlerin hakikat olduğunu ispat etmekte idi.

Malesef bugün Türkiye kamuoyunda ermeni politikaçıların manevralarına yanılan ve ermenilerin esas amaçlarının ne olduğunu anlayamayan kesimlerde mevcuttur. Biz AKP-ni sorgulamaktan ve duygularımızdan uzak bir sonuca varmaktayız. Ermeni politikaçıları Türkiye ile işbirliğinde farklı yönlerde olsa da her biri ayrılıkta radikaldirler. İster işbirliği yandaşları, isterse de ona tepki gösterenler Ermenistanın bu konuda kaybetmesini istememektedir. Bazı kesimler kendiliğinden ermeniler Türkiye'nin tam çökdürülmesi ve soykırımın tanınması mücadilesine bununla zarar vermektedirler. Bazıları ise protokollerin görünürde teslimiyetçi yönlerinin olduğuna bakmayarak makbul olduğunu düşünmektedirler. İşbu, protokollerin kabulü ve Ermenistanın Türkiye ile işbirliği Türkiye'ni Azerbaycandan uzaklaştırmaktadır. Aslında bununla ermeniler bölgede bu iki kardeş ve müttefik ülkenin gelecek yaşamındaki tehlikesizliğine büyük bir darbe indirmekte idi. O zaman her iki tarafın görüşü içeriğine göre geleneksel ermeni düşüncesinden dışarı çıkmamaktadır. Esasına bakılırsa Türkiye-Ermenistan yakınlaşması ermeni politikaçıların manevra olanaklarını artırabilir. Azerbaycan devletinin yetkilileri buna ilişkin kendi önlemlerini almış ve gerekli tepkilerini belirtmişlerdir. Şimdi bu konuda Türkiye devletinin ve kamuoyunun doğru kararlar almasına gerek duyulmaktadır.

Türkiye hükümetinin probleme real bakması zarureti ondan ileri gelmektedir ki, ermeni politikasında türkların taviz vermesine karşı teşekkür duygusu yaranmamakta, hatta ermeni saldırganlığı daha da güçlenir. Bu bakımdan ermeni siyasi analitik düşüncesinin ermeni-türk işbirliğine ve genel olarak bu süreçte tepkisi merak doğurmaktadır. Ermeni politikaçılarından Qagik Ter-Arutunyan yazısında ermeni özniteliğinin yüzünü belirtmektedir.¹⁶⁶ Yazarın düşüncesi Obamanın iktidara gelmesinden sonra dünyada bir “yeniden yüklenme” süreci başlanmıştır. Bu süreçte biri birine karşı oldukça radikal konumda olan devletler arasında bile işbirliği yavaşmaları gözükmektedir. İşbu “yeniden yüklenme” Türkiye'ni de kapsamaktadır. Probleme bu prizmadan bakan yazara göre Türkiye'nin Ermenistanla işbirliğinde bir motivasyonu mevcuttur. Qagik Ter-Arutunyanın düşüncesi gereğince Türkiye “ermenilerin, kürdlerin, assurilerin soykırımını hayata geçirmiş”¹⁶⁷ bir ülke gibi “aranılmakta olan zanlıya” benzemektedir. Bundan sonra ermeni politikaçısı ermenilerin nankörlük özniteliğine sadık olarak Türkiye'ni yine “gangren” olan bir vücuda benzetmektedir. Daha sonra Qagik Ter-Arutunyan Türkiye'nin ermenilerle işbirliği politikasında bir neosmançılık gördüğünü açıklamaktadır. Ayrıca ermeni politikaçısı ermenilerle türklar arasında işbirliği Bakü tarafından iyi karşılanmamaktadır ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin kötüleşmesine sebep olmuştur. Buna istinaten Qagik Ter-Arutunyan Türkiye ile ilişkilerin

¹⁶⁴ Serj Sarkisyan Nyu-York və Kanada da etirazlarla qarşılaşdı <http://deyerler.org/38948-serj-sarkisyan-nyu-york-vjj-kanada-da-etirazlarla.html>

¹⁶⁵ Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Televiziyasına müsahibəsi Azərbaycan.- 2009.- 10 ekim.- S. 1.

¹⁶⁶ Гагик Тер-Арутюнян РА-Турция:Контекст отношений <http://www.noravank.am>

¹⁶⁷ Yene orada

ermenî soykırımı tanınması şartıyla iyileştirilmesinin ülkesinin yararına olduğunu düşünmektedir. İşbu, olaydan dolayı Türkiye ile Ermenistan arasındaki işbirliği Azerbaycanı Dağlık Karabağ konusunda çaresiz bırakacaktır.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerine deyinenden biri de Ruben Melkonyandır. Ruben Melkonyan kendi yazısında Türkiye-Ermenistan protokollerine ilişkin görüşünü açıklamaktadır.¹⁶⁸ Yazarın ilk deyineneğimiz görüşü “ermenî soykırımı gerçeği hiç bir zaman tartışma konusu olamaz”¹⁶⁹ sözleridir. Konumunu belgelemek için Ruben Melkonyan Ermenistan cumhurbaşkanı Serj Sarkisyandan vecize getiriyor ki, ermenî cumhurbaşkanı da soykırımın inkar edilmezliğini belirtmiştir ve oluşturulan alt komisyonun tarihçilerden kurulu olmadığını söylemiştir.¹⁷⁰ Ruben Melkonyan bildiriyor ki, protokollere istinaten alt komisyon iki millet arasında güvenin oluşması konusunda yalnız o zaman doğru adım atmış olur ki, ermenilerin sahte soykırımının sonuçları ortadan kaldırılmış olsun. Ermenî yazar taleplerinde bir az daha ileri giderek soykırımın tanınması ile iş bitmemelidir demektedir. 1920 yıllarında sürgün edilen, 1937-38 yıllarında Dersim ihtilalinin yatıştırılmasında ve 1941 yılında “emlak vergisi” neticesinde maddî ziyan uğrayan ermenilerin de hakları geri iade edilmelidir. Görünen o ki, Ruben Melkonyan klasik ermenidir. Milletinin başka temsilcileri gibi onun da talepleri bitmemektedir. Ermenî yazar ermenilerin zarar görmüş bir yırtıcı yüzünü kendi yazısı ile doğrulamıştır.

Ermenistan dış politikasının bazı konseptual ilişkileri hakkında yazan Sergey Minasyan da Ermenistan-Türkiye ilişkilerine deyinmiştir.¹⁷¹ Yazar Türkiye devletini Ermenistan politikasını üçüncü devletten yani Azerbaycandan bağımlı etmekte günahlandırmaktadır. Onun sözlerine istinaten göre Türkiye Ermenistanla politika ilişkilerinde Azerbaycandan uzak durması gerekir.

Ermenî yazarlarından Ruben Safrastyan da ermenî-türk ilişkilerini ışıqlandırmıştır. Fakat onun işbu konuya yaklaşma tarzı esasen teorik yorumlamadan oluşmaktadır.¹⁷² Ruben Safrastyan Türkiyenin uzun müddet Ermenistanla ilişki kurmamasını hiçte hoş karşılamamaktadır. Yazar Türkiyenin Ermenistanla ilişkiler kurmasını bazı şartlara bağladığı görüşündedir. Bu şartların var oluşu ise karşılıklı ilişkilerin yapılmasına kğtü etki yapmaktadır.

Hayk Demyan ise Türkiye-Ermenistan ilişkilerini bölgedeki olayları dikkate alarak araştırmıştır.¹⁷³ Burada direk protokollerden ve çağdaş Türkiye-Ermenistan işbirliğinden konuşulmamaktadır. Fakat ilişkilerin tarihine deyinilmiş ve problemlerin ermenî bakış prizmasından araştırılmıştır. Genel olarak, Türkiye ve türklere ilişkilerinde ermenilerin şuan için tutmuş oldukları tavırlarında bile humanizme yer verilmemektedir. Ermeniler protokollerin imzalanmasından sonra bile türklere karşı sadırı içerikli yazılarının sayısını daha da artırmışlardır.

Görünür de Türkiye-Ermenistan işbirliği müşahede edilse bile ermeniler kendi işlerini durdurmaktan devam ettirmektedirler. Ermenî diasporu ve onun lobbisi sahte ermenî soykırımı problemini ABD Kongresinin Nümayendeler Palatasının Dış İlişkiler Komisyonuna çıkardı. Burada ABD-in de bazı çıkarlarının olması istisna değildir. Çünkü tüm baskıları aldırılmadan Türkiye Karabağ şartını gündemde tutmaktadır. Fakat Türkiyede sahte ermenî soykırımı projesinin birinci aşamasının geçmesi itirazlara sebep oldu. Yenilikçi yazarlar ise Azerbaycanın önemine bundan sonra daha çok dikkat edilmesinin gerekli olduğunu bu ve ya

¹⁶⁸ Рубен Мелконян Об армяно-турецких протоколах <http://www.noravank.am>

¹⁶⁹ Կենә orada

¹⁷⁰ Կենә orada

¹⁷¹ Сергей Минасян Некоторые концептуальные основы внешней политики Армении <http://www.noravank.am>

¹⁷² Рубен Сафрастян Армяно-турецкие отношения: попытка теоретической интерпритации с позиции реалистической школы (вводные замечания) <http://www.noravank.am>

¹⁷³ Гайк Демоян Некоторые аспекты армян- турецких отношений в контексте региональных процессов <http://www.noravank.am>

başka tarzda ifade etdiler. Esasına bakılırsa Azerbaycandaki bazı kesimlerin görüşüne göre Ermenistan bu protokollerle sadece bir oyun oynuyor. Bu oyunun esas amacı ise sahte soykırımın kabul ettirilmesi ve Türkiye'nin Azerbaycanı desteklemesini sonlandırmaktır. Azerbaycan basınında bu konu ile ilgili çıkan yazıların birinde şöyle denmektedir: “Çok kısa sürede Türkiye bu belgenin görüşülmesi için Büyük Millet Meclisine gönderdi. Fakat Ermenistan bu problemde aceleci davranmamayı tercih etti. Sanki, sınırların açılması onun için değil, Türkiye için hayati ehemmiyet taşımaktadır. Ermenistan Anayasa Mahkemesi (KM) protokollerin onanması için yeşil ışık yaktı. Fakat anlaşılan o ki, KM bu razılığını özel şartlarla vermiştir. Doğrudur, Ermenistan politikaçıları bunu inkar etmekte ve KM-in şartsız razılık verdiğini bildirmektedirler. Nasıl olursa-olsun, Türkiye Ermenistanı “şımarıklık” etmemeye çağırmıştır. Eğer KM-in kararında değişik hiç bir şey yoksa, o zaman Ermenistan bunu kullanarak Türkiye'nin işi “uzatdığı”ndan dolayı neden sessizliğini bozmuyor? Çünkü bu protokoller sadece iki devletin resimleri arasında imzalanmamıştır ve bu senette aracı devletin de imzası vardır, imza atma töreninde AGİT Minsk Grubunun eşbaşkan ülkelerinin saygıdeğer resimleri katılmışlardır. Acaba sınırların açılması için büyük çaba harcayan bunun için kapıları çalan, ağaların karşısında göz yaşı döküb, yardım isteyen Ermenistan niye şımarıklık etmektedir? Demek ki, protokollerde Ermenistanı tatmin etmeyen bir takım meseleler mi var. Eğer Türkiye muhalefetinin, ayrıca bizim de politikaçıların bir kısmının belirttiği gibi, bu belge yalnız sınırların açılmasına hizmet etmekteyse, o zaman mantıkla Ermenistan bu protokollerin imzalandığı gün onanması gerekirdi. Belgenin imzalandığı gününden fazla bir zaman geçse bile belge Ermenistan parlamentosuna iletilmemiştir. Hatta ermeni resimlerinden seslenen bilgilere istinaten belge Türkiye Büyük Millet Meclisinde onandıktan sonra Ermenistan parlamentosuna iletilecektir. Bu ne demektir? Sınırların açılması Türkiye için tanınan imtiyaz mıdır? Hayır. Bu protokollerin yürürlüğe girmesi bölgede yeni bir sayfanın açılmasına sebep olacaktır. Protokolde Ermenistanın bu aşamada “soykırımı” ve toprak taleplerini bırakmasının gerekliliğini dikkate alan şartlar mevcuttur. Bu tür taleplerden geri adım atmak ise Ermenistanı Ermenistan olmaktan çıkarır. “Soykırım” yoksa, ermeni diasporu yoktur, toprak talebi yoksa, “Büyük Ermenistan” da yoktur anlaşılmaktadır. Önceki Ermenistan olmazsa, tabii ki, Karabağ problemi de çözüme ulaştırılmış olacaktır. Fakat Karabağ problemine kadar protokoller Ermenistanı seçim karşısında bırakmaktadır. Bu seçimle ilgili Ermenistan kendi başına karar veremez. Onun ağaları da bu problemde kendi beklentilerini temin etmelidirler ki, Ermenistana onanma için yeşil ışık yaksınlar. Eğer bu olursa, o zaman Ermenistan kendi için vazgeçilmez bazı taleplerinden, ayrıca Karabağdan imtina etmiş olacaktır. Aksi durumda ise, sınırların açılmamasının sorumluluğu Ermenistanın üzerine düşecek ve Kıbrıs probleminde olduğu gibi, Türkiye uluslararası güçlerin baskısından kurtulacaktır.”¹⁷⁴

Kullanılmış Dökümanlar:

1. Celalettin Yavuz, “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Ermenistan Ziyareti Ermeni Lobisinin Zaferi mi?”, TÜRKSAM (www.turksam.org web sayfası,), 4.9.2008.
2. Cenk Başlamış Diaspora açılıma karşı ayaklandı! <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1138435&b=Diaspora%20acilima%20karsi%20ayaklandi>
3. Ermenistan parlamentosunun karşısında protokollere karşı protesto <http://anspress.com/index.php?a=2&lng=az&nid=27302>
4. Ermeni muhalefeti Anayasa mahkemesinin kararını “biabırçı” adlandırdı <http://deyerler.org/47471-ermjni-mgxalifjti-anayasa-mjhkjmjsinin-qjrrardnd-biabdrgd-adlandrdd.html>

¹⁷⁴Ürfan Məmmədli Türkiyə-Ermənistan protokollarının aqibəti
<http://www.zamalmn.az/az/yazarDetay.do?haberno=28262>

5. Ermeni deputatlar Türkiye-Ermenistan protokollerinin onanmasının durdurulmasına ilişkin karar kabul etti <http://deyerler.org/50213-ermjni-deputatlar-tgrkiyj-ermjnistan-protokollerdndn-onanmasdndn-dayandrdlmasdna-dair-qjrar-qjbul-etti.html>
6. Ermeniler çözüme nasıl bakıyor? <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/14/ermeniler.cozume.nasil.bakiyor/543329.0/index.html>
7. Ermeni muhalefeti, protokolü referenduma götürmek istiyor
8. Gerard J. Libaridian, Ermenilerin Devletleşme Sınavı, (The Challenge of Statehood), Çev. Alma Taşlıca, Ankara: İletişim Yayınları, 2000, s. 36
9. Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin Azerbaycan Televiziyasındaki demeci Azerbaycan.- 2009.- 10 ekim.- S. 1.
10. Sarkisyan ermeni millete müracatda bulundu <http://anspress.com/index.php?a=2&lng=az&nid=14062>
11. Serj Sarkisyan Livanda protestoyla karşılandı http://az.apa.az/haber_Serj_Sarkisyan_Livanda_etiraz__165367.html
12. Serj Sarkisyan Nyu-York ve Kanada da tepkilerle karşılaştı <http://deyerler.org/38948-serj-sarkisyan-nyu-york-vjj-kanada-da-etirazlarla.html>
13. Sinan Oğan, “Cumhurbaşkanı Gül’ün Bakü Ziyareti Gönül Alma mı, Yoksa Arabuluculuk Girişimi mi?”, TÜRK SAM web sayfası, 27.10.2008. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişmesi ve Azerbaycan’la ilgili ayrıntılar için bkz: (1) Sinan Oğan, Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimi: “Ermenistan Açılımı”, TÜRK SAM web sayfası, 28.10.2008.
14. Sedat Laçiner Ermenistan Anayasa Mahkemesi ve Protokoller Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu PAZARTESI 8 MART, 2010 www.usak.org.tr
15. Stephan H Astourian, , “From Ter-Petrosyan To Kocharian: Leadership Change In Armenia”, Berkeley Program In Soviet And Post-Soviet Studies Working Paper Series, 2000-2001, s. 20
16. Ömer Engin. Lütem ile söyleşi, 2023 Dergisi, Sayı 12, 15 Nisan 2002, s. 29
17. Ürfan Memmedli Türkiye-Ermenistan protokollerinin sonucu <http://www.zamalmn.az/az/yazarDetay.do?haberno=28262>
18. <http://www.internetajans.com/default.asp?NID=89041>
19. <http://www.nethaber.com/Dunya/114153/Ermeni-muhalefeti-protokolu-referanduma-goturmek-istiyor>
20. Гагик Тер-Арутунян РА-Турция:Конртекст отношений <http://www.noravank.am>
21. Гайк Демонян Некоторые аспекты армян- турецких отношений в контексте региональных процессов <http://www.Noravank.am>
22. Рубен Мелконян Об армяно-турецких протоколах <http://www.noravank.am>
23. Рубен Сафрастян Армяно-турецкие отношения: попытка теоретической интерпритации с позиции реалистической школы (вводные замечания) <http://www.noravank.am>
24. Сергей Минасян Некоторые концептуальные основы внешней политики Армении <http://www.noravank.am>

ÖZET

Makale çok gündem de olan bir konuya Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin yeniden gelişmesine ermeni kamuoyunun tepkisini ele almaktadır. Makalede Ermenistan politikaçıların ve partilerinin, ayrıca ictimai politikaçıların probleme yaklaşma tarzı öğrenilmiş, ayrıca farklı farklı araştırmacıların da düşüncelerine istinat edilmiştir. Makalede Azerbaycan yetkililerinin de bu işbirliğine bakışına, ayrıca ermeni açılımına giden yolun tefsirine de yer verilmiştir. Araştırma zamanı yeteri kadar zengin kaynaklara istinat edilmiştir.

(15)
**AZƏRBAYCANIN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ NEFT
AMİLİNİN ROLU**
Turan MƏMMƏDOV

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə Sosiologiya və Hüquq İnstitutunun aspirantı

Enerji təhlükəsizliyi məsələsi son on ildə bir çox dövlətlərin xarici siyasətlərində xüsusi yer tutmağa başlamışdır. İstər enerji istehsalçıları, istərsə də istehlakçılar enerji təhlükəsizliyini təmin etməyə çalışırlar. Belə ki, enerji istehsalçıları öz ölkələrində istehsal etdikləri enerji resurslarını alternativ yollarla dünya bazarlarına çatdırmağa, öz növbəsində enerji istehlak edən ölkələr isə bu resursları öz bazarlarına alternativ yollarla nəql etməyə çalışırlar. Göründüyü kimi, müasir dünyada enerji resurslarının nəqliyyatının şaxələndirilməsi əsas məsələyə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin hesabatına görə, bu ölkənin xarici və təhlükəsizlik siyasətinin əsas geosiyasi təyinedici amilləri aşağıdakı kimi müəyyən edilə bilər: [1]

1. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi
2. Azərbaycanın enerji resursları
3. Avropa ilə əlaqə və Avro-Atlantik strukturlara daha da geniş inteqrasiya etmək üçün güclü istək

4. İslami irs türk ölkələri ilə mədəni yaxınlıq və çoxtərəfli təsisatlarda yaxınlıq

Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin və o cümlədən enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin fundamental əsasları Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyasında əks olunmuşdur. Bu konsepsiyanın enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı hissəsində deyilir:

“Enerji təhlükəsizliyi siyasəti Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan sektorunda yerləşən mövcud neft və qaz yataqlarının, habelə perspektivli strukturların işlənməsi, istismarı, müasir neft-qaz özüllərinin tikintisi və quraşdırılması, əsas neft və qaz ixrac boru kəmərlərinə, terminallarına olan təhdidlərin aşkar edilməsi, qiymətləndirilməsi və adekvat tədbirlərin görülməsi Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin ən mühüm fəaliyyət istiqamətlərindən biridir”. [2]

Bunları nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, Azərbaycan nefti ölkəmizin milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm faktorlardan birinə çevrilmişdir. Neftin milli təhlükəsizliyimizdə oynadığı rolu aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırmaq olar:

1. Neft faktoru Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması üçün təsiredici mexanizmə çevrilməkdədir.
2. Neft faktoru Azərbaycanın geopolitik maraqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir.
3. Neft faktoru Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyinin ayrılmaz komponentlərindən biridir.
4. Neft faktoru Azərbaycanın beynəlxalq arenada pozitiv imicinin formalaşmasına real zəmin yaratmışdır.
5. Neft faktoru ölkənin hərbi təhlükəsizliyinə beynəlxalq qarantıyanın formalaşmasına birbaşa təsir göstərir. [3]

Xatırladıq ki, bütün bu müddəalar İlham Əliyevin neft amili ilə bağlı yürütdüyü diplomatik siyasətin ümumiləşdirilmiş nəticələridir.

Eyni zamanda qeyd etmək olar ki Azərbaycanın atdığı qətiyyətli addımlar regionun və dünyanın enerji təhlükəsizliyini təmin edib, çoxşaxəli enerji marşrutları sisteminin yaradılmasına əlverişli zəmin yaradıb. Azərbaycan hökuməti nümayiş etdirdiyi siyasi iradə ilə trans-enerji layihələrinin çəkilişinə səbəb olub, Avro-Asiya Neft Nəqli Dəhlizi sisteminin yaradılmasını reallaşdırıb. Dünya dövlətlərinin yanacaq təminatında mühüm rol oynayan Azərbaycanın Xəzər-Qara-Baltik-Aralıq dənizləri dəhlizinin yaradılması istiqamətində intensiv addımlar atması isə dünyanın enerji xəritəsinin zənginləşməsinə səbəb olur.

Enerji qaynaqlarının xarici neft şirkətlərinin istifadəsinə açıldığı gündən etibarən Azərbaycan beynəlxalq siyasətin və iqtisadiyyatın bir yerdə toqquşduğu bir ölkə olmuşdur. Daxili sabitliksizlikdən etnik separatçılığa, siyasi qiyamlardan torpaqlarının işğal olunmasına qlobal rəqabətin gətirdiyi xarici siyasət istiqamətini təyin etmə çətinliyindən təkrar bir müstəmləkə olma təhlükəsinə qədər hər cür mənfilikdə sahib olduğu enerji qaynaqlarının inkar edilməz təsiri olmuşdur. Azərbaycan həm Əbülfəz Elçibəy dövründə həm də Heydər Əliyev dövründə enerji sərmayələrini və boru xəttləri yollarını ölkənin daxili və xarici siyasətinə istiqamətli xarici təzyiqləri qırmaq, iqtisadi, siyasi və təhlükəsizlik mövzusunda ölkənin müstəqilliyinin gücləndirmək üçün istifadə edilmişdir. Bu mövzuda imzalanan neft müqavilələrində enerji şirkətlərinin aldığı paylara və boru xəttlərinin yollarına baxıldığı zaman əslində Azərbaycanın xarici siyasətdə nə etmək istədiyi görünməkdədir. Azərbaycanın Qərb istiqamətli xarici siyasəti əvvəl Xalq Cəbhəsinin Bəyannaməsində daha sonra Heydər Əliyevin Qərb şirkətlərlə imzaladığı "Əsrin Müqaviləsində" özünü göstərdi. Heydər Əliyev dövründə bu strategiyanın daha uğurlu olduğu deyilə bilər. Neft müqavilələrində ABŞ və Avropa dövlətləri qədər, Rusiya və İranın mənfəətləri göz qarşısında saxlanılaraq neft müqavilələrində onların da neft şirkətləri yer almış və regional tarazlıq gözlənilmişdir. Regional dövlətlərin mənfəətlərinin güdülməsi Azərbaycan xarici siyasətində tarazlığın qurulması baxımından əhəmiyyətli rol oynamışdır. Boru xətlərinin yolları mövzusunda iqtisadi məhsuldarlıq deyil geosiyasi mübarizənin vacibliyi və siyasi təhlükəsizliyi olan yollar seçilməmişdir. Azərbaycan neftini dünya bazarına daşıyacaq boru xəttləri ölkənin iqtisadi olduğu qədər siyasi təhlükəsizliyi üçün də əhəmiyyətli olmasından qaynaqlanmışdır. Boru xəttləri və enerji sərmayələri Azərbaycanın Tehran-Yerevan- Moskva təhdidinin kilid nöqtəsi olan Ermənistanın regional projelərin xaricində qalaraq xəttin qırılmasına səbəb olacaq. Xəttin qırılması səbəbindən regional tarazlıqların fərqli istiqamətdə inkişafına səbəb olmaqdadır. Enerji projeləri Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə geosiyasi üçbucağının inkişafında, Azərbaycanın GUAM daxilində nüfuzunun artmasında, Azərbaycan-İsrail, Azərbaycan-ABŞ əlaqələrinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Azərbaycanın bu ölkələrlə əlaqələrinin inkişafı regional təhdiddən xilas olması baxımından əhəmiyyətli rol oynamaqdadır. Bəzi dəyərləndirmələrə görə Azərbaycan Tehran-Yerevan-Moskva təhdidini qırmaq üçün İsrailə əlaqələrinə əhəmiyyət verməkdədir. BTC və BTƏ ilə İsrail də yaxından maraqlanmaqda və bu mövzuda Azərbaycan və Türkiyə hökumətləri ilə işbirliyindədir.

Qloballaşma şəraitində Azərbaycanın təhlükəsizliyinə real təhlükə törədən Moskva-Yerevan –Tehran üçlüyünə qarşı Azərbaycan öz təhlükəsizliyini və mənafeələrinin qorumaq üçün Qərbə NATO-ya inteqrasiyanı üstün tutur.

Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında NATO-Azərbaycan əlaqələrinin zəruriliyinə əsas kimi göstərilən arqumentləri belə qruplaşdırmaq mümkündür:

- 1) Bu əlaqələr Azərbaycanın gələcəkdə təhlükəsizliyinə tam əminlik yaradır;
- 2) Azərbaycan üçün həllini gözləyən vacib problemin-Dağlıq Qarabağ probleminin həlli reallaşacaq;
- 3) Neft hasilatının və ixracatının təhlükəsizliyi təmin ediləcək;
- 4) Xəzərin statusunun həlli başa çatdırılacaq;
- 5) Azərbaycan ordusu NATO standartlarına uyğun olaraq formalaşacaq. [4]

NATO-Azərbaycan münasibətlərini tədqiq edənlərin və siyasi ekspertlərin əksəriyyəti NATO-nun Şərqi genişlənməsinə haqq qazandıraraq, belə genişlənmənin məhz təhlükəsizlik üçün vacib olduğunu arqument kimi irəli sürürlər. Lakin belə təhlükəsizliyin mahiyyəti və ya hansı tərəfin təhlükəsizliyinin nəzərdə tutulduğu adətən qabardılmır. NATO-nun son 15 ildəki hərbi əməliyyatlarının mahiyyəti göstərir ki, belə əməkdaşlıq heç də yerli əhalinin təhlükəsizliyinin qorunması məqsədilə həyata keçirilmir. NATO-nun Balkan yarımadasında və Əfqanıstandakı hərbi əməliyyatları da bu regionda ABŞ-ın gələcəyə yönəlmiş maraqlarından xəbər verir. Qərb imperializminin təcavüzkar siyasətinə müqavimət göstərə biləcək ölkələrin parçalanması və ya məhv edilməsi NATO-nun genişlənməsinin gizli məqsədlərindədir.

Azərbaycanın həllini gözləyən digər vacib problemi Dağlıq Qarabağdır. Azərbaycanın NATO-ya inteqrasiyasını təbliğ edən siyasilərin və politoloqların əksəriyyəti Azərbaycanın NATO-ya qoşulacağı təqdirdə bu problemin həllinin mümkünlüyünü dolayısı ilə qeyd edirlər. Lakin NATO-nun mahiyyətini diqqətlə öyrəndikdə və bu qurumun Şərqi genişlənməsinin, Qafqazdakı fəaliyyətinin əsas məqsədlərini araşdırdıqda məlum olur ki, Azərbaycanın NATO-ya qoşulması Dağlıq Qarabağ probleminin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllini nəinki mümkün etmir, əksinə, bu problemin uzun müddət üçün "dondurulmasını" stimullaşdırır. Belə ki, əgər Azərbaycan və Ermənistan NATO ilə əməkdaşlıq edəcəksə, NATO bu ölkələrin bir-biri ilə münasibətlərinə qətiyyətlə qarışmayacaq və Dağlıq Qarabağ probleminin "dinc yolla həllinin axtarılması" bəhanəsi ilə "dondurulması"ni daha məqsədəuyğun hesab edəcək.

Azərbaycanın NATO-ya inteqrasiyasını təbliğ edən siyasilərin və politoloqların əksəriyyəti düşünür ki, Azərbaycan NATO ilə əməkdaşlığını genişləndirərsə, Ermənistan isə NATO-nu öz ərazisinə yaxın buraxmayacağına, bu halda da NATO Azərbaycan tərəfində dayanaraq Dağlıq Qarabağ probleminin həllinin hərbi variantını dəstəkləyəcək. Əksinə, ABŞ və digər Qərbi ölkələrinin regiondakı maraqları bunu deməyə əsas verir ki, Dağlıq Qarabağ probleminin həlli üçün hərbi variantı seçildiyi halda NATO tərəfindən Azərbaycana təzyiqlər ciddi sürətdə artacaq. Çünki NATO-nun Qafqazdakı missiyası Dağlıq Qarabağın erməni separatçılarından və ya Ermənistan qoşunlarından azad edilməsi deyil, ABŞ-in və NATO üzvü olan Avropa ölkələrinin təhlükəsizliyinin, o cümlədən enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Bu "təhlükəsizlik kəmərinin" Qafqazdan keçən hissəsi isə "Əsrin Müqaviləsi", BTC və BTƏ layihələri ilə bağlıdır. Odur ki, hər iki halda NATO yalnız bu missiyanı həyata keçirəcəkdir.

Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsində Avropanın əsas tərəfdaş ölkələrindən biridir, bu halda ölkəmiz tranzit azadlığı, ayrı-seçkiliyin olmaması prinsiplərinə əsaslanan tarazlaşdırılmış və kommertiya əsasında tariflərin müəyyənəndirilməsi məqsədilə Xəzər regionunun digər ölkələrindən Avropaya enerji daşıyıcılarının öz ərazisi ilə maneəsiz tranziti üçün lazımı şərait yaratmağa hazırdır. Biz hesab edirik ki, Mərkəzi Asiyada maraqlı ölkələrin milli şirkətləri ilə birgə bu cür layihələrin həyata keçirilməsi üçün ciddi hüquqi, texniki və ya digər maneələr yoxdur.

İşğal olunmuş torpaqların azad edilməsində Azərbaycan nefti üç istiqamətdə istifadə etməyə çalışmışdır.

1. Xarici tarazlığı öz lehinə dəyişdirmə vasitəsi olaraq Qərbi açılaraq imic yeniləmə və Fransa kimi Erməni istiqaməti dövlətləri neytrallaşdırma. 1988-ci ildə müharibəsi başlamadan Ermənilər təbliğat vasitəsiylə müharibəni qazanmışdılar. Xaricdə olan güclü Erməni lobbisinin yürütdüyü lobbifəaliyyətləri nəticəsində ABŞ və Avropada Azərbaycan yanlış tanındı və hətta ABŞ Azərbaycana iqtisadi və humanitar köməkləri qadağan edən 907-ci Düzəlişi qəbul etmişdir. Başqa sözlə Azərbaycanın ilk yandan özünü haqlı çıxarmaq və imic yeniləmək üçün mübarizə etmişdir. Neft şirkətləri ilə imzalanan neft müqavilələri Azərbaycanın enerji qaynaqlarının yanında ölkənin qarşılaşdığı işğal probleminin də dünya mətbuatında iştirak etməsinə səbəb olmuşdur. Bu müddətin sonunda Azərbaycanın Erməni lobbisi və Erməni sempatiyanlarının təbliğat təhdidini qırmağı bacardığı deyilə bilər.

2. Çəkiliş mərkəzi olaraq. Bakıdakı böyük enerji şirkətləri onu bölgənin enerji və sərmayə mərkəzinə, döndərə bilər. Bu eyni zamanda Azərbaycanı, Dağlıq Qarabağda yaşayan Azərbaycan vətəndaşları olan ermənilər üçün cəlbəedici edə bilər. Azərbaycanın razılıq verdiyi mərhələli planının sonunda səs vermə zamanı Ermənilərin iqtisadi olaraq daha yaxşı fürsətlər təqdim edən Azərbaycanı, iqtisadiyyatı inkişaf etmiş, həyat səviyyəsi aşağı və regional proseslərdən təcrid olan Ermənistandan üstün tutmasına səbəb olardı.

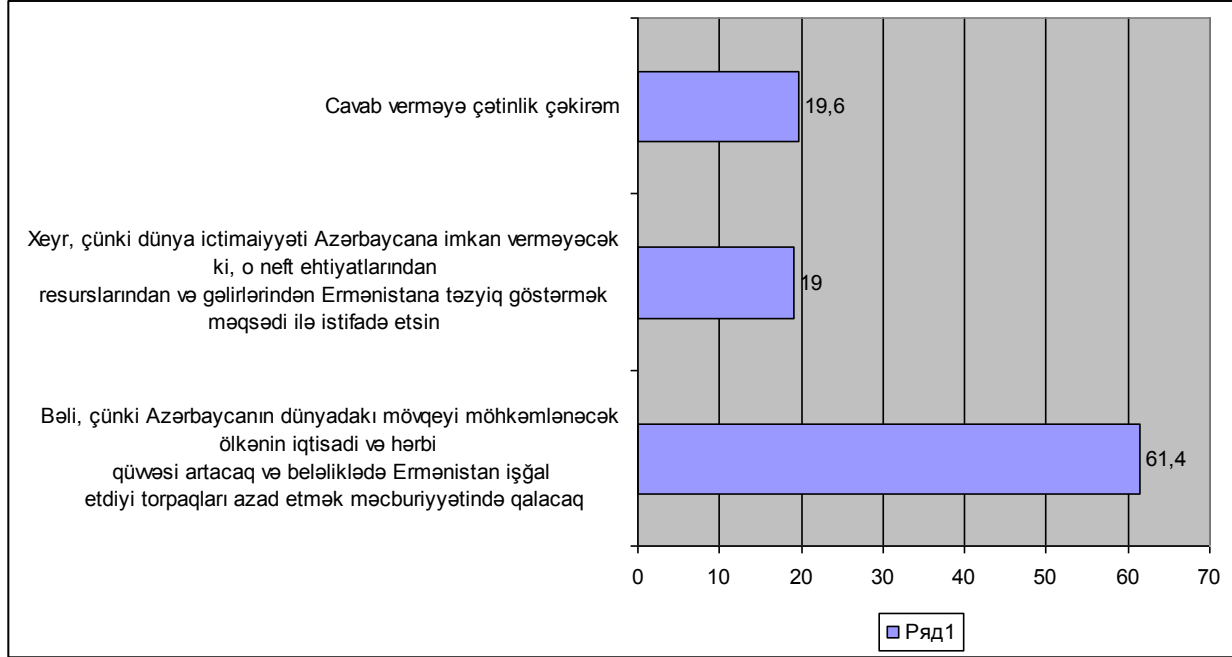
Təzyiq vasitəsi olaraq.

A. Ermənistanı regional enerji inteqrasiyalarının xaricinə çıxararaq iqtisadi çətinliyə salmaq yoluyla müqaviləyə məcbur etmək.

B. Hərbi gücünü artıraraq diplomatik görüşlərdə gücünü artırmağı hədəfləmişdir. Neftdən gələn qazanla hərbi büdcəsini və texnoloji gücünü artıraraq birbaşa olaraq

Ermənistana təzyiq etməyi hədəfləmişdir. [5] Aparılan rəy sorğuları da neft strategiyası çərçivəsində Azərbaycanın böyük üstünlük qazanacağına ümüd ifadə edilməkdədir. Siz nece hesab edirsiniz Azərbaycanın neft strategiyası Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsinə təsir edəcəkmi?[6]

Azərbaycan əsrin müqaviləsini və digər müqavilələri imzalarkən Azərbaycanın neft gəlirlərinin artdığı nisbətə hərbi büdcəsinin də artacağı və bunun da bölgədəki qüvvələr tarazlığının dəyişməsinə səbəb olacağı barədə şərhlər verilmişdir. Necə ki Azərbaycanın neft gəlirləri artdığı nisbətə hərbi büdcəsinin də artdığını görməkdəyik. Problemin hərbi yöndən həll edilməsi İlham Əliyev dövründə daha tez-tez dilə getirilmişdir. Lakin bəzi şərhçilərə görə Azərbaycanın hərbi yöndən problemi həll etməsi hələlik ehtimal xaricindədir. Bu da Rusiyanın Ermənistana etdiyi hərbi köməklərdən və Rusiyanın Ermənistanda olan hərbi əsaslardan qaynaqlanmaqdadır. Bir-birinin ardınca imzalanan müqavilələr dünya ölkələrinin bölgədə sabitliyin qorunması baxımından Azərbaycana olan marağı artırdı. Lakin bunlar Qarabağ məsələsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməsi üçün zəruri olan güc tarazlığında köklü dəyişimə səbəb olmadı. Bu dünya dövlətlərini Azərbaycanın ərazi bütövlüyüylə deyil enerji qaynaqları ilə yaxından maraqlandıqlarının göstəricisidir. Hətta enerjiden gələn qazanclar ölkənin hərbi və iqtisadi yönündə inkişafını kömək etsədə enerji mənfəətləri olan ölkələr bölgədə sabitliyin qorunmasını istəməkdədir. Yəni Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarını müharibə yoluyla geri alınmasına qarşı çıxmaqdadır. Bu baxımdan baxdığımız zaman isə enerji sərmayələrinin Azərbaycanın torpaq bütövlüyünün qorunması istiqamətində bir maneə olduğunu deyilə bilər.[7]

Azərbaycanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsində neft amilinin rolu.

Məqalədə Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinin əsas məqamları, milli təhlükəsizliyə təsir edən amillər və bu amillər içərisində əsas komponentlərindən olan neftin yeri və rolu araşdırılır. Müəllif milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində və xarici siyasətin həyata keçirilməsində neftin bir faktor kimi istifadə edilməsi yollarını təhlil edir. O cümlədən dövlətin enerji təhlükəsizliyinin təminatı strategiyasında neft amilinin əhəmiyyəti göstərilir. Bundan başqa Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi proseslərində neftin siyasi təsir imkanları araşdırılır.

Role of oil factor in insurance of security of Azerbaijan

The article deals with the fundamental points of the security of Azerbaijan, factors affecting the national security and place and role of oil which is considered one of the main components among these factors. The author analyses ways of use of oil factor in insurance of national security and implementation of foreign policy. Effectiveness of oil in assurance strategy of energy safety of the state is shown in the article as well. Likewise potentials of political influence of oil in settlement of Nagorno Karabakh conflict are analysed.

Qaynaqlar;

1. mfa.gov.az
2. Azərbaycan Respublikasının Mili Təhlükəsizlik Konsepsiyası
3. Azərbaycan nefti dünya siyasətində: 5 cilddə:- İ.Əliyev və b.- B.: Azərbaycan, 1997.- C.1.-87 s.
4. Geostrategiya ictimai siyasi jurnal 03 fevral 2011
- 5.Region Plus jurnalı Analitik baxış N 8.Bakı 2006,s36
- 6.Rəy Monitoring Mərkəzi iyun 2006
- 7.Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin beynəlxalq və regional əhəmiyyəti. Beynəlxalq konfrans: Tezislər Bakı 2007

(16)
KÖK TÜRKLERDE MÜZİK
Feyzan GÖHER VURAL¹⁷⁵

ÖZET

İslamiyet'ten önce Orta Asya'da kurulan en önemli Türk devletlerinden birisi, adında Türk kelimesinin geçtiği ilk siyasal örgütlenme olan Kök Türklerdir. Kök Türkler, sağlam bir devlet ve toplum yapısı kurmanın yanı sıra, sanatın çeşitli dallarında ve müzikte de önemli gelişmeler göstermişlerdir.

Literatür taramasına dayalı betimsel nitelikli bu çalışmada, Kök Türklerin müzik hayatları üzerine bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kök Türkler, Göktürkler, Orta Asya Türk Müziği, Türk Müzik Kültürü, Müzik

GİRİŞ

Orta Asya'da kurulan Türk birlikleri içinde, "Türk" adıyla anılan ilk siyasi örgütlenmeyi kuranlar, Kök Türkler olmuştur. 552 yılından başlayarak Bumin Kağan önderliğinde, tüm Orta Asya'ya yayılan çok geniş bir imparatorluk kuran Kök Türk devleti, Türk tarihi için çok önemli bir konumdadır. Türk milletinin adı olarak, asırlardan beri kullandığımız Türk kelimesi, kendi kaynaklarımızda ilk defa, en eski yazılı metinlerimizden olan Kök Türk bengu taşlarında, taşa kazılmış olarak geçmiştir. Farklı anlamlar yüklenmekle birlikte, genel kabul edilen yargıya göre Türk/türük kelimesi, güçlü olan anlamına gelmektedir ve Çince Tü-jüe / Tü-küe (Türkler / Güçlüler) kelimesi de büyük bir olasılıkla bu sözcüğün çoğulu olarak telaffuz edilmiştir.¹⁷⁶

Genellikle bu devletin adını Göktürk olarak telaffuz edilmesinde karşın, Gömeç (1999) gibi kimi biliminsanları, Göktürk kelimesinin aslında Köktürk olarak okunması gerektiğini ifade eder. Bu konu ilk kez W.Bang tarafından belirtilmiştir. Siyasi bir isimlendirme olan Kök Türk kavim adındaki Kök'ün manaları: mavi renk, gökyüzü, göğe ait, doğu, kök, kaynak, menşe gibi şekillerde açıklanmıştır.¹⁷⁷ Benzer şekilde değerli biliminsanı Emel Esin de Kök Türk kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Bu çalışmada da, bu görüşe uyarak Kök Türk kelimesi kullanılmıştır.

Kök Türk devrine ait maddi kültür miraslarının, Hun devrinde olduğu gibi büyük çoğunluğu mezar buluntularından ibaret değildir. Bu dönemin kalıntıları Hun dönemine göre daha değişik ve daha sağlam bir şekilde günümüze kadar gelebilmişlerdir. Kök Türklerin kendilerine ait bir yazı sistemiyle kendi dillerinde çeşitli materyaller üzerinde yazmaları, onlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. Ayrıca İslamiyet'ten önce kurulan diğer Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi, Çin kaynakları da Kök Türk tarihini aydınlatmaktadır.

Kurdıkları düzenli devlet teşkilatı, hukuk sistemi, toplumsal yapı, kadına yönetimde ve toplum hayatında verdikleri önem, bir dünya mirası olan Orhun Kitabelerini meydana getirmeleri gibi pek çok özellikleri Kök Türkleri tarih sahnesinde çok önemli bir yere koyar. Maden dökümünden, ahşap işlemeciliğine; kaya tasvirlerinden heykel yapımına kadar sanat konusunda güzel örnekler ortaya koyan Kök Türklerin Türk müziğinin gelişiminde de önemli bir rolü vardır.

Kök Türklerde Müzik

İslamiyet'ten önce kurulan Orta Asya Türk devletlerinde güzel sanatlara ilgi büyüktü. Dans ve müzik, toplu eğlencelerde sevilir ve aranırdı. Bunu hem Çin kaynaklarından hem de eski Türk destanlarından öğrenmekteyiz.¹⁷⁸ Bu eğlence ve festivallerin ayrılmaz bir parçası olan müzik, Kök Türklerin günlük hayatında çok önemli bir yere sahipti.

¹⁷⁵ Yrd.Doç.Dr. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi. Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi.

¹⁷⁶ Çıvgın, İzzet & Yardımcı, Remzi (2007), İslam Öncesi Türk Tarihi, Nobel Yayıncılık, Ankara.,s.22

; Sertkaya, Osman F. (1995), Göktürk Tarihinin Meseleleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara.,s.1

¹⁷⁷ Gömeç, Saadettin (1997), Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, Atatürk Kültür Merkezi Yayını 110, Ankara.,s.7

¹⁷⁸ Anadol, Cemal, F.Abbasova, N.Abbaslı (2007), Türk Kültürü ve Medeniyeti, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul,s.617

Kök Türklerde “toy” kelimesi “meclis-toplantı”, “devlet meclisi” anlamına gelmektedir. Kelimenin bir diğer ve yaygın anlamı ise bayram, ziyafet ve eğlenceli yemeklerdir. Diğer Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi, Kök Türklerde de bu toplantılara büyük önem verilmekteydi. Yılın beşinci ayında ilkbaharda yapılan ve halkın da katıldığı toplantı, bunların en dikkat çekeniydi. Çin kaynaklarına göre bu toplantılar, bir bayram gibi kutlamalara sahne olur, yarışlar yapılır, şarkılar söylenir, bolca kıymız içilirdi.¹⁷⁹ Nitekim Bizans elçileri de notlarında, Türk sosyal hayatını çok renkli şekilde anlatmışlardır.¹⁸⁰ Bayram ve festivallerde at ve ok yarışları yapılır, ayak topu oynanır, ayrı ayrı veya gruplar hâlinde neşeli şarkılar söylenirdi.¹⁸¹

Kök Türklerde toy merasimleri de devlet hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Toylar; doğum, bey oğlunun ilk avı, tahta çıkma, bir felaketten kurtulma ve elçi kabulü gibi sebeplerden dolayı yapılıyordu. Bunlardan başka; düğün toyları, ölüm toyları, ölü aşları, ad verme toyları, çocuğu olmayanların yaptırdıkları dilek ve hacet toyları, yemin toyları ve uğurlama karşılama toyları da yapılmaktaydı.¹⁸² Söz konusu toyların hemen hepsinde müzik önemli bir yer tutmaktaydı. Kök Türk hükümdarlarının düzenledikleri şenliklerden söz eden Hiuan-tsang ise Kök Türk eğlenceleriyle ilgili şöyle der: *Şölenler esnasında gürültülü müzikler işitiliyordu. Bunlar yarı vahşi havalar olsalar bile kulağa hoş geliyordu ve kalbi neşelendiriyordu.*¹⁸³ Burada Hiuan-tsang’ın yarı vahşi havalar olarak nitelediği, davullar eşliğinde çalınan eğlence müziği olmalıdır. Ona farklı gelen, Türklerin kullanmayı çok sevdiği, vurmali çalgıların çıkardığı kuvvetli ses olsa gerek. Ancak şüphesiz, Kök Türklerin icra ettikleri müzik türleri çok daha çeşitliydi.

Kök Türklerde dini müzik, Kam (Şaman) müziğidir. Bilindiği üzere, Kök Türkler, Gök Tanrıya inanıyorlardı ancak, bunun yanında Şamanist özelliklerini de barındırıyorlardı. Kamlar dini bir figür olmalarının yanı sıra, şair, şarkıcı, müzisyen, kâhin, hekim, halk gelenek ve menkıbelerinin yaşatıcıları olarak da kabul edilmiştir.¹⁸⁴ Kamlar tören sırasında sadece davul çalmaz, aynı zamanda ilahiler de söylerlerdi. Ruhlar âleminde karşılaştığı duruma göre, ilahi söylerken sesini yükseltip alçaltan kamlar,¹⁸⁵ müziklerini genellikle doğaçlama olarak yaparlardı.¹⁸⁶ Kamlar yeraltından gelen sesleri taklit ederken davulu kullanır, bunun için davulu yere vururlardı. Davuldan kimi zaman cızırtıya benzer cılız, kimi zamansa gök gürültüsüne benzeyen kuvvetli sesler çıkartan kamların zaman zaman çan ve zil kullandığı da bilinmektedir.¹⁸⁷ Kamın en önemli yardımcısı olan davul, Kök Türklerde, Türk mitolojisine ait çeşitli simgelerle süslenirdi.

Kamın kimi zaman kopuz kullandığı da görülür.¹⁸⁸ Kopuz, Kök Türkler döneminde büyük olasılıkla iki tellidir. Genellikle dut ağacından yapılan ve içinde gizemli bir atın ya da leyleğin ruhunun taşındığına inanılan kopuzun üzerine Kam tarafından çeşitli motifler işlenirdi.¹⁸⁹

Kök Türklerin Kutlu dağ olarak kabul ettikleri dağın tepesinde gök ayini, dağın eteğinde bir koruda, daha sonraları ise ağaç dibinde yer ve su ayini yaptıkları bilinmektedir. Gök ayini, ancak Gök Tanrının temsilcisi olan en yüksek hükümdarların hakkıydı. Yer-su ayinini bazen hükümdarın kendisi, bazen eşi veya ikinci derecede bir bey tarafından yönetebiliyordu.¹⁹⁰ Kök Türklerin her türlü eğlence ve törenlerinde müzik yaptıkları Çin kaynaklarınca belirtilmiştir. Buna dayanarak gök ayini ve yer-su

¹⁷⁹ Seyitdanlıoğlu, Mehmet (2009), “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:28 Sayı:45 s.2-4

¹⁸⁰ Gömeç, Saadettin (1999), Kök Türk Tarihi, Akçağ Basım Yayın Pazarlama, Ankara,s.20

¹⁸¹ Balaban, İskit (2006), İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,s.117

¹⁸² Ögel, Bahaeddin (1988), Türk Kültürünün Gelişme Çağları-Dünden Bugüne. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul,s.773

¹⁸³ Giraud, René (1999), Gök Türk İmparatorluğu, Çev. İ. Mangaltepe, Ötügen Neşriyat, İstanbul,s.129

¹⁸⁴ Kafesoğlu, İbrahim (1980), Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yayınları: 367. Türk Kültürü Kaynak Eserleri Serisi:12. Ankara,s.37

¹⁸⁵ Kaygısız, Mehmet (2000), Türklerde Müzik, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. İstanbul,s.65

¹⁸⁶ Ak, Ahmet Ş (t y.), Türk Musiki Tarihi, Akçağ Basım, Ankara,s.35 ; Uçan, Ali (2000), Geçmişten Günümüze Günümüzden Geçmiş Türk Müzik Kültürü, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara,s.27

¹⁸⁷ Çoruhlu, Yaşar (2002), Türk Mitolojisinin Anahtarları, Kabcacı Yayınevi, İstanbul,s.87-88

¹⁸⁸ Budak, Oğün Atilla (2006), Türk Müziğinin Kökeni – Gelişimi, Phoenix Yayınevi, Ankara,s.18

¹⁸⁹ Çıvgın ve Yardımcı,2007,age.s.107

¹⁹⁰ Esin, Emel (2004), Türk Sanatında İkonografik Motifler, Kabcacı Yayınevi, İstanbul,s.27

ayininde de müziğin yer almış olduğu düşünülebilir. Nitekim gök ayininde tuğ takımının yer aldığı bilinmektedir.

Kök Türklerde Kutlu Dağ, törenlerin yapıldığı yer olmanın yanı sıra, aynı zamanda hükümdarın makamı ve hükümdar ailesinin mezarlığı oluyordu. Dağda, toparlak bir havuzun üstündeki gök ve yerden oluşmuş mekan ile zamanın (gece-gündüz, mevsimler) simgelerini ifade eden dört yöne dönük, dokuz odalı Ming-t'ang tapınağı ve bunun astrolojik kulesi ile hükümdar köşkü yükselirdi. Emel Esin (2004) Hükümdarın mehterhanesinin de burada bulunduğunu ve gök ayininde ve başka merasimlerde çaldığını belirtmiştir. Burada mehterhaneden kasıt, o dönem Türk askeri müziğini icra eden tuğ takımı olmalıdır. Önemli siyasi anlamları da içeren tuğ takımı bu dönemde küvürk (kös), tomruk (davul), ceng (zil) gibi sazlardan oluşmaktaydı.

Diğer Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi Kök Türklerde de, yoğ / yuğ töreni büyük bir öneme sahipti. Bu törenlerde yer alan ağıtlar ve ağıtçılar çeşitli kaynaklarda dile getirilir. Örneğin Orhun kitabelerinde Bumın Kağan'ın ölümü ve cenaze merasiminde yocçı, sıgıtçı (yasçı ve ağlayıcı)ların geldiğinden söz edilir.¹⁹¹ Bilindiği üzere Türklerde yoğ töreni düzenlendiğinde pek çok boy gelerek, bu törene iştirak ederlerdi.¹⁹² Bu anlamda bu törenlerin siyasi ve toplumsal açıdan büyük önemi vardı.

Kök Türklere ait Birinci Altun Köl mezar kitabesinde kahraman Bars'ın ölümü anlatılmakta ve onun ardından yakılan ağıt yer almaktadır. Cenazeye katılanların şöyle dövündükleri belirtilir:

Altun Suna Yış keyiki, artgıl! Toggıl!

(Ey Altun Suna Dağı, Dağının geyiği yine çoğalsın, yine doğasın)¹⁹³

Yukarıdaki ağıt, bir Kök Türk yuğ (cenaze) töreninde söylenen bir ağıttır. Bu ağıt büyük ihtimalle doğaçlamaya dayanan bir melodi ile birlikte söylenmiştir.

Kök Türklerde şarkılarla bölünen şiirler okunduğu, bunun saz şairleri aracılığıyla gelenek haline geldiği bilinmektedir. Giraud (1999) hükümdarın çadırının altında böyle parçaların yüksek sesle söyleme resitasyonları ve resitaliflerinin yapıldığını mümkün görmektedir.

Diğer Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi, Kök Türklerde de halk şairlerine ozan derlerdi. Ozanlar yaylı (ıklığ) ya da telli kopuz kullanıcılar, kök adı verilen besteler yaparlar, bunları er olarak adlandırılan güftelerle söylerlerdi.¹⁹⁴

Kök Türk metinleri incelendiğinde de, müzikal nitelikli bir üslup dikkat çeker. Aliterasyonlar, simetrik cümlecikler gibi pek çok unsur, Tür düzyazı (nesir) üslubunun doğal olarak müzikal olmasını sağlamıştır.¹⁹⁵ Bu Kök Türklerin müziğe olan yatkınlıklarının edebi alana yansması olarak düşünülebilecek bir durumdur.

Kök Türkler Döneminde Müziğin Yapısı

Kök Türk döneminde müzikte pentatonik yapı iyice belirginleşmiş, ses (perde) sayıları artarak ezgiler genişlemiştir. Ezgi içinde perdeler geniş aralıklarla kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹⁶ Ezgilerin bu şekilde bir gelişme gösterdiğini, Hsue-tzung-ceng'in Göktürk Tarihi adlı eserinde yer alan ve Kök Türklere ait rakamlı notayla yazılan iki ezgi de görülmektedir.

Bu dönemde adları ve yapıtları yazılı Çin kaynakları yoluyla günümüze kadar ulaşan Türk müzikçilerini görmekteyiz. Kök Türkler döneminin ilk evresinde yaşayan bir Türk müzikçiyle ilgili bilgilerden anlaşıldığına göre, 6. yüzyılın ikinci yarısının başlarına doğru Türkistan'da en azından yedi mod (çığır / makam) kullanılıyordu. 568'de Çin sarayına gelin giden bir Türk prensesinin düğün alayında yer alan Kuça'lı müzikçiler arasında bulunan ve Çin kaynaklarında adı Su-chi-po olarak belirtilen Türk müzisyen, doğu Türkistan modlarını Çin sarayına tanıtmış, bunların yedi tane olduğunu belirtmiştir. Sucup Akari olarak bilinen bu Türk müzisyenin, 12 perdeli Türk müziği ses sistemini ve

¹⁹¹ Gömeç,1999,age,s.12

¹⁹² Ögel, Bahaeddin (2003). Türk Kültür Tarihi – Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – sayı:42-4. Ankara,s.131

¹⁹³ Esin,2004,age,s.20

¹⁹⁴ Anadol,2007,age,s.617

¹⁹⁵ Giraud,1999,age,s.235

¹⁹⁶ Ögel, Bahaeddin (2001). Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2170. Ankara,s.20

kuramını da Çinli müzیکçilere tanıttığı çeşitli kaynaklarda belirtilir. Yaptığı açıklamaların büyük takdir uyandırdığı yine Çin kaynaklarında yer alır.¹⁹⁷

Kök Türkler döneminde, devletin resmi-askeri müzik topluluğu olan tuğ takımlarında, üflemeli çalgıların vurmali çalgılara göre daha çok önem kazanmaya başladığı, dolayısıyla tuğ müziğinde ezgisel boyutun ön plana çıktığı tahmin edilmektedir.¹⁹⁸

Kök Türklerde Çalgılar

Kök Türklerin resmi çalgısı “köbürge” adı verilen davul ve boru idi. Davul, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Kök Türklerde de hükümdarlık sembolü olarak büyük bir öneme sahipti. Çinlilerin Türklerin hakanlık ayinlerinde verilen bilgilere göre, hakan tanınırken ona davul ve bayrak verilirdi.¹⁹⁹ Davul, kam müziği dışında da Türkler için çok önemli bir yere sahiptir. Köbrüg ya da köwrüg de denilen davul, Orhun kitabelerinde de geçmektedir.²⁰⁰ Davul Türkler için devletin simgesi niteliğindedir ve askeri müziğin de temel taşıdır. Kök Türkler döneminde davulun dışında kös, def ve ziller gibi vurmali çalgıların kullanılmıştır.

Kök Türkler hem bir çeşit kemeçe olan yaylı kopuzu hem de bağlamanın atası olan kopuzu çok sık kullanmışlardır. Yaylı (oklu) kopuz, “ıklığ” olarak adlandırılmıştır. Iklığ özellikle bu dönemde büyük gelişim göstermiştir.²⁰¹ Kopuz’da kullanılan teller genellikle at kılından yapılmıştır.²⁰² Bir çeşit uda benzeyen pipa da telli çalgılar arasında yer almıştır.

M.Ö.II. yüzyılda, görevli olarak Türk âlemine yollanan bir Çin generalinin dönüşünde, Türklerden alıp getirdiği çalgılarla sarayında bir müzik takımı kurdurup Türk melodileri çaldırdığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Bu sazlardan birinin “Hou Kya” adında, ileriden boynu dönük, üzerinde perde delikleri bulunan ve müthiş sesiyle ün yapmış bir üflemeli çalgı olduğu yine aynı kayıtlardan anlaşılmaktadır.²⁰³ Bu Türk çalgısının Hunlar ve Kök Türkler döneminde kullanıldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra devletin resmi çalgılarında olan boru, ayrıca sızgı, kaval ve flüt çeşitleri diğer üflemeli çalgılar arasında yer almıştır.

Sonuç

Kök Türkler döneminde Türk müziği biçimsel yönden gelişmeler göstermiştir. Ayrıca müzik çeşitliliği Hun dönemine göre daha net şekilde belirginleşmiştir. “Toy”larda, tören ve festivallerde, müziğe büyük önem veren Kök Türkler, kamlar aracılığıyla dini müziği, ozanlarla halk müziğini geliştirmiştir. Bu dönemde ağıtlarla ilgili örneklerle de çeşitli kaynaklarda rastlanmıştır. Kervan yollarını ve önemli ticaret noktalarını ellerinde bulunduran Kök Türkler, çok geniş ülke sınırlarına sahiptiler. Bu durum, onların Çin’den İran’a, Hindistan’dan Bizans’a çok farklı kültürler etkileşim içinde bulunmalarını sağlamıştır. Kök Türklerin müziği de, onlarla birlikte farklı bölgelere yayılmış ve gelişmiştir.

Kaynaklar

- AK, Ahmet Ş (t.y./2009), Türk Musiki Tarihi, 1. ve 2. basım, Akçağ Basım, Ankara.
ANADOL, Cemal, F.Abbasova, N.Abbaslı (2007), Türk Kültürü ve Medeniyeti, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.
BALABAN, İskit (2006), İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
BUDAK, Ogün Atilla (2006), Türk Müziğinin Kökeni – Gelişimi, Phoenix Yayınevi, Ankara.

¹⁹⁷ Ak Ahmet Şahin (2009) Türk Musiki Tarihi, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, s.45; Uçan,2000,age,s.28 ; Budak,2006,age,s.25

¹⁹⁸ Uçan,2000,age,s.27

¹⁹⁹ Esin,2004,age,s.35

²⁰⁰ Orkun, Hüseyin Namık (1987), Eski Türk Yazıtları, Ankara,s.72

²⁰¹ Budak,2006,age,s.25 ; Vural Göher Feyzan (2011) İslamiyet’tem Önce Kurulan Orta Asya Türk Devletleri Döneminde Kullanılan Müzik Aletleri, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi – Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi, Sayı:9, s.45

²⁰² Ögel, Bahaeddin (1987), Türk Kültür Tarihine Giriş IX. Türklerde Halk Musikisi Aletleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,s.3

²⁰³ Tuğlacı, Pars (1986), Mehterhane’den Bando’ya, Cem Yayınevi, İstanbul,s.3

- ÇIVGIN, İzzet & YARDIMCI, Remzi (2007), İslam Öncesi Türk Tarihi, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002), Türk Mitolojisinin Anahtarları, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- ESİN, Emel (1970), Evren - Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı I, Ankara
- GIRAUD, René (1999), Gök Türk İmparatorluğu, Çev. İ. Mangaltepe, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- GÖMEÇ, Saadettin (1997), Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, Atatürk Kültür Merkezi Yayını 110, Ankara
- GÖMEÇ, Saadettin (1999), Kök Türk Tarihi, Akçağ Basım Yayım Pazarlama, Ankara
- KAFESOĞLU, İbrahim (1980), Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yayınları: 367. Türk Kültürü Kaynak Eserleri Serisi:12. Ankara
- KAYGISIZ, Mehmet (2000), Türklerde Müzik, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. İstanbul.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1938), Hunlar, Burhaneddin Basımevi, İstanbul
- ÖGEL, Bahaeddin (1987), Türk Kültür Tarihine Giriş IX. Türklerde Halk Musikisi Aletleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1988), Türk Kültürünün Gelişme Çağları-Dünden Bugüne. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (2001). Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2170. Ankara
- ÖGEL, Bahaeddin (2003). Türk Kültür Tarihi – Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – sayı:42-4. Ankara
- SERTKAYA, Osman F. (1995), Göktürk Tarihinin Meseleleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (2009), “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:28 Sayı:45 s.1-11
- TUĞLACI, Pars (1986), Mehterhane’den Bando’ya, Cem Yayınevi, İstanbul.
- VURAL Göher Feyzan (2011) İslamiyet’tem Önce Kurulan Orta Asya Türk Devletleri Döneminde Kullanılan Müzik Aletleri, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi – Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi, Sayı:9,

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

"TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ"

Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, her şeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki : “ Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufanalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür... inanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.” “ Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@turansam.org